Ali Laïdi

Efectul de bumerang
Ori
Se reaprinde flacăra

Sau cum a dus/determinat mondializarea (la) apariţia terorismului

Mamei mele, Ouchene Guermia şi tatălui meu, Salah Laïdi.
Lui Anne-Claude, Chloe şi Alexandre, familia mea.
Lui Jeanne Oulman, librar, şansa vieţii mele.
În memoria lui Jean-Jacques Meriot, primul care mi-a îndrumat conştiinţa politică spre calea non-violenţei.

INTRODUCERE

Suntem bolnavi şi slăbiţi, nu vrem decât să trăim în pace, dar ne-au silit să trăim pe Pământurile cele Rele, iar acum, numai amărăciune şi disperare avem în suflet… Apoi, am încercat să ajungem în rezervaţia Red Cloud, dar omul alb nu ne-a lăsat. Astăzi, decât să ne întoarcem pe Pământurile cele Rele, mai bine ne jertfim în luptă. Spuneţi-i Tatălui cel Mare că, dacă ne respinge, ne vom tăia beregata unii altora, cu cuţitul, mai degrabă decât să cedăm. Şi vom muri cu toţii.

Dull Knife, căpetenie a indienilor Cheyenne

Al-Qaïda, copilul teribil al mondializării? Această alăturare între organizaţia teroristă şi sistemul nostru mondial poate părea hazardată. Într-adevăr, ce legătură poate fi între Ben Laden şi liberalismul economic triumfător? *A priori*, nici una. Dar numai *a priori,* întrucât, dacă privim mai îndeaproape, există elemente de legătură. Eseul de faţă încearcă să demonstreze faptul că terorismul internaţional nu are numai o bază religioasă, ci şi una economică. Credem că Al-Qaïda, această organizaţie teroristă internaţională, este rezultatul pierderilor colaterale cauzate de mondializare în acele zone care mai degrabă au de suferit decât de câştigat de pe urma ei, respectiv, lumea arabă. Dacă analiza noastră se limitează, în principal, la mondializare aşa cum apare ea de câţiva ani, în schimb, este evident că terorismul islamist îşi are cauzele mult în urmă, în adâncurile Istoriei. De aceea, orice analiză istorică ar trebui să ţină seama de trezirea Europei, începând cu 1492, anul descoperirii Americii, dar şi anul care a marcat declinul imperiului arabo-musulman (alungarea definitivă a Arabilor din Spania) şi victoria europenilor. Cinci secole mai târziu, neputinţa arabă în faţa triumfului occidental se manifestă prin violenţa dezlănţuită a unui comando de tineri musulmani şi lovirea simbolurilor puterii occidentale: Pentagonul şi Turnurile Gemene ale World Trade Center.

Nu putem înţelege evenimentele tragice din 11 septembrie fără să amintim de o altă dată, încă şi mai încărcată de semnificaţii, şi anume 9 noiembrie 1989 care, odată cu prăbuşirea Zidului Berlinului, anunţa căderea sistemului bipolar, care guvernase relaţiile internaţionale în a doua jumătate a sec. XX. Fără acest cutremur geopolitic, Al-Qaïda nu ar fi putut să apară, sau, cel puţin, nu în forma sa actuală. Sfârşitul acestei bipolarităţi marchează începutul unei noi ere, care a dat naştere terorismului internaţional. De aici şi necesitatea de a opune data de 11 septembrie 2001 celei de 9 noiembrie 1989, dacă vrem să evităm o interpretare eronată a sensului Istoriei. „9/11" contra „11/9": opoziţia unor evenimente, pentru a demonstra că terorismul internaţional nu structurează lumea. Nu este noua paradigmă, care a înlocuit conflictul Est-Vest, cel care a stat la baza relaţiilor internaţionale din 1945 până în 1989.

Ceea ce este esenţial în epoca noastră nu este terorismul internaţional, ci noul cadru, după războiul rece, al relaţiilor internaţionale. Primul, nu este decât copilul teribil şi ultra violent al celui de-al doilea şi nu invers. Din păcate, la ora actuală, abordarea problemelor mondiale se face pornindu-se de la această eroare de interpretare. Este adevărat că, asimilând atacurile din „9/11" începutului unui nou război rece, împotriva terorii, hiperputerea americană obligă restul lumii să se plieze după propria sa viziune strategică. În aceste condiţii, este dificil să se facă auzite şi alte voci, mai ales având în vedere faptul că impactul emoţional este mai puternic decât o analiză la rece. La fiecare lovitură a Al-Qaïda, acelaşi lucru: mass-media revarsă torente de patetism şi de detalii şocante despre *modus operandi* al teroriştilor. În schimb, foarte puţine analize, de la „9/11" încoace, privind cauzele şi motivele acestei dezlănţuiri de violenţă. Nu avem dreptul decât să-i stigmatizăm pe vecie pe aceşti „nebuni ai lui Allah". Dominanta este „cum", în vreme ce „de ce" -urile nici nu interesează: se bate pasul pe loc.

Trebuie să spunem că orice explicaţie pe această temă a fost, practic, interzisă imediat după acea tristă zi de 11 septembrie 2001. Intelectualii noştri au decretat că eram cu toţii americani şi, prin urmare, nu trebuia să încercăm să înţelegem. A explica, ar fi însemnat să găsim, parţial, scuze. A înţelege, ar fi însemnat să îi absolvim de orice crimă pe aceşti barbari. Singura reacţie permisă era condamnarea fanaticilor islamişti. O atitudine cam limitată şi contradictorie ea însăşi. Întrucât, a considera că motivele teroriştilor erau numai iraţionale şi atât – şi, prin urmare, imposibil de înţeles, nu este, oare, tot o dovadă a unei lipse de raţiune? – Tocmai faptul de a înţelege ceea ce este, aprioric, de neînţeles constituie principala calitate a unui spirit raţional.

Actele teroriste sunt suficient de grave şi nedemne pentru a nu fi nevoie să tot repetăm, la fiecare rând al acestei cărţi, că le condamnăm cu toată fermitatea. Dar aceasta nu trebuie să constituie un obstacol în calea reflecţiei. Cartea de faţă, pentru a o cita pe Hannah Arendt, „constituie o încercare de a înţelege anumite fapte care, la prima vedere – chiar şi la a doua – par a fi pur şi simplu revoltătoare.[1]”

Or, pentru a putea înţelege cauzele terorismului, trebuie să depăşim cadrul, prea limitat, al studiilor existente, referitoare la acest fenomen. Câmpul de investigaţie trebuie lărgit dincolo chiar de analizele asupra islamismului, ele însele total insuficiente pentru înţelegerea unor reacţii atât de violente. Aceste conflicte trebuie scoase din sfera religioasă şi tratate conform unor criterii de abordare mai largă a lumii. Terorismul internaţional nu este o creaţie *ex nihilo* a lumii arabo-musulmane. El nu se manifestă total rupt de evenimentele geopolitice care au bulversat lumea în ultimii douăzeci de ani. Dimpotrivă, este rodul unei noi ere, care a început odată cu prăbuşirea Zidului Berlinului, al unei lumi în care Istoria şi-a reluat cursul. Aceea a revenirii altor forţe pe scena internaţională, pe care bipolaritatea a blocat-o timp de multe decenii de-a rândul. Mondializarea nu a provocat şocul civilizaţiilor, ci pe cel al marilor puteri. Şi, în această super-înfruntare, eminamente economică în timp de pace, dar şi politică, militară şi chiar culturală, lumea arabă este perdantul. Pentru că nu există o putere arabă. Tocmai lipsa şi consecinţele acestei stări de fapt asupra societăţii lor sunt cele care neliniştesc popoarele şi îi incită pe terorişti. Aceştia urmăresc mai puţin să cucerească lumea (cu excepţia câtorva ultra-radicali) impunând islamul, cât să redobândească aria naturală de influenţă arabo-musulmană (Marele Orient Mijlociu al lui G.W. Bush), înlăturând complet influenţa occidentală din acele zone. Paul Kennedy a avut dreptate când a subliniat, încă din 1994, că „o bună parte din atitudinea sa agresivă şi bătăioasă [a islamului] împotriva actualei ordini mondiale se explică, de fapt, prin vechea spaimă de a fi absorbiţi de Occident[2]”

---

1. – Prefaţa la prima parte a cărţii *Les origines du totalitarisme,* Paris, Quarto Gallimard, 2002.
2. – Paul Kennedy, *Préparer le XXIè siècle,* Paris, Odile Jacob, 1994. Terorismul nu este o problemă a teologilor, ci a liderilor politici cu ambiţii şi interese divergente.

Acest eseu nu postulează ideea existenţei unei singure cauze a terorismului, şi anume, cea politică. Este evident faptul că religia reprezintă un formidabil instrument de manipulare, pentru a alimenta ura activiştilor. Dar credem că ea este doar vectorul acestei agresivităţi, nu obiectul său. Adevăratul obiect este unul profan: puterea. „Probabilitatea aroniană" ne obligă să fim umili. Certitudinile noastre sunt relative, dar nu ne împiedică să încercăm a contura câteva „adevăruri parţiale".

Printre acestea, vom încerca să demonstrăm, într-o primă fază, că demersul teroriştilor este departe de a fi unul iraţional. El se înscrie în acea tradiţie a opoziţiei violente a celui slab împotriva celui puternic. Nu există nebuni ai lui Allah, ci doar activişti politici, apăruţi ca urmare a bulversărilor geopolitice din ultimii ani, căderea Zidului Berlinului şi prăbuşirea URSS fiind printre cele mai importante. În partea a doua, vom vedea de ce aceşti terorişti consideră că numai super puterea americană este motorul unei mondializări neoliberale pe care ei o denunţă, o mondializare care nu respectă valorile lor, arabo-musulmane. Astfel, Occidentul consideră că terorismul a înlocuit paradigma de bipolaritate Est-Vest şi vorbeşte despre un şoc al civilizaţiilor. Un punct de vedere pe care nu îl împărtăşim. În partea a treia, vom explica modul în care schimbările din 1989 au dus la un şoc între puteri şi nu la unul între civilizaţii. Este epoca războiului economic, ce generează o concurenţă acerbă între diferitele sisteme de valori revendicate de indivizi, de grupuri sau de naţiuni. În fine, în partea a patra, vom vedea că, în acest joc economic planetar, arabii nu pot să nu se implice. Societatea lor se clatină sub presiunea socio-culturală a Occidentului modern.

Având petrol dar nu şi idei, ţările arabo-musulmane formează o civilizaţie non istorică, în sens engelsian. Obligate să se integreze din punct de vedere economic, popoarele se dezintegrează din punct de vedere cultural. Rezultatul: grupuri de rezistenţă, care îşi găsesc în islam forţa de a se opune. Cum partizanii luptei armate erau minoritari, Statele Unite au ales să acţioneze în forţă. Invadarea Irakului este o dovadă a nerăbdării lor în faţa unei lumi care refuză să se adapteze noilor reguli ale marelui joc al mondializării. Dar, dacă limbajul armelor îi poate doborî pe terorişti, el pare a nu avea nici o putere asupra popoarelor.

Partea întâi

NEBUNII LUI ALLAH NU EXISTĂ

Învăţăm să urâm cu adevărat din momentul în care devenim conştienţi de neputinţa noastră. Este un moment tragic; cel mai atroce şi mai dezgustător dintre toate…Nu există ceva mai îngrozitor decât umilinţa…Îţi taie cheful de viaţă. Şi, în timp ce sunteţi pe cale să vă daţi sufletul, nu aveţi decât un gând: cum să sfârşiţi cu demnitate, după ce aţi trăit o viaţă în mizerie, orbi şi goi?

Un terorist, din *Atentatul*,
de Yasmina Khadra1

Chiar dacă Dumnezeu nu ne-ar fi fericit cu darul islamului, strămoşii noştri păgâni ar fi respins venirea acestor catâri roşii.*

Oussama Ben Laden

* „Catârii roşii” este apelativul peiorativ pentru trupele americane şi ale coaliţiei prezente în Arabia Saudită.

Capitolul întâi

TERORIŞTI RAŢIONALI

Cine sunt aceşti terorişti calificaţi drept nebuni, militanţi religioşi iraţionali şi nihilişti? Marc Sageman, psihiatru, sociolog şi fost agent CIA, a încercat să schiţeze un portret psihologic al teroriştilor.[1] Pornind de la un studiu asupra personalităţii a mai bine de o sută treizeci dintre ei, el încearcă să contureze portretul-robot al teroristului-tip. Încercare zadarnică, deoarece recunoaşte el însuşi că profilul lor este mult prea diversificat pentru a putea realiza un asemenea obiectiv. Totuşi, demersul său este interesant, întrucât aduce în discuţie multe idei preconcepute. Marc Sageman pune repede punctul pe „i". Chiar dacă acţiunile lor ne tulbură profund, aceşti terorişti nu sunt nişte nebuni. „Invalidarea tezei conform căreia boala mintală ar fi explicaţia terorismului concordă cu rezultatele a treizeci de ani de cercetare, care nu au dus la depistarea nici unui astfel de caz printre subiecţii studiaţi. Chiar dimpotrivă, toate cercetările au arătat, mai degrabă, că teroriştii sunt persoane surprinzător de echilibrate.[2]". Alte idei preconcepute spulberate în ţăndări: teroriştii nu au fost înfăşaţi în „scutece verzi", expresie care semnifică faptul că nu au fost educaţi şi intoxicaţi, încă din cea mai fragedă pruncie, în spiritul islamului fundamentalist, aşa cum multe reportaje realizate în *madrasas* pakistaneze (şcoli în care se studiază Coranul) încearcă să ne convingă. Nu sunt nici indivizi inculţi, provenind din cele mai sărace pături sociale, care pot fi manipulaţi cu mai mare uşurinţă. Sărăcia nu poate fi, ea singură, explicaţia unor astfel de acte. Dimpotrivă, mujahedinii salafişti provin din familii relativ înstărite şi au primit o educaţie net superioară mediei din ţara lor de origine, dar şi celei din Occident[3]". Este un element de diferenţiere între salafiştii jihadişti şi teroriştii palestinieni din anii '70. Săraci şi fără şcoală, aceştia din urmă veneau din lagărele de refugiaţi din Liban. În schimb, Sageman îi descrie pe salafiştii jihadişti ca fiind cetăţeni ai lumii, care vorbesc mai multe limbi, în general sunt căsătoriţi şi taţi de familie.

Şi atunci, cum ajung aceşti tineri cultivaţi, inteligenţi şi, în unele cazuri, capi de familie, să treacă graniţa violenţei? Oare religia poate explica, ea singură, un astfel de parcurs? Cauzele care îi atrag în această cursă spre iad sunt mai degrabă politice. Viziunea asupra lumii şi nedreptatea care li se face, în opinia lor, popoarelor arabo-musulmane, constituie adevărata lor motivaţie. Oare aşa să fie? Greu de verificat.

Un singur lucru este sigur, existenţa unei adevărate continuităţi, de mai bine de cincisprezece ani, în ceea ce priveşte revendicările lor politice. De noi depinde să nu ţinem seama de aceste argumente şi să preferăm un imaginar război între religii. Dar, în acest caz, să ne amintim de lecţiile lui Lévi-Strauss, ale lui Prigogine, Stengers şi Monod: când informaţia nu trece între două fiinţe sau între două părţi, acest lucru determină o accentuare a dezordinii. „Fiecare schimb de cuvinte, fiecare rând tipărit, stabileşte o comunicare între cei doi interlocutori, realizându-se astfel un anume echilibru, la un nivel care, odinioară, se caracteriza printr-o lipsă de informaţie. În caz contrar, creşte entropia, adică – pentru a utiliza un cuvânt mai puţin savant – dezordinea. Aşadar, trebuie să fim foarte atenţi întrucât, dacă refuzăm să privim în jurul nostru, demarcaţia istorică ce se manifestă în faţa acestei instabilităţi mondiale, ar putea să ne conducă pe drumul unui război al civilizaţiilor. Deosebirea dintre civilizaţii va deveni, astfel, ceea ce sociologul William Isaac Thomas numea profeţie creatoare (*Self Fulfilling Prophecy)*, sau când frica iraţională, alimentată de analize eronate, devine realitate.

O violenţă tragic de umană

Şi atunci, de ce această violenţă extremă? În pofida celor petrecute la 11 septembrie, ori în Bali, la Madrid sau Londra şi a atâtor alte atentate, răspunsul Occidentului este acelaşi: nişte „nebuni" care acţionează în numele lui Allah. În cele ce urmează, vom vedea că motivaţia unor astfel de acţiuni este mult mai complexă şi mai puţin religioasă. Deoarece Al-Qaïda nu este doar o organizaţie de „barbari". Este şi un grup politic, având o structură foarte flexibilă, un şef, cadre, activişti, militanţi, ideologie, cuvinte de ordine şi revendicări. Spre deosebire de ceea ce se spune în mod frecvent după evenimentele din 11 septembrie, demersul lui Ben Laden nu este total iraţional. Acţiunile sale nu sunt inspirate numai de versete din Coran – reinterpretate, de altfel, în funcţie de scop – ci sunt, în principal, politice. Principalele revendicări se referă la excluderea occidentalilor din aria de influenţă tradiţională arabo-musulmană, precum şi la rezolvarea unor conflicte, printre care problema israeliano-palestiniană apare ca fiind un adevărat nod gordian. „Războiul contra teroriştilor, avertizează Christophe Bertram, trebuie purtat conştienţi fiind că teroriştii sunt emanaţia unor nemulţumiri bine întemeiate şi de înţeles[5]". În capitolele următoare, vom analiza mai pe larg aceste argumente.

Până să ajungem acolo, să remarcăm faptul că, prin cei peste trei mii de morţi, evenimentele din 11 septembrie 2001 au uluit lumea. Lumea? Nu tocmai. Să spunem, mai degrabă, Occidentul. Să ne ferim de etnocentrismul care ne-ar putea determina să interpretăm această izbucnire de „barbarie" ca fiind una „istorică", deoarece asemenea manifestări violente nu sunt un fenomen total străin celorlalte popoare: şapte mii de morţi în masacrele de la Srebrenica (Bosnia-Herzegovina), în iulie 1995, sub ochii forţelor ONU, între două şi opt sute de mii de morţi (conform datelor Human Rights Watch) în Rwanda, când a avut loc genocidul populaţiei Tutsi, în 1994…Nu are nici un rost să continuăm cu această enumerare macabră. Esenţialul nu este aici. Fără să încercăm să minimalizăm problema morţilor de la World Trade Center, aceste cifre morbide arată faptul că bilanţul lui „9/11" nu este ceva excepţional şi nu marchează o ruptură fundamentală în istoria contemporană a violenţei. Doar dacă nu cumva se consideră că viaţa unui american este mai valoroasă decât a unui bosniac sau a unui rwandez. Este adevărat că, în ziua următoare atentatelor, toţi ne-am simţit americani…

Violenţa extremă, fără limite, care loveşte orbeşte victime civile, este adesea evocată pentru a caracteriza şi singulariza, la nivel de istorie, acţiunile teroriştilor Al-Qaïda. Un astfel de comportament va fi unic în Istorie, iar crimele şi sacrificiul propriei lor vieţi, ceva fără precedent. O violenţă paroxistică de neînţeles, ale cărei cauze vor fi reduse la fanatismul religios.

Acest argument nu rezistă în faţa Istoriei, pentru că există deja o crimă de nedscris: Shoah. Într-adevăr, cum ar putea fi explicate acţiunile acelora care au elaborat Soluţia Finală, trimiţând, cu sânge rece, metodic, şase milioane de fiinţe umane (copii, femei, bărbaţi, bătrâni), la moarte în camerele de gazare, sau prin execuţii sumare, la marginea gropilor comune? Cum au putut naziştii, care proveneau dintr-o mare civilizaţie, să comită asemenea crime împotriva Umanităţii? Cum s-a putut produce, în Germania, o asemenea „rupere de civilizaţie", cum o numeşte Habermas? La toate aceste întrebări – şi în pofida faptului că aceste crime ale naziştilor sunt de neimaginat – au venit răspunsuri din partea celor mai mari intelectuali de după război, care nu s-au limitat la a stigmatiza un regim, un popor, ci au dat şi explicaţii de ordin politic, social, cultural, economic. Şi când a venit vorba şi despre religie, a fost doar pentru a se întreba dacă Dumnezeu va putea supravieţui acestei Shoah.[6] Şi atunci de ce, în cazul terorismului islamic, concluziile se trag atât de repede? O aşteptăm cu nerăbdare pe Hannah Arendt, care va şti să desluşească aceste evenimente cu tot atâta acuitate ca

şi autorul lucrării O*riginile totalitarismului*, apărută la numai şase ani de la eliberarea lagărelor morţii.

Se va spune că erau alte vremuri, alte condiţii istorice…E adevărat, o jumătate de secol desparte crimele naziste de primele atentate ale Al-Qaïda. Dar ce înseamnă cincizeci de ani la scară umană? Abia dacă sunt două generaţii. În ceea ce priveşte condiţiile istorice, ele nu sunt suficiente pentru a singulariza nici Shoad şi nici „9/11”. Aici violenţa este luată la valoare absolută: cea manifestată de Al-Qaïda nu este mai rea decât aceea a emulilor naţional-socialismului, care au înjosit civilizaţia europeană a sec. XX. Oroarea nazistă a fost interpretată ca o crimă printre atâtea altele. Şi atunci, de ce să ne rezumăm la a profera invective şi a le stigmatiza pe cele ale Al-Qaïda? A înţelege nu înseamnă a scuza, ci a nu mai lăsa această fiară josnică, fie ea nazistă sau teroristă, să îşi ridice din nou capul.

Trauma din 11 septembrie 2001 rămâne una foarte puternică, şi asta cu atât mai mult cu cât a fost trăită în direct, la toate posturile de televiziune din lume, copleşindu-ne mintea cu un amestec de fascinaţie, de spaimă şi de plăcere sadică. Încărcătura sa emoţională uriaşă ne-a întunecat judecata. Evenimentul depăşea capacitatea noastră de analiză, ajungând să fie considerat drept cel mai important din ultimii douăzeci de ani, lăsând în umbră momentul fundamental pentru secolul nostru: căderea Zidului Berlinului, la 9 noiembrie 1989. Iată de ce, mulţi văd în terorism, în mod greşit, motorul Istoriei, când el nu este, de fapt, decât faţa nevăzută a unei lumi care a optat pentru competiţie mai degrabă decât pentru cooperare.

Unde este religia în toate acestea?

Analiza noastră are la bază o grilă de interpretare a unei lumi care leagă marile bulversări geopolitice contemporane de recrudescenţa şi evoluţia terorismului internaţional. Noi dorim să înlăturăm ideea de război religios ca unică explicaţie a acestei violenţe ne-statale. Dar şi a susţine că religia se situează complet în afara acestei problematici ar fi o eroare la fel de gravă ca şi aceea de a susţine că ea constituie motorul.

Pentru activişti, islamul este elementul de referinţă în care îşi caută argumentele care să le justifice lupta şi violenţa. Islamul nu este obiectul direct al luptei lor, cu excepţia disputelor dintre suniţi şi şiiţi. Doar o minoritate infimă, formată din cei mai înrăiţi, urmăreşte să impună islamul

în întreaga lume. De altfel, poziţia exprimată public de lumea arabă este clară: i se reproşează lui Ben Laden şi susţinătorilor săi crimele comise în numele islamului.*

……
* La fel cum tot mai des se aud, dinspre Occident, critici la adresa permanentelor referiri la Dumnezeu ale lui George W. Bush, care au şi determinat, de altfel, Vaticanul să-i ceară preşedintelui american să nu-L mai invoce pe Dumnezeu pentru a justifica războiul ori în apărarea Americii.
……..

Dar, chiar în condiţiile în care acţiunile Al-Qaïda sunt condamnate, lumea arabă consideră, totuşi, că unele dintre argumentele lui Ben Laden sunt de luat în seamă. În special criticile sale la adresa tendinţelor hegemonice occidentale şi împotriva regimurilor arabe corupte. Astfel, musulmanii fac în mod evident deosebirea între manipularea islamului şi valabilitatea politică a unora dintre revendicările teroriştilor, mai ales a celor care se referă la autonomia politică, economică şi culturală a regiunii lor.

Pe de altă parte, profilul celor mai radicali militanţi islamişti arată că la baza terorismului stau mai degrabă cauze politice decât religioase. Se poate observa faptul că principalii lideri teroriști nu sunt nişte savanţi ai islamului: nici Ben Laden, nici Al-Zawahiri, nici Zarqaoui nu au profilul unui oulema (*teolog islamist*, *N.T.*) „Islamiştii se referă mai degrabă la „ideologia" islamistă decât la religie, în sensul ei strict; problema lor este de a elabora, având la bază islamul, un model politic capabil să facă faţă marilor ideologii din Occident. […] Putem găsi la ei teorii de partid, o anumită viziune asupra istoriei şi militantism politic. […] Islamismul nu ţine de clericalism, pentru simplul motiv că el există în afara clerului, cu excepţia Iranului.[7]"

Un alt element surprinzător este faptul că majoritatea activiştilor de origine europeană cunosc foarte puţin Coranul. De altfel, mulţi nu ştiu să vorbească şi nici să citească araba literară. Rezultatul: cu excepţia a două, trei versete, a căror interpretare lasă de dorit, nu îi interesează deloc învăţămintele din Coran. Mai mult decât atât, adevărata lor motivaţie nu este una sfântă, ci mai degrabă profană: nu islamul îi impinge spre terorism, nici sărăcia, nici inegalitatea, ci sentimentul de nedreptate. Cei care îi recrutează nu le cer să citească din Coran ori din hadith-ele Profetului (*faptele şi vorbele lui Mahomed, aşa cum au fost ele transmise de discipolii săi. Ele explică versetele din Coran mai greu de înţeles şi după ele se ghidează musulmanii*

în viaţa de zi cu zi. N.T.) ci, mai degrabă, să se îndoape cu imagini şi texte care prezintă musulmani maltrataţi în toată lumea: Bosnia, Palestina, Cecenia, Afganistan, Irak… Majoritatea activiştilor nu au intrat în micul jihad pe filiera religioasă. Eventualele discuţii pe care le-aţi putea avea cu ei nu vor avea ca subiect superioritatea Coranului faţă de Biblie sau de Tora, ci umilinţa pe care o simt atunci când un musulman este maltratat undeva, în lume. Se încrâncenează împotriva politicii de "dublă măsură" ale cărei victime sunt, în opinia lor, regimurile arabe. Ei denunţă, de asemenea, comportamentul dictatorial al conducătorilor arabi şi faptul că aceştia aduc atingere drepturilor omului. Reclamă complicitatea ţărilor occidentale, care închid ochii în faţa abuzurilor "bunilor lor prieteni arabi". În astfel de discuţii, religia ocupă un loc puţin important.

Ceva mai puternic decât islamul pare să îi motiveze pe terorişti, o miză care depăşeşte limitele religiei, ajungându-se, uneori, la acţiuni total contrare preceptelor din textele sfinte. Într-adevăr, cum ar putea fi explicat comportamentul membrilor comando-ului din 11 septembrie 2001? Tineri amabili, bine integraţi, care ştiau să se distreze, să profite de plăcerile alcoolului şi ale tutunului, iar unii, chiar de cele carnale. Mai mult, cum au putut ei să ignore până într-atât Coranul, care interzice sinuciderea şi uciderea unor nevinovaţi? Cum a putut unul dintre participanţii kamikaze la atentatul de la Londra din 2005, să-şi abandoneze partenera, însărcinată cu propriul lui copil? Cum se poate face trafic de droguri şi cum se pot organiza spargeri, când astfel de acţiuni sunt interzise, din punct de vedere religios? Care este acea cauză care e mai presus de preceptele religioase şi care determină acţiuni evident condamnate de religie? Nu se perverteşte, oare, însăşi esenţa religiei, prin astfel de acţiuni, care o neagă într-o asemenea măsură? Karen Armstrong, istoric britanic specializată în domeniul fundamentalismului celor trei religii monoteiste, se întreabă: "Poate că piraţii din 11 septembrie au depăşit pragul unei forme de antinomism musulman postfundamentalist, în care nimic nu mai este sfânt." Şi adaugă: "De aceea, este cu atât mai important să încercăm să înţelegem ce anume se ascunde în spatele acestei profunde disperări şi ce îi determină pe fundamentalişti să acţioneze aşa cum o fac."[8] Pentru Olivier Roy, trecerea înspre politic a mişcărilor islamiste reprezintă "cheia fenomenelor contemporane[9]".

Limitele unei condamnări sterile

Din 11 septembrie încoace, analizele pe tema terorismului internaţional se ţin lanţ. Ce este Al-Qaïda? Cum este structurat acest grup? Care-i sunt partizanii? Este o organizaţie sau o marcă?. Atâtea întrebări la care specialiştii în Al-Qaïda – răsăriţi ca ciupercile imediat după atentatele de la New York şi Washington – au dat răspunsuri, fără să-şi ia un minimum de precauţii, care s-ar impune atunci când se ia în discuţie un fenomen atât de greu de desluşit. De remarcat, de asemenea, faptul că marea majoritate a răspunsurilor la aceste întrebări se limitează la a descrie comportamentul teroriştilor. Contează „cum", iar „de ce" trece întotdeauna în plan secund. A venit vremea să inversăm lucrurile.

Înainte de căderea Zidului Berlinului, aveam kremlinologii noştri. După „9/11", avem „qaïdologi": experţi autoproclamaţi pe probleme legate de Al-Qaïda, care au invadat platourile televiziunilor şi studiourile posturilor de radio, monopolizând, totodată, pagini întregi de ziar, pentru a arăta cine este duşmanul: islamul sau, în varianta Casei Albe, fascismul islamic.[10] „Isus contra Mahomed, marea confruntare" - era un titlu din *Le Point* din 22 septembrie 2005. Astfel, qaïdologii noştri ne-au arătat cine sunt cei răi! Bronzaţi, bărboşi, cu priviri întunecate*; trebuia să ne temem de ei, pentru că nu aveau milă. Aceşti barbari colonizaseră întreaga planetă: „Răspândirea islamului pune Occidentul în faţa unei triple probleme: de securitate, de civilizaţie şi de metodologie", afirmă, cu nelinişte, *Le Point* din 20 octombrie 2005.

……..

* A se vedea prima pagină a diverselor reviste, printre care *Le Point* din 20 octombrie 2005.

……..

Printr-un calcul ciudat, Alain Bauer şi Xavier Raufer estimează la două sute de milioane numărul musulmanilor care îl susţin pe Ben Laden*. Teroriştii pot fi oriunde: un vecin amabil, casierul de la supermarket, un tânăr basketbalist, inginerul informatician, muncitorul din aeroporturile pariziene (a se vedea în acest sens incidentul Besseghir**). Aceştia aşteaptă să le vină rândul pentru a lovi şi a ne transforma oraşele în adevărate câmpuri de bătălie. Aceşti ucigaşi însetaţi de sânge sunt antrenaţi în taberele Al-Qaïda din Afganistan, cu singurul scop de a ucide evrei, creştini şi pe oricine ar părea a fi mai mult sau mai puţin occidental. Aceşti „doctori Mabuse ai islamului" ar fi experimentat chiar produse chimice, pe iepuri, pentru a ne trimite într-un infern bacteriologic. Se pare că cea mai nouă strategie a lor este de a se infiltra prin întreprinderi, pentru a-i corupe pe angajaţi şi pentru a deturna bani pentru jihad***

Aşadar, lumea trebuie să se teamă. Şi, într-adevăr, lumea se teme. "Industria stupefacţiei[11]" funcţionează perfect. La fiecare atentat comis în Occident şi de fiecare dată când occidentalii sunt vizaţi în străinătate, reacţia este aceeaşi: multă emoţie, patos şi aceeaşi atitudine de condamnare. Fanatici religioşi, bărbaţi şi femei care nu au alt scop decât acela de a ucide cât mai mulţi nevinovaţi.

…….

* O demonstraţie mai degrabă slabă, prezentată în continuare, aşa cum a apărut în cartea lor, *Enigma Al-Qaïda,* Paris, Lattes, 2005: „Chiar aşa, luând ţară cu ţară, numărul musulmanilor care declară (în sondajele care au credibilitate), din furie sau ca provocare, că susţin cauza Irakului sau a Palestinei şi „că au încredere mai degrabă în Oussama Ben Laden decât în George Bush", se ridică la peste…200 de milioane de persoane".

** De la numele purtătorului de bagaje de pe aeroportul Roissy, acuzat pe nedrept, în ianuarie 2003, de activitate teroristă.

*** Conform spuselor lui Eric Denécé, "specialist" în terorism, intervievat de postul Europe 1, fără ca jurnalistul să îi ceară dovezi în sprijinul acestor afirmaţii.

……

Dar să analizăm cifrele, pentru a verifica temeinicia acestei spaime. Se ştie, frica ţine de percepţie, nu de fapte. Dovada: Occidentul este îngrozit de terorism, deşi este cel mai puţin atins de acest fenomen. O demonstrează rezultatele studiului realizat de profesorul Rik Coolsaet. In 2005, aproape nouă din zece victime ale terorismului internaţional au căzut în Irak şi în Iordania.[12]

În urma acestor drame, mass-media împreună cu qaïdologii lor, joacă după aceeaşi partitură. Ne supra saturează cu detalii despre „cum"-ul acestor orori: cum au procedat teroriştii, cum trăiau, cum au fabricat bombele, cum au dejucat sistemele de securitate, cum au fost antrenaţi în acte de terorism, cum au fost ei în copilărie, în adolescenţă, ca adulţi…"Cum", tot timpul „cum", dar niciodată „de ce". De ce au săvârşit asemenea acţiuni monstruoase? De ce atacă nevinovaţi? De ce au îmbrăţişat cauza Al-Qaïda? De ce tinerii îşi sacrifică viaţa? La întrebarea „de ce", prea puţine răspunsuri. Pentru că aceste întrebări îi interesează mai puţin pe conducătorii politici şi pe intelectuali. Ceea ce contează, înainte de orice, este să îţi urăşti duşmanul, să îl ataci şi să îl distrugi pentru totdeauna.

Noi suntem în război cu aceşti terorişti, un război despre care conducătorii noştri susţin că va fi de durată şi dificil. Şi adaugă, în cor, că trebuie să ne obişnuim să trăim aşa. Prin urmare, nu există nici o ieşire. Dar cum să acceptăm, să ne resemnăm la gândul unui război etern, care loveşte în nevinovaţi? Guvernele noastre nu ne pot promite un viitor mai bun? Să fie vorba despre instaurarea acelui război etern, de care se temea Orwell? „Războiul înseamnă pace, libertatea este sclavie", spunea autorul romanului *1984*. „Nu contează dacă războiul este unul efectiv declarat şi, pentru că nu este posibilă nici o victorie decisivă, nici nu contează dacă este un război victorios sau nu." Ceea ce contează, în opinia lui Orwell, este faptul că starea de război „ajută la menţinerea unei atmosfere mentale speciale, de care are nevoie o societate ierarhizată".[13]

Manipulare a mentalităţilor, sau simplă reacţie de spaimă? Corey Robin, profesor la Brooklyn College din New York, înclină spre prima ipoteză. „A ignora natura politică a obiectului spaimelor noastre ne permite, într-adevăr, să îl tratăm ca pe un duşman de neînvins. Nimic nu poate duce la conciliere: trebuie să îl eliminăm sau să îl acceptăm. [14] În opinia lui Corey Robin, această teamă mai prezintă şi un alt avantaj: duce la strângerea legăturilor în sânul comunităţii şi evitarea discordiei interne. „Dacă am fi înţeles că obiectul spaimelor noastre este efectiv de natură politică, ne-am fi certat pe

această temă la fel cum ne certăm pentru alte probleme asemănătoare şi am fi constatat că suntem mult mai puţin uniţi decât credeam. […] Dar, plasând problema în afara oricărei polemici, reuşim să realizăm această unitate – şi relansare – pe care mulţi dintre intelectualii din ţara noastră declară că o doresc[15]".

Lucrarea de faţă nu îşi propune să intre prea adânc în dezbaterea pe tema exploatării spaimelor. Are doar ambiţia de a înţelege mai bine problema terorismului. Represiunea este inevitabilă, dar ea are limitele sale, pe care doar o analiză socio-politică a terorismului islamist le poate depăşi. Aşadar, este nevoie să studiem în mod special tocmai motivele acestei violenţe.

Ori, din 11 septembrie încoace, lumea cam închide ochii, nimeni nu vrea să vadă şi cu atât mai puţin să reflecteze. Din 11 septembrie, orice reflecţie este blocată de marii noştri intelectuali. Toţi aceşti gânditori oficiali au "castrat" minţile oamenilor, cu ajutorul fatwas-urilor (*decrete religioase, N.T.)* intelectuale, prin care sunt condamnaţi cei care refuză să gândească la fel. "Problema nu este economică şi nici politică, explică Pascal Bruckner în *Le Monde*. Motivaţia terorismului nu este vreo greşeală comisă de Europa sau de America – şi numai Dumnezeu ştie dacă am comis vreuna – ci este, pur şi simplu, ură. Această ură există dinainte de orice motivaţie pe care ar putea-o invoca acum pentru a lovi; încep prin a urî şi abia apoi caută motive. Ea nu este îndreptată împotriva Occidentului pentru ceea ce acesta face, ci pentru ceea ce este. În ochii lor, greşeala noastră este aceea că existăm, pur şi simplu. De aceea, căutarea, cu tot dinadinsul, a unor motive, chiar dacă se face cu bune intenţii, este o pistă falsă: cultura scuzelor, explicaţia că disperarea ar fi cauza, umilinţa, ar anula caracterul oribil al acţiunii, inducând tentaţia indulgenţei." [16]

Aceste condeie ale gândirii unice au reuşit să creeze convingerea că demersurile teroriştilor nu au nici o logică raţională. "Motivaţiile acestor grupuri, ce anume le determină acţiunile scapă oricărei puteri de înţelegere"[17] "Este o declaraţie de război […] Nu se dau explicaţii cu privire la motivul operaţiunii […] Nu există nici un "de ce" […] Maestrul terorist vrea, în mod necondiţionat […] vrea ca noi să capitulăm fără nici un fel de condiţii […] vrea să ne vadă scalvi […] Să nu începem să găsim justificări […] O fantomă bântuie planeta, cea a nihilismului […] "[18] Aceste "instrumente idioate" au reuşit perfect să transmită mesajul partizanilor unui război veşnic: teroriştii nu sunt decât nişte nebuni, nişte barbari, pe care nu îi poţi face să gândească! Faptul că îşi închid femeile între patru pereţi,

dispreţul pe care îl nutresc faţă de acestea, viaţa lipsită de orice prezenţă masculină pe care le-o impun… toate acestea îi înnebunesc pe nebunii lui Dumnezeu: devin nebuni de violenţă, nebuni de agresivitate şi de resentimente faţă de comerţul european cu tot ceea ce ţine de sex, împotriva egalităţii, a seducţiei, a conversaţiilor galante; în sfârşit, înnebuniţi de dorinţă să părăsească această lume, pentru a se bucura de nemurire în grădinile Raiului, unde îi aşteaptă şi îi cheamă tinere fecioare, îmbrăcate în frumoase costume tradiţionale."[19]

Un discurs ideal pentru a alimenta la infinit spaimele şi de a-i împiedica să vadă realitatea. Robert Fisk, jurnalist la *The Independent*, considerat a fi cel mai bun din branşa sa pe problema arabă, datorită celor treizeci de ani petrecuţi pe teren, anticipa, încă din 11 septembrie 2001, că lumea şi acele medii care au o anumită autoritate, vor trata lucrurile cu multă superficialitate. În ediţia din 12 septembrie a cotidianului său, scria: "Fără îndoială şi în mod inevitabil, va exista o încercare imorală de a ascunde nişte doleanţe istorice sub masca incendiilor de ieri. Ni se va vorbi despre un "terorism fără inimă", partea cu "fără inimă" fiind un punct esenţial în refuzul de a realiza cât de mare a devenit ura împotriva Amerique pe acest pământ pe care au luat naştere trei mari religii. Întrebaţi un arab cum vede el moartea a douăzeci sau treizeci de mii de nevinovaţi şi veţi constata că vă va răspunde ca orice persoană normală, şi anume, că este o crimă abominabilă. Dar vă va întreba, la rândul său, de ce nu vorbim în aceiaşi termeni despre sancţiunile care au distrus, poate, viaţa a jumătate de milion de copii irakieni…" Şi mai adaugă el în cartea pe care a publicat-o în 2005: " Ştiam că, după o crimă atât de îngrozitoare, vor apărea voci care să susţină renunţarea la regulile de bază ale meseriei de jurnalist şi care ne vor cere să decidem de partea cărei tabere ne situăm. Dacă, pentru o clipă măcar, am ridica problema unui "de ce", asta ne-ar arunca imediat printer susţinătorii "terorii mondiale". Sunteţi ori cu noi, ori împotriva noastră. George Bush Junior va folosi această formulă, simplistă şi lipsită de onestitate, care este, de altfel, şi expresia favorită a lui Ben Laden însuşi; şi asta, ca să ni se închidă gura şi să se evite, astfel, orice dezbatere pe tema Orientului Mijlociu şi a rolului pe care îl joacă Statele Unite[20] acolo. "

Arma cea mai eficientă a acestor ayatollahi, cerberii poziţiei oficiale, singura autorizată, constă dintr-un amalgam de înţelegere şi justificări. A înţelege ar însemna a scuza, cu alte cuvinte, a-i absolvi pe aceşti terorişti de acuzaţia de crimă. Chiar şi un eminent intelectual ca Michael Walzer a preluat această teză. "Avem de-a face, în zilele noastre, cu o adevărată cultură a

justificărilor[…] Dar, mai trebuie şi să demonstrăm că scuzele pe care i le găsim [terorismului] sunt, în sine, greşite[21].” O falsă dezbatere, o amăgire, pentru a evita discutarea adevăratelor probleme. Cine – dintre intelectuali - face astăzi, în lume, apologia terorismului? Nimeni. Prin urmare, Walzer greşeşte dirijând analiza spre problema justificărilor. Abordarea sa este zadarnică şi chiar contra-productivă. Pentru el, doar genocidul ar putea fi o justificare pentru ca activiştii să renunţe la acţiunile non violente. “Politica este arta repetiţiei […] Chiar într-un context de oprimare şi de război, cetăţenii rareori ajung să-şi epuizeze chiar toate resursele[22]”. Aşadar, rebelii FFI, palestinienii, cecenii, evreii din Irgoun, membrii IRA, nu au mers suficient pe calea politicului. Ar fi trebuit să mai insiste. Ceea ce au învăţat ei prin universităţi este o abordare oarecum naivă. “Adevărata origine a terorismului, insistă Walzer, este decizia lansării unei campanii teroriste, decizie care aparţine […] unui grup de persoane, aşezate în jurul unei mese rotunde[23].” A simplifica în asemenea măsură fenomenul violenţei teroriste este cel puţin suprinzător din partea unui intelectual de talia lui. Este, mai ales, trista dovadă a faptului că aceste voci proeminente s-au rupt total de realitate: sunt doar nişte gânditori în abstract, incapabili să sesizeze frământările epocii în care trăim.

Să mai revenim puţin asupra scuzelor folosite ca argument, pentru a renunţa la el odată pentru totdeauna. Habermas a răspuns deja la această dispută inutilă, când a fost vorba despre o crimă încă şi mai îngrozitoare: Shoah (*termen folosit pentru a desemna genocidul evreilor de către naziști; în ebraică, “shoah” înseamnă “cataclism”, “catastrofă”. N.T.)* Pentru filosoful german, este necesar a nu se confunda abordarea judecătorului cu cea a istoricului. “În cazul primului, interesul vizează caracterul blamabil al unor acţiuni, iar cel de-al doilea vrea să afle motivele care au stat la originea apariţiei acestora. Din punctul de vedere al istoricului, responsabilitatea acestor acte nu se determină în funcţie de vreo vinovăţie sau nevinovăţie, ci în funcţie de natura cauzelor care pot explica actele comise. Indiferent de caracterul explicaţiei – dacă motivele le sunt imputabile unor persoane sau sunt determinate de anumite circumstanţe – o explicaţie cauzală nu poate, prin ea însăşi, nici să condamne şi nici să absolve de vină. Numai pornind de la perspectiva participanţilor care, fie în faţa unui tribunal, fie în viaţa de zi cu zi, îşi vor cere socoteală unii altora, problema responsabilităţii poate deveni o chestiune de drept sau, respectiv, una de morală[24].” Aşadar, numai analizând aspectele politice, economice, sociale şi culturale putem găsi răspunsuri care să explice violenţa extremă a terorismului internaţional al Al-Qaïda. Să explice nu pentru a-i găsi scuze, ci pentru a o putea combate

mai bine. Militarii ştiu acest lucru: trebuie să-ţi cunoşti duşmanul pentru a-l putea combate mai bine.

Ori, după 11 septembrie 2001, se acţionează orbeşte. Islamismul, considerat a fi poarta de acces spre terorism, nu este analizat într-un cadru geopolitic internaţional, ca şi cum nu ar exista nici o legătură între revigorarea islamismului şi marile tulburări care scutură planeta de un sfert de secol încoace. Ca şi cum terorismul internaţional ar evolua într-un balon, fără nici un fel de legătură cu ceea ce reprezintă caracteristica majoră a epocii noastre: mondializarea.

Mai mult, responsabili politici de prim rang refuză să facă vreo legătură între politica lor externă şi terorism. Prima nu îl influenţează cu nimic pe cel de-al doilea…Numai aşa poate pretinde Tony Blair că atentatele de la Londra (din iulie 2005) nu au nici o legătură cu staţionarea trupelor britanice în Irak. De unde şi stânjeneala guvernului englez când, la 18 iulie 2005, Institutul regal pentru afaceri internaţionale, Chattam House, dă publicităţii un raport, în care se afirmă că "Regatul-Unit este mult mai expus, deoarece este cel mai important aliat al Statelor Unite". Conform acestor experţi, situaţia din Irak "a dat un avânt propagandei, recrutărilor şi strângerii de fonduri în sânul Al-Qaïda, a creat o gravă ruptură în cadrul coaliţiei (constituită după atentatele din 11 septembrie 2001, din Statele Unite), le-a oferit teroriştilor ce aveau legături cu Al-Qaïda atât o ţintă, cât şi un teren de antrenament şi a deturnat fonduri care ar fi putut fi utilizate pentru susţinerea guvernului [afgan al lui Hamid Karzaï] şi aducerea lui Ben Laden în faţa justiţiei".

În diversele lucrări despre terorism, rareori se face referire la convulsiile care agită relaţiile internaţionale. În cartea *Islamismul, o revoluţie născută moartă?* Antoine Basbous nu consacră nici un capitol mondializării. Cuvântul nici măcar nu apare în *Dicţionarul mondial de Islamism,* al lui Antoine Sfeir[26]. Gilles Kepel[27] ne vorbeşte despre zonele periferice ale islamului, despre expansiunea şi declinul jihadului, despre *fitna* (*cuvânt arab, dificil de tradus; se referă la războiul civil, la dezacordul existent între diferite facţiuni din interiorul islamului, N.T.*) din sânul comunităţii musulmane, dar nu şi despre legătura dintre islam şi relaţiile internaţionale, despre fundamentalism şi globalizare, terorism şi confruntarea dintre diversele puteri…Rezultatul: analiza bate pasul pe loc. Uneori, se poate vorbi chiar despre un regres şi asta nu de astăzi, întrucât existenţa fenomenului a fost constatată încă din anii optzeci. Este consecinţa unei presiuni mediatice, care obligă presa scrisă să se "alinieze modului de

informare produs de televiziune[28]" . În ceea ce-i priveşte pe intelectuali, "nici ei nu scapă de sub influenţa acestei urgenţe a evenimentului[29]" şi par atraşi mai degrabă de emisiunile tv decât de un post în învăţământ. De aici şi întrebarea formulată cu ocazia unui colocviu pe tema raportului între cercetători şi jurnalişti: "Oare cercetătorul nu a ajuns să-şi aleagă tema de cercetare nu numai în funcţie de evenimente, ci şi de modul în care acestea pot fi exploatate din punct de vedere mediatic[30]?"

Firește, cercetători ca Olivier Roy, Bruno Etienne sau Gilles Kepel au avut o importantă contribuţie la înţelegerea acestui subiect. Datorită muncii lor, cunoaştem astăzi condiţiile apariţiei şi evoluţiei mişcărilor islamiste, raporturile lor, adesea foarte tensionate, cu naţionalismul arab (celălalt curent religios important din zonă), implicarea islamiştilor în Afganistan, rolul ambiguu al monarhiilor din Golf (în special din Arabia Saudită) în dezvoltarea islamismului, impactul asasinării raïs-ului egiptean [(*şef al unui stat arab, folosit mai ales în Egipt, N.T.)*], (Anouar El-Sadate), locul pe care-l ocupă revoluţia şiită iraniană (1979), criza algeriană (1991-2004), islamizarea rezistenţei palestiniene, consecinţele prezenţei musulmane în Europa… În schimb, foarte puţine răspunsuri la întrebările privind legăturile dintre terorism şi afacerile internaţionale: care este impactul căderii Zidului Berlinului şi al dispariţiei Uniunii Sovietice asupra ţărilor musulmane? Ce efect are asupra zonelor musulmane reluarea confruntărilor dintre marile puteri din 1989? Ce impact are mondializarea economică asupra societăţilor islamice? Importanţa comunicării într-o lume inter conectată?

Astăzi, cunoştinţele noastre trebuie completate prin aplicarea, asupra ultimelor evenimente, a unei grile de lectură geopolitică, ce permite lărgirea cadrului, astfel încât să putem introduce aici şi evoluţia relaţiilor internaţionale din ultimii douăzeci de ani. Una dintre puţinele abordări globale este cea a ciocnirii dintre civilizaţii. Dar, teoria lui Samuel Huntington este parţială, ca să nu spunem părtinitoare (a se vedea partea a doua). Prin urmare, trebuie să găsim alte explicaţii decât confruntarea dintre civilizaţii, pe care autorul o reduce, mult prea des, exclusiv la dimensiunea religioasă: "Dintre toate elementele obiective care definesc o civilizaţie, cel mai important este, de regulă, religia[31]."

Capitolul II

CUM SE EXPLICĂ ŞI CUM TREBUIE ÎNŢELES MOMENTUL 11 SEPTEMBRIE 2001

Într-o lucrare anterioară[1], am descris pe larg evenimentele din 11 septembrie 2001. Un atentat cu totul ieşit din comun din istoria terorismului, pe care unii s-au grăbit să-l vadă ca pe o declaraţie de război. "Al treilea război mondial a început marţi, 11 septembrie, scria Denis Jeanbar în cotidianul *L'Express* din 13 noiembrie 2001. Un război mondial de un nou tip, inedit în Istorie, între terorism – după toate aparenţele, cel islamist – şi Occident". Or, "9/11" nu este un Pearl Harbour contemporan. Nici o declaraţie de război, nici un stat în spatele acestor întâmplări dramatice. Istoricii şi geopoliticienii continuă să dezbată, pentru a se lămuri dacă acest concept, de război, se aplică şi în cazul terorismului internaţional. Unul dintre cei mai reputaţi istorici în materie de război, Michael Howard, respinge utilizarea acestui termen în conflictul dintre Occident şi Al-Qaïda. Preferă să spună situaţie de criză[2]. Un început şi un final foarte vagi, participanţi greu de identificat, absenţa unui câmp de bătălie…lipsesc prea multe criterii pentru a putea lua în discuţie conceptul de război. Nu este, însă, şi părerea lui Christophe Bertram, pentru care "criza terorismului de astăzi este reflectarea noului model de război care domină în lumea dezvoltată[3]". Această dispută este, oare, doar o deşartă polemică lexicală? Nu, întrucât de conceptele teoretice utilizate depinde alegerea unei strategii de luptă împotriva acestui fenomen ultra violent…

Intenţia noastră, în acest capitol, este aceea de a demonstra că terorismul Al-Qaïda nu reflectă apariţia unei noi forme de violenţă, unică în Istorie. Dimpotrivă, credem că aceste acte, oricât de monstruoase ar fi, nu reprezintă o ruptură fundamentală în istoria noastră, ci o continuitate. O astfel de abordare este singura modalitate de a dezbrăca terorismul de pseudo-iraţionalitatea lui, care întreţine spaima, ea însăşi iraţională, împiedică înţelegerea fenomenului şi, în consecinţă, nu oferă cele mai bune soluţii pentru a-l putea combate.

“9/11”, primele atentate ale secolului XXI

Dar, să revenim la atentatele din 11 septembrie. Ceea ce a frapat în primul rand, a fost ţinta aleasă: superputerea americană, considerată a fi la adăpost pe teritoriul său, protejată de două imense oceane. Apoi, a fost « calitatea » atacului. Patru avioane de linie care au sevit drept proiectile. Când au ajuns la destinaţie, trei ţinte din patru au fost lovite, între care simbolurile reuşitei capitaliste şi militare a Statelor Unite: World Trade Center şi Pentagonul. La 11 septembrie, terorismul a depăşit un prag. Aşadar, nu este vorba despre vreo ruptură ci, dimpotrivă, de o anumită continuitate: adaptarea metodelor teroriste la epoca modernă.

Urmează, apoi, modul de operare folosit de un comando de nouăsprezece bărbaţi, toţi kamikaze, decişi să-şi ducă la îndeplinire misiunea. Bărbaţi care, în marea lor majoritate, nu prezentau profilul teroristului “clasic”. Dimpotrivă, mulţi aveau diplome universitare şi îi aştepta o frumoasă carieră profesională. Bine adaptaţi vremurilor pe care le trăim, aceşti soldaţi Al-Qaïda au permis terorismului să intre în secolul XXI.

Tocmai datorită mondializării au putut autorii atentatelor să se mişte atât de uşor. Graţie noilor tehnologii au putut să comunice prin internet şi au reuşit să înveţe, în doar câteva luni, principalele proceduri de pilotaj pentru avioanele de linie. Câteva cuţite au făcut restul. Prin această operaţiune, terorismul a depăşit un prag calitativ. Fără să ne considerăm a fi vreo Cassandră, nu este foarte greu să ne imaginăm cum va fi următoarea etapă, dacă nu se va face nimic pentru oprirea acestei curse infernale: bombe cu fisiune nucleară, arme bacteriologice…Pentru a evita să se ajungă la ceea ce este mai rău, trebuie să începem prin a gândi altfel cu privire la cele întâmplate în 11 septembrie 2001.

“9/11” a fost programat încă din…1982

Pentru mulţi dintre specialiştii în terorism şi dintre intelectuali, evenimentele din 11 septembrie constituie o surpriză strategică*.

---

* Aşa s-a exprimat Monique Canto-Sperber la Întâlnirile Petrarca 2005, a căror temă de dezbatere a fost frica. O modalitate de a singulariza un eveniment, pentru a-l prezenta ca pe o ruptură istorică.

În opinia lor, nu puteau fi anticipate. Oare? Nu se poate să strigi „uite lupul” şi după aceea să te minunezi că fiara a dat atacul. Să nu uităm că acelaşi World Trade Center a mai fost victima unui atentat, în 1993. Atunci, la 26 ianuarie, a explodat o bombă într-una dintre parcările celor două turnuri gemene, care a făcut şase morţi şi o mie de răniţi. Autorii au fost repede prinşi şi judecaţi. Ramzi Youcef, considerat a fi fost principalul organizator (arestat în 1995 în Pakistan şi extrădat în Statele Unite), era în legătură cu un anume Cheikh Mohammed (un apropiat al lui Ben Laden). La vremea respectivă, ei lucrau la un plan de atentate spectaculoase: deturnarea simultană a unei duzini de avioane de linie, care trebuia să explodeze în acelaşi timp, în timpul zborului. Un alt indiciu care anunţa sfârşitul invulnerabilităţii teritoriului american: arestarea, în 2000, a unui algerian care încerca să pătrundă în Statele Unite, pe la frontiera canadiană, la bordul unei maşini burduşite cu explozibil, cu scopul de a pregăti un atentat împotriva unei ţinte americane, cu ocazia trecerii în noul an 2000.

Înainte de „9/11”, Al-Qaïda le era deja bine cunoscută serviciilor de securitate americane; organizaţia revendicase mai multe atentate în Orientul Mijlociu şi în Africa, împotriva intereselor americane.*

---

* La 7 august 1998, două atentate au lovit ambasadele americane din Tanzania şi Kenya. Această dată corespunde împlinirii a opt ani de la instalarea trupelor americane în Arabia Saudită.

Astfel încât, preşedintele Clinton a făcut din Ousama Ben Laden inamicul public nr. 1 al Statelor-Unite. În mai multe rânduri, preşedintele american a renunţat să mai trimită trupele speciale americane care să-l neutralizeze pe miliardarul saudit, preferând să bombardeze taberele acestuia din Afganistan, cu ajutorul proiectilelor de croazieră. Şi totuşi, Ben Laden era oaia neagră a administraţiei şi a specialiştilor americani pe probleme de terorism. Aceştia din urmă, imaginaseră chiar o parte a scenariului din 11 septembrie 2001. Cu şase luni înainte de această dată, Bruce Hoffman, de la Rand Corporation, un grup de reflecţie apropiat Pentagonului, printre membrii acestuia numărându-se Condoleeza Rice şi Donald Rumsfeld, a ţinut o conferinţă la Academia de Aviaţie a Statelor-Unite. Iată ce spunea el: „Gândiţi-vă o clipă la ce a însemnat atentatul cu bombă împotriva World Trade Center, din 1993. Acum, gândiţi-vă că se poate face în aşa fel încât turnul dinspre nord să cadă peste cel dinspre sud, provocându-se moartea a şaizeci de mii de persoane.”

„9/11”, a fost, oare, o surpriză strategică?

Ca să nu mai vorbim despre semnalele premergătoare, care urcă până în urmă cu mai bine de douăzeci de ani. Dacă islamismul este, într-adevăr, sursa acestui război, premisele sale se regăsesc, în parte, în revoluţia islamică iraniană din 1979. O problemă a şiiţilor! Nu numai: în anumite privinţe, islamiştii iranieni le-au servit drept model revoluţionarilor suniţi. Au existat în revoluţia iraniană nişte semnale pe care noi nu am ştiut să le interpretăm. În ceea ce-l priveşte pe Ben Laden, personal, pentru el momentul de referinţă a fost Libanul, în 1982. Avea douăzeci şi cinci de ani la vremea aceea. „Elementele care m-au marcat pe mine, personal, au avut loc în 1982, cu tot ceea ce a urmat după ce americanii le-au dat cale liberă israelienilor ca să invadeze Libanul, beneficiind de sprijinul flotei a treia americane. Când au început bombardamenetele, mulţi au fost ucişi sau răniţi, alţii au fost speriaţi şi dispersaţi şi încă îmi mai amintesc acele scene de groază, cu sânge peste tot, membre desprinse de trup, cadavre de femei şi copii peste tot, case prăbuşite peste cei care locuiau în ele, construcţii care, prăbuşindu-se, îi îngropau sub dărâmături, ploaia de obuze care cădea la nesfârşit pe pământul nostru[…] Lumea asista pasivă la această tragedie şi, în acele momente grele, am simţit cum încep să fiarbă în mine atâtea gânduri, pe care nu le pot descrie, dar care m-au făcut să simt o dorinţă arzătoare de a lupta împotriva nedreptăţii şi de a-i pedepsi pe opresori[4]”.

Pentru Ben Laden, răzbunarea se consumă la rece. Aşadar, a pretinde că teritoriul american era protejat împotriva unui atac de mare anvergură din partea Al-Qaïda, înseamnă necunoaşterea situaţiei internaţionale de la momentul respectiv. Chiar mai rău, înseamnă a da dovadă de o totală incompetenţă în domeniul terorismului.

Capitolul III

AL-QAÏDA: UN FENOMEN FĂRĂ PRECEDENT?

Al-Qaïda este, oare, o organizaţie teroristă unică în istorie? Dacă ar fi să ne luăm după ceea ce citim în presă şi după spusele specialiştilor, s-ar părea că răspunsul este unul afirmativ. Nu s-a mai văzut o astfel de grupare în scurta istorie a fenomenului terorist. O rapidă privire de-a lungul istoriei nu ne îndreptăţeşte să tragem concluzii atât de categorice. Acest capitol nu are pretenţia de a prezenta o istorie a terorismului. El urmăreşte doar o abordare a acţiunilor şi a comportamentului Al-Qaïda în raport cu alte grupări teroriste, din trecut sau din prezent. Iar similitudinile nu lipsesc.

Al-Qaïda: o organizaţie clasică şi inedită în acelaşi timp

Într-o lucrare despre reţelele teroriste din Europa[1], mi s-a părut potrivit să numesc Al-Qaïda drept OTNG – Organizaţie Teroristă Non Guvernamentală. În opinia mea, inexistenţa unor relaţii de subordonare faţă de un stat anume, pe de o parte şi, pe de altă parte, faptul că putea lovi oriunde în lume, fac din Al-Qaïda o grupare diferită şi unică. Dar, într-o anumită măsură, mă înşelam. La sfârşitul sec. XIX şi începutul sec. XX, exista deja un terorism internaţional. Cel al anarhiştilor, în principal ruşi într-o primă fază, apoi italieni, francezi, germani…În 1905, aceştia îşi instalaseră chiar cartierul general în Elveţia. Din această ţară paşnică, ei pregăteau atacurile şi tulburau liniştea Europei. “Provocau greve în Finlanda (care, la vremea respectivă, era teritoriu autonom în cadrul Imperiului rus), primeau arme de la un grup terorist armean antrenat de ruşi şi bani (care erau spălaţi de milionari americani) – de la japonezi[2].”

Teroriştii anarhişti constituie o formă de terorism internaţional. Fenomenul era într-atât de îngrijorător*, încât toţi şefii de stat ai vremii, în frunte cu preşedintele american Theodore Roosevelt ** au făcut apel la coordonarea, la nivel internaţional, a luptei împotriva acestuia. În noiembrie 1898, a fost organizată o conferinţă internaţională împotriva "terorismului anarhist". Au fost preconizate anumite măsuri de securitate şi administrative: schimb de informaţii între diferitele servicii de poliţie, întărirea legislaţiei antiteroriste, expulzarea anarhiştilor străini, cenzurarea textelor anarhiste…Este greu să nu vedem anumite similitudini cu ceea ce trăim în prezent. O deosebire importantă: la vremea respectivă, Statele-Unite şi Italia au refuzat să semneze această convenţie internaţională, temându-se de consecinţe. Americanii nu voiau să se angajeze prea tare în problemele din Europa iar italienii se temeau să nu se trezească înapoi cu propriii lor terorişti. Aşadar, acest terorism anarhist dovedeşte faptul că nu Al-Qaïda a inventat terorismul internaţional şi că a existat, înaintea sa, o organizaţie independentă de orice stat.

Pe de altă parte, este adevărat că atentatele anarhiştilor aveau o "ţintă" mai concretă. Ele îi vizau, în marea majoritate, pe şefii politici şi militari. Totuşi, unii anarhişti nu au ezitat să se arunce în aer cu bombele pe care le aveau asupra lor (erau începuturile folosirii dinamitei), în locuri unde se înregistra o mare aglomeraţie de civili. Ideea de martir exista deja la vremea aceea. Anarhistul Serghei Stepniak definea terorismul ca fiind "nobil, terifiant, irezistibil de fascinant, el reunind două dintre cele mai sublime componente ale măreţiei umane, martiriul şi eroismul[3]."

Teroriştii din vremea aceea nu făceau "risipă de cuvinte, numai de dragul de a spune ceva[4]". Erau persoane izolate, care se excludeau din restul lumii: "El [teroristul] a rupt orice legătură cu ordinea publică şi cu lumea civilizată, cu legea, cu orice convenţie ori condiţie acceptate de societate şi cu orice moralitate.

* La vremea respectivă, erau vizaţi în principal conducătorii politici, care erau ţinta asasinatelor.

** „Anarhia este o crimă împotriva speciei umane şi întreaga omenire ar trebui să se unească împotriva anarhiştilor. Crimele comise de aceştia trebuie condamnate ca fiind crime împotriva legii naţiunilor […] şi consemnate prin tratate încheiate între toate puterile civilizate". Extras din discursul lui Theodore Roosevelt, susţinut în faţa Congresului american, la 3 decembrie 1901.

În ceea ce priveşte lumea civilizată, este duşmanul ei implacabil, iar dacă, totuşi, continuă să trăiască în mijlocul ei, este doar pentru a o distruge şi mai mult.[5]" Acest catehism anarhist ar putea fi considerat o dovadă a faptului că extremismul Al-Qaïda nu are nimic excepţional. Dar nu toţi împărtăşesc această opinie. "Ameninţarea care apasă asupra noastră este de altă natură şi total inedită", explica, în martie 2004, Tony Blair, primul ministru britanic. "Ne confruntăm cu o ideologie radicală, de natură nihilistă, care propovăduieşte exclusiv distrugerea totală a celorlalţi[6]" afirmă, pe de altă parte, judecătorul Jean-Louis Bruguière, de la secţia antiteroristă a Tribunalului din Paris. Cu toate acestea, Al-Qaïda nu deţine exclusivitatea în ceea ce priveşte această stragetie brutală, dusă la extrem.

Ca să ne convingem de acest lucru, este suficient să comparăm textele teroriştilor anarhişti cu cele ale Al-Qaïda. Netciaev scrie în al său *Catehism revoluţionar*, destinat discipolilor săi. Ben Laden scrie şi el *Studii militare ale jihadului împotriva tiranilor*, pentru a-şi pregăti soldaţii de război. Ca să nu mai vorbim despre *Manual pentru guerillero în mediul urban*, al lui Carlos Marighella, sau de Războiul de gherilă, a lui George Grivas*? Primul, un comunist brazilian, a fost exclus din PCB (Partidul comunist brazilian), pentru că a susţinut ideea unei lupte armate. Contrar ideilor epocii (anii şaizeci), aflate sub influenţa tehnicilor de gherilă maoiste, Marighella voia să demonstreze că lupta în oraş nu înseamnă "cimitirul luptei de gherilă**": "gherillero din oraş luptă pentru un scop politic şi nu atacă decât guvernul, pe marii capitalişti şi pe agenţii imperialismului, în special americanii din nord[7]". Scrierile sale au fost sursă de inspiraţie pentru multe grupuri teroriste de extremă stânga, cum ar fi Brigăzile roşii italiene, Acţiunea directă (Franţa), ori Rote Armee Fraktion din Germania.

---

* Colonelul George Grivas era conducătorul grupului EOKA (Organizaţia naţională a combatanţilor ciprioţi), al grecilor ciprioţi care erau în favoarea alipirii insulei la Grecia (Enosis). Din cauza campaniei sale teroriste concentrată împotriva forţelor britanice (şi a intereselor turcilor) a fost silit să părăsească insula în 1956; cu toate acestea, acţiunile teroriste nu au încetat.

** Pentru Che Guevara, "oraşul reprezintă mormântul luptei de gherilă".

Vizând cu predilecţie ţintele politice, militare şi industriale, toate aceste grupuri păstrează o anumită distanţă faţă de atentatele oarbe, împotriva civililor, distanţă ce se va diminua odată cu apariţia terorismului arab în anii şaptezeci. În jurul OEP (Organizaţia pentru Eliberarea Palestinei) se vor forma mişcări teroriste puternice, care încep să se concentreze pe luarea de ostatici. Aceşti noi terorişti consideră că nu mai este suficient să acţioneze doar pe propriul teritoriu. Ei întreprind acţiuni mai surprinzătoare şi, mai ales, mult mediatizate. Acte capabile să impresioneze opinia publică la nivel internaţional. Este "marea epocă" a deturnărilor de avioane ale unor companii aeriene occidentale. În această perioadă, OEP este mai activă în Europa decât în teritoriile ocupate. Forma de manifestare cea mai spectaculoasă a terorismului palestinian se manifestă în 1972, prin acea tragică luare ca ostatici a sportivilor israelieni, la Jocurile Olimpice de la Munchen*.

La vremea respectivă, observă David C. Rapaport, o ţară devine, în mod special, ţinta preferată a atentatelor – Statele Unite – victimă a o treime din atacurile la nivel internaţional: ţinte americane au fost vizate în America Latină, în Europa, în Orientul Mijlociu, unde" majoritatea guvernelor vizate de terorişti erau "năşite" de Statele Unite[8]. Acest profesor de la Universitatea din California, specialist în istoria terorismului, precizează: "În pofida statutului său de victimă, preocupările legate de războiul rece au determinat Statele Unite să uite de atitudinea pe care o afişau, aceea de condamnare a terorismului. Astfel, în Nicaragua, în Angola şi în alte părţi, Statele-Unite au sprijinit diverse activităţi teroriste[9]". Pentru mai multe detalii privind abuzurile comise de Statele Unite în lume, ne putem raporta la cartea lui William Blum[10], fost funcţionar la Departamentul de Stat care detaliază, pentru fiecare caz în parte, intervenţiile ilegale şi violente ale ţării sale, în afara graniţelor. Peter Scowen, redactor şef la *Toronto Star*, insistă în mod deosebit asupra legăturilor dintre Statele Unite şi escadroanele morţii din Nicaragua, Honduras şi Guatemala[11].

* Atentat revendicat de către gruparea palestiniană „Septembrie negru".

Statele-Unite, principala ţintă a teroriştilor: aşadar, fenomenul nu este legat de apariţia Al-Qaïda pe piaţa terorii. În ceea ce priveşte sprijinul acordat de Statele-Unite şi de URSS (în cadrul războiului prin intermediari pe care îl poartă cele două mari puteri) grupărilor teroriste, el demonstrează faptul că această violenţă, departe de a fi stopată, a fost manipulată în anumite cazuri şi, uneori, chiar încurajată.

Al patrulea val de terorism

Uneori, încurajările prea susţinute pot întoarce situaţia împotriva autorului. Este exact ceea ce s-a întâmplat în Statele-Unite la 11 septembrie 2001 şi care înseamnă, spune majoritatea specialiştilor, începutul unui nou val de terorism, care nu mai are la bază naţionalismul, ci religia. După valul anarhist (de la sfârşitul sec. XIX până în 1945), valul decolonizării (din 1945 până în 1970), valul extremei stângi (din 1970, până pe la jumătatea anilor nouăzeci), se pare că am intrat în al patrulea val, valul religios, esenţialmente Islamic. Este o analiză simplă sau, mai degrabă simplistă, deoarece ar însemna că religia a eclipsat toate celelalte cauze ale terorismului, în special pe cele politice. Este greu de acceptat un astfel de raţionament. Pe de o parte, pentru că politica este în strânsă legătură cu religiile (în special în cazul islamului, care nu face întotdeauna distincţie între cele două) şi, pe de altă parte, pentru că David Rapoport greşeşte atunci când afirmă că islamul a fost cel care a înfrânt URSS în Afganistan. Acei *freedom fighters* (luptători pentru libertate, *N.T.*) care au luptat timp de zece ani împotriva Armatei Roşii, îi datorează lui Allah victoria, sau rachetelor sol/aer Stinger şi celorlalte arme, care, pe toată durata conflictului, le-au fost puse la dispoziţie cu generozitate de către Statele-Unite şi aliaţii lor arabi? În fine, Rapoport se contazice deoarece, încă din 1984, afirmase, într-un strălucit studiu pe tema "sfintei terori" că, până în sec. XIX, "religia a oferit singurele justificări acceptabile pentru declanşarea terorii[12]". Prin urmare, legătura dintre religie şi terorism nu este nouă. De fapt, Rapoport confundă vectorul contestării (islamul) şi obiectul acestuia (suveranitatea). Refuzul de a face distincţia între revendicările politice şi anatemele religioase riscă să ducă la denaturarea rezultatelor atunci când se analizează cauzele terorismului. Terorismul Al-Qaïda nu este un scop, el rămâne un mijloc pentru atingerea unor obiective politice, oricât de condamnabile ar fi ele din punct de vedere moral. Al-Qaïda nu a inaugurat epoca terorismului gratuit, lipsit de orice motivaţie, contrar faţă de ceea ce crede André Glucksmann, care îi prezintă

pe membrii Al-Qaïda ca fiind nişte terorişti nihilişti. În filosofie, nihilist este cineva pentru care "nimic nu există la modul absolut". Ori, chiar şi la discipolii lui Ben Laden, existenţa are un sens. Rămâne de văzut care este acesta. Atâta vreme cât analizele fenomenului terorist nu conţin decât o stigmatizare sterilă, acest sens nu va ieşi niciodată la lumină. Rezultatul: va fi imposibil să se pună capăt, odată pentru totdeauna, acestei violenţe. Aşadar, e nevoie să se analizeze, fără teamă, toate cauzele terorismului şi să nu se mai pună totul pe seama religiei sau a lipsei de raţiune.

Revendicările politice nu lipsesc. Chiar dacă o să le analizăm mai în detaliu în capitolul următor, vom menţiona, totuşi, câteva dintre ele. Să ne amintim faptul că majoritatea atentatelor "semnate" Al-Qaïda au fost însoţite de solicitări de natură politică, legate de conflictele internaţionale în care sunt implicaţi musulmani: Bosnia, Cecenia, Afganistan, Irak, teritoriile ocupate…De asemenea, comunicatele Al-Qaïda îi îndeamnă pe occidentali să-şi retragă trupele staţionate în unele state din peninsula arabică, în frunte cu Arabia Saudită, ceea ce face din Al-Qaïda o organizaţie de-a dreptul clasică, căreia i se potriveşte perfect definiţia de terorism: "Folosirea sistematică a măsurilor excepţionale, a violenţei, pentru atingerea unui scop politic*". Ei bine, tocmai studierea acestui scop politic a fost înecată sub adevărate trombe de patos, care, după 11 septembrie 2001, au îngropat aproape orice abordare raţională a fenomenului.

O trecere în revistă a atentatelor sinucigaşe? Ele nu fac decât să alimenteze frica şi sunt folosite ca justificare de tezele care susţin iraţionalitatea şi nihilismul teroriştilor islamici. Să observăm, în primul rând, că această tehnică nu este nouă. La sfârşitul sec. XIX ea a fost folosită de teroriştii anarhişti**. Pe de altă parte, ea nu se leagă strict de islam. Tinerii evrei din grupul Haluyyenmädeln (tineretul evreu sionist şi socialist) au recurs şi ei la această metodă, în perioada în care oamenii erau ridicaţi din ghetto-ul din Varşovia, în 1943.

* Nu există o definiţie oficial recunoscută de ONU, de aceea o folosim pe cea din dicţionarul Robert [n.n. Petit Robert], ediţia 2004.

** Işutin, conducătorul grupului Iadul le impunea oamenilor săi un fel de variantă a atentatului sinucigaş: "Va fi tras la sorţi cel care va trebui să îndeplinească această acţiune[…] Imediat după îndeplinirea misiunii, executantul va trebui să se otrăvească". În Gérard Chaliand şi Arnaud Blin (dir), *Istoria terorismului: din antichitate la Al- Qaïda,* Paris, Bayard, 2004.

Piloţii japonezi kamikaze, din al Doilea Război mondial au folosit şi ei un fel de *sepukku* aerian (*ceremonia de Seppuku se practica, în general, în public şi impunea prezenţa obligatorie a trei persoane: maestrul de ceremonii, care era garantul respectării întocmai a regulilor ceremonialului; "Kaishaku", cel care urma să îi taie capul războinicului; de obicei, acesta era un prieten bun, o persoană de încredere, experimentat şi un bun mânuitor al sabiei, deoarece avea o misiune extrem de delicată; şi, firește, războinicul respectiv. Existau patru motive importante pentru ca cineva să-şi facă sepukku: înfrângerea în luptă, faptul de a primi o mustrare, o sancţiune penală, dorinţa de a însoţi în moarte pe cineva drag, apropiat. N.T),* pentru a provoca pierderi în rândurile inamicului. Un gest disperat, care prezintă anumite similitudini cu cel al soldaţilor lui Allah. În conflictul din Indochina, Vietminul dispunea de unităţi alcătuite din voluntari ai morţii, care explodau bombele pe care le aveau asupra lor cât mai aproape de inamic, pe câmpul de bătaie sau pe terasele unor cafenele. Tot referitor la Asia, un raport al Departamentului de Stat sublinia, în 2004, că Tigrii Tamoul, de origine hindusă, au comis, în aceşti ultimi ani, aproape două sute de atentate sinucigaşe, cu mult mai multe decât palestinienii. Oare tot nihilismul îi împinge pe aceşti activişi tamoul spre acest gen de gesturi extreme? În acest caz, toată problema este de a şti dacă ne naştem nihilişti, sau devenim, pe parcurs. Atâta vreme cât cercetările din domeniul medical nu au izolat o genă a nihilismului, trebuie să acceptăm că ultima ipoteză este cea mai plauzibilă: devenim nihilişti, aşa cum devenim socialişti, marxişti, capitalişti…Totul ţine de educaţie, de evoluţie, de condiţiile istorice, adică politice. Şi iată că ajungem din nou la întrebarea iniţială: de ce devenim nihilişti?

Capitolul IV

AL-QAIDA: DERIVA ULTRA VIOLENTĂ A UNEI BĂTĂLII DECLANŞATE LA ÎNCEPUTUL SEC XX

Tragicele evenimente de la 11 septembrie 2001 nu au avut loc întâmplător. Ele sunt consecinţa unor întâmplări care îşi au originea în adâncurile Istoriei, fiind vorba, în special, de înfrângerea definitivă a arabilor în faţa occidentului european, în 1492. Marcat de căderea Granadei, ultima fortăreaţă arabă din Europa, anul 1492 reprezintă sfârşitul supremaţiei civilizaţiei arabe asupra unei bune părţi a lumii şi începuturile puterii europene, accelerate de descoperirea Americii de către Cristofor Columb. În 1492, arabii, dar şi evreii îşi pierd supremaţia în sudul Europei. Fiii lui Abraham trebuie să aleagă între vapor şi convertire. Din textul care revendică atentatele de la Madrid, din 11 martie 2004, transpare nostalgia faţă de acea epocă, precum şi speranţa nebună a recuceririi Spaniei de către forţele arabe.

Aşadar, anul 1492 marchează începutul unui lung declin al civilizaţiei arabo-musulmane, a cărei influenţă în lume continuă să tot piardă "porţiuni de piaţă". Decadenţă ce culminează cu o colonizare a ariei arabo-musulmane, de către principalele puteri europene (Marea Britanie, Franţa, Italia…) Aceasta se va întinde pe parcursul a două secole (XIX şi XX), marcând conştiinţa popoarelor colonizate. Odată cu această colonizare, rămânem în miezul chestiunii suveranităţii, care este, în continuare, valabilă pentru problematica regională.

Un alt eveniment istoric important care va bulversa regiunea: abolirea califatului, în martie 1924, de către liderul turc Mustafa Kemal. Momentul a fost puternic resimţit de către musulmanii turci şi arabi, care s-au simţit complet dezorientaţi.A fost un adevărat şoc, resimţit ca o agresiune a modernului, al cărui exponent este părintele noii naţiuni turce laice*.

* La 3 martie 1924, data abolirii califatului, este promulgată legea privind laicizarea instituţiilor ştiinţifice şi sunt desfiinţate ministerele chariei (*legea divină, N.T.*).

După o perioadă de confuzie, musulmanii vor încerca să acopere acest vid instituţional. Şi vor acţiona în două direcţii, explică Mustapha A. Diop: „Abordarea, la nivel înalt, prin organizarea de congrese, între cele două războaie, cu ajutorul unor adevărate reţele compuse din oameni instruiţi, teologi ai islamului (ulema), filosofi, oameni de stat. Au existat însă şi alte personalităţi care, în locul acestei abordări elitiste, au preferat contactul direct cu musulmanii de rând, care se simţeau deposedaţi atât pe plan material, cât şi spiritual[1]" . Dispariţia califatului duce, de asemenea, şi la o nouă abordare în ceea ce priveşte locul politicului în cadrul islamului. Aşa apar gânditori ca Ridha, Ibn Badis, Mawdudi şi toţi analiştii din sfera de influenţă a Fraţilor musulmani (Al-Ikhwan, Al-Muslimun), asociaţie creată în 1928, de către Hassan El-Banna şi considerată de cei ce studiază islamul ca fiind matricea ce a stat la baza tuturor mişcărilor islamiste ale sec. XX şi XXI*.

Originile politice ale Fraţilor musulmani

Hassan El-Banna (1906-1949) este elevul lui Rachid Ridha (1865-1935). Nu putem să nu ne oprim asupra acestei figuri importante pentru mişcarea islamistă. În cartea sa, *Boala Islamului*[2], Abdelwahab Meddeb îl prezintă pe Ridha drept „veriga intermediară" dintre gânditorii moderni şi cei radicali. Aşadar, de o parte sunt moderaţii, reprezentaţi prin şeicii A-Afghani (1838-1897) şi Mohammed Abdou (1849-1905). Aceste persoane sunt exponenţii mişcării salafiya (salafişti). Ei sunt fundamentalişti, dar nu integrişti**

---

* De cele mai multe ori, prezentată de mass-media nenuanţat, drept un fel de cerc de reflecţie al Al-Qaïda.

** Diferenţa este importantă. Fundamentaliştii consideră că musulmanii trebuie să-şi organizeze viaţa pornind de la text; în schimb, un tradiţionalist poate evolua, la o adică, în ceea ce priveşte anumite aspecte, în vreme ce integriştii vor aplica, până la ultima virgulă, textul sacru, fără a încerca vreo clipă să îl adapteze în funcţie de evoluţia lucrurilor. Sunt de un conservatorism extrem, intransigent.

Mai mult, fundamentalismul lor a constat în revenirea la originile Coranului, în scopul de a regândi textele sacre în lumina modernismului adus de europeni, începând din vremea cuceririlor napoleoniene. Al-Afghani şi Abdou preconizează să se inspire din epoca de aur a civilizaţiei musulmane. "Printre virtuţile Coranului, există una conform căreia, înainte ca aceasta să fie revelată, arabii trăiau într-o stare de barbarie de nedescris. Dar, la nici un secol şi jumătate după revelarea sa, aceiaşi arabi au devenit stăpâni în lumea lor, depăşind toate celelalte naţiuni de pe pământ în ceea ce priveşte politica, ştiinţa, filosofia, industria şi comerţul[3]". Aşadar, fondatorii mişcării salafiste caută modalităţi care să permită o interpretare musulmană a modernităţii. Demersul este unul deschis. Ei analizează şi unele concepte occidentale, cum ar fi democraţia ori regimul parlamentar.

Al-Afghani a călătorit mult. Nu numai în lumea arabă, ci şi în Europa, în special la Paris, unde a putut să participe la dezbateri cu Ernest Renan. O întâlnire literară importantă, care a dus la una dintre cele mai faimoase controverse dintre gânditorii occidentali şi cei din Orient. În ciclul de conferinţe susţinute la Sorbona (1883) şi consacrate islamului, Renan tună şi fulgeră împotriva acestei religii. În opinia sa, islamul este răspunzător pentru declinul civilizaţiei arabe în lume. Rechizitoriul său este fără drept de apel: "Islamul reprezintă uniunea, de neseparat, între spiritual şi temporal. Este supremaţia unei dogme. Lanţurile cele mai grele pe care le-a purtat vreodată omenirea […] Pentru mintea umană, islamul a făcut numai rău. Ceea ce îi caracterizează pe musulmani, în principal, este ura faţă de ştiinţă, convingerea că cercetarea este ceva inutil, frivol, aproape o impietate […] Islamul şi-a provocat singur soarta nefericită. Distrugând ştiinţa, s-a distrus pe sine şi s-a condamnat la o definitivă inferioritate în această lume[4]". Pentru Renan, chiar şi epoca de aur a civilizaţiei arabo-musulmane este o amăgire. Or, geniul persan insuflat monarhilor abasizi, care îşi avea rădăcinile în tradiţia Greciei antice este cel care dă valoarea culturii arabe din sec. VIII până în sec. XIII. Un fel de accident al istoriei! Extrem de ofensat de acest atac violent, Al-Afghani răspunde în *Journal de débats* din 18 mai 1883. El nu neagă rămânerea în urmă a arabilor, dar dă asigurări că "arabii, pe cât de ignoranţi şi de barbari au fost la începuturi, ei au reluat ceea ce abandonaseră naţiunile civilizate, au dat un suflu nou acelor ramuri ale ştiinţei ce fuseseră lăsate în părăsire, le-au dezvoltat şi le-au dat o strălucire cum nu mai avuseseră niciodată până atunci. Nu este, oare, cea mai bună dovadă a dragostei lor faţă de ştiinţă? Musulmanii sunt cei care au permis trezirea la viaţă a Europei. Ei [europenii] nu au făcut nici un efort în acest sens (să exploateze comorile Bizanţului şi ale Bgdadului), a trebuit să vină civilizaţia

arabă să lumineze crestele Pirineilor şi să-şi reverse strălucirea şi bogăţiile asupra Occidentului. Europenii l-au primit bine pe Aristotel, care emigrase şi devenise arab; dar l-au ignorat complet cât a fost grec şi vecin cu ei[5]". Această dispută între orientalistul Renan şi gânditorul musulman are aerul unei ciondăneli al cărei scop este să se afle cine, europenii ori arabii, au dat cel mai mult omenirii. Pueril dar semnificativ pentru conflictele dintre arabi şi foştii lor colonizatori. Această întâlnire, care ar fi trebuit să profite celor două civilizaţii, nu a făcut decât să creeze o prăpastie între ele. Al-Afghani şi Abdou, care se întâlneau cu tovarăşii lor într-o cafenea din Cairo, ce se numea *Al-Barlaman* (Parlamentul) au căutat alternative la procesul de colonizare, pentru a asigura dezvoltarea popoarelor arabe. Prin urmare, mişcarea salafistă a apărut ca reacţie la prezenţa europeană în Egipt. La origini, a fost o încercare a musulmanilor de a-şi redobândi independenţa.

Ce s-a întâmplat după aceea? Mişcările islamiste s-au politizat. Constituirea Fraţilor musulmani corespunde perioadei de luptă pentru independenţa totală a Egiptului faţă de "protectorul" britanic. Mişcarea s-a născut la Ismaïlia, pe malurile canalului Suez: "Iată ce anume o alimenta şi o făcea să crească. De dimineaţa şi până seara, semnele ocupaţiei străine şi ale superiorităţii europene săreau în ochi : canalul de Suez. Acolo era cauza rănii, rădăcina răului. La apus, tabăra militară engleză, cu toate dotările şi armamentul său, iar la răsărit, sediul general al Companiei canalului, cu mobilierul său, personalul de conducere, amploarea, ierarhiile sale[6]". În 1936, acordul anglo-egiptean confirmă independenţa Egiptului, dar cu o condiţie: menţinerea de trupe britanice. "În anii treizeci, estimează AmrEl-Choubaki*, pe vremea lui Hassan El-Banna, Ikhwani (Fraţii) şi-au legat discursul anti occidental de problema colonială din Egipt. Prin urmare, putem considera că atacul direct nu a vizat principiile democratice propriu-zise, ci mai degrabă tutela străină din Egipt[7]". Cu toate acestea, contrar interpretărilor prezentate de fondatorii salafya, trebuie să recunoaştem că valorile occidentale, cum ar fi democraţia, au fost contestate în însăşi esenţa lor.

* Director cu cercetarea la Centrul de studii politice şi strategice de la Al-Ahram (Egipt).

O contestare datorată faptului că erau împotriva prezenţei occidentale. La vremea respectivă, precizează Amr El-Choubaki, "în discursul Fraţilor cuvântul "democraţie" era înlocuit cu cel de *shura*, concept care permite funcţionarea anumitor mecanisme democratice, cu singura condiţie ca principiile fundamentale ale islamului să nu fie puse în discuţie, printre care, evident, şi cel al aplicării charia. Începând din 1980, constatăm o modernizare a discursului Fraţilor musulmani, respectiv acceptarea principiilor democratice, a jocului politic şi a legitimităţii alegerilor[8]".

Înainte de a păşi în această etapă politică, o parte dintre Fraţii musulmani refuză regulile jocului democratic şi îşi radicalizează opoziţia, preferând acţiuni violente în locul luptei politice. Un eveniment internaţional le oferă prilejul de a critica aspru guvernele arabe laice care le-au succedat colonizatorilor: prima înfrângere a trupelor arabe împotriva noului stat israelian (1948-1949). Este începutul unei lungi serii de eşecuri militare în faţa trupelor Tsahal (*armata israeliană, N.T.*), care discreditează respectivele regimuri în ochii popoarelor arabe: războiul de Şase Zile din 1967, războiul de Yom Kippur din 1973…Pentru militanţii islamişti, aceste înfrângeri succesive reprezintă sfârşitul acţiunilor laice*. Prin urmare, încep să facă apel la islam pentru a stimula lumea arabă în direcţia recuceririi teritoriului palestinian! Aceeaşi idee, a suveranităţii**.

* Ei sunt nemulţumiţi, totodată, şi de eşecul politicilor de dezvoltare, precum şi de lipsa libertăţii de exprimare politică din unele ţări arabe conduse de un partid unic.

** Este interesant de observat elementele comune a două mari idei arabe: naţionalismul şi islamismul. „Două aspecte ale unei aceleiaşi revolte care, practic, nu a reuşit să transforme lumea arabă", este de părere Clement Steuer în expunerea prezentată la DEA (Drug Enforcement Administration – Agenţie de luptă împotriva traficului şi consumului de droguri din SUA, *N.T.*) şi care se bazează pe un studiu comparat cu privire la doi dintre principalii autori ai acestor două ideologii: Michel Aflaq şi Sayyed Qutb.htp://doc-iep.univ-lyon2.fr.

Violenţa militanţilor islamişti se manifestă în primul rand împotriva musulmanilor înşişi. Teroriştii manipulează ideile lui Sayyed Qutb (1906-1966), un Frate musulman care fusese încarcerat, torturat şi executat în închisorile lui Nasser. Ayyed Qutb este considerat unul dintre cele două repere, cele mai importante (alături de Ibn Tamiya), ale mişcării teroriste islamice. În unele cercuri media el este considerat a fi adevăratul teoretician al terorismului islamist. Or, spune Roger-Pol Droit el "nu a preconizat să facă din terorism şi din asasinate un mijloc de luptă. Actualii combatanţi simplifică şi înăspresc demersul său, deja destul de radical[9]". Întreaga sa teorie se concentrează pe imposibilitatea separării religiei de restul problemelor existente în lume. În opinia lui, toate aspectele vieţii – private sau publice – trebuie să se supună preceptelor lui Allah, aşa cum apar ele în textele sfinte: "Tot ceea ce nu ţine seama de El, este rupt de adevăratul sens al vieţii[10]". Apropierea de fundamentalismul musulman al Fraţilor egipteni a acestui om, care dorea să devină critic literar, s-a petrecut după o călătorie pe care a întreprins-o în Occident, pe la sfârşitul anilor patruzeci (Marea Britanie, Elveţia, Italia, Statele Unite…) Proza sa demonstrează că a fost şocat în mod deosebit de stilul de viaţă al americanilor şi în special al americancelor: "Fetele americane cunosc foarte bine puterea de seducţie a trupurilor lor. Ele ştiu că aceasta ţine de chip, de ochii expresivi şi de buzele senzuale…de sânii rotunzi şi fesele cărnoase, de coapsele bine formate – şi îşi arată toate astea, nu le ascund[11]".

Opera lui Sayyed Qutb cuprinde mii de pagini, din care reţinem două concepte importante. Primul este noţiunea de *jagiliyya*, care corespunde vremurilor de demult, de ignoranţă a popoarelor arabe, dinainte de revelaţia divină. Qutb este de părere că epoca în care trăieşte se scaldă în *jagilyya* şi că rolul credincioşilor este de a ieşi din ea, restabilind autoritatea lui Allah în sânul comunităţii lor. A doua noţiune este cea de *takfir* (*anatemă, N.T.*). Ea este cea care face obiectul celei mai mari manipulări din partea teroriştilor. Acest *takfir* permite excomunicarea falşilor musulmani. Teroriştii au mers chiar mai departe, pronunţând condamnări la moarte împotriva celor pe care nu-i consideră buni credincioşi. Preşedintele egiptean, Anouar El-Sadate a fost una dintre cele mai celebre victime ale acestei *takfir*. În 1981, el moare ca urmare a unui atentat pus la cale în timpul desfăşurării unei parade militare. Asasinii îi reproşau acestui şef de stat, care eliberase, totuşi, din închisoare pe câţiva dintre membrii grupării Fraţii musulmani, faptul că semnase pacea cu Israelul în 1979, ca urmare a acordurilor de la Camp David.

În pofida răsunetului său internaţional, asasinarea lui Sadate nu a fost prima manifestare importantă a violenţei teroriste. Trei evenimente au precedat moartea acestuia şi toate au avut loc în acelaşi an. În primul rând, revoluţia islamică din Iran, singura experienţă a unui islam politic, ce se află şi astăzi la putere. Revoluţia a avut loc la 16 ianuarie 1979, data la care a fugit şahul Iranului. În acel moment, şiiţii devin primii care contestă ordinea mondială*. În ceea ce-i priveşte pe suniţi, aceştia păreau speriaţi de amploarea şi succesul revoluţiei iraniene. Nouă luni mai târziu, la 20 noiembrie, un grup de aproximativ o sută de persoane, ia ostatici câteva mii de pelerini care se îndreptau spre Mecca (Arabia Saudită). Atacatorii, conduşi de şefii lor (Juhaïmane Al-Uthaïbi şi Mohammed Al-Qahtani) spun că vor să reinstaureze adevăratul islam într-un regat aflat "în plină degenerescenţă morală". Casa regală intră în panică, temându-se de o mişcare populară după modelul celei iraniene. Pentru a-i neutraliza pe aceşti terorişti, puterea saudită este nevoită să facă apel la forţele franceze ale GIGN (Grup de Intervenţie al Jandarmeriei Naţionale). Ofiţerii francezi trebuie să se convertească la islam înainte de a putea pătrunde în locurile sfinte. Operaţiunea reuşeşte, iar episodul este repede dat uitării, din pricina celui de-al treilea eveniment: invadarea Afganistanului de către Armata Roşie, la 27 decembrie. Un adevărat chilipir pentru saudiţi care vor putea, astfel, să deturneze spre problema din Afganistan atenţia maselor de arabi, concentrată asupra Teheranului. Micul jihad** împotriva sovieticilor reprezintă o ocazie pentru suniţi de a-şi „intra în mână" susţinându-i pe fraţii lor afgani, cu sprijinul Statelor Unite. Se ştie ce a urmat. Occidentul, care nu se opune ridicării stindardului islamist împotriva sovieticilor, sprijină şi înarmează rezistenţa afgano-arabă. O susţinere care, câţiva ani mai târziu, se va întoarce împotriva sa.

* Iranienii sfidează America prin luarea ca ostatici a membrilor ambasadei americane la Teheran. Acest incident diplomatic va dura câteva luni. Statele Unite vor şterge această ruşinoasă înfrângere militară, încercând să-şi scoată diplomaţii din Iran prin intermediul unei operaţiuni a forţelor speciale americane.
** Marele jihad este efortul depus de fiecare individ de a deveni mai bun.

Capitolul V

AL-QAIDA: COPILUL TERIBIL AL GEOPOLITICII

În cazul terorismului, religia nu este decât un pretext, o pârghie pentru contestări – puternică, desigur, dar insuficientă pentru a putea vorbi despre un război al religiilor. De altfel, nu există nici un text de bază al Al-Qaïda, nici al lui Ben Laden şi nici al locotenentului său, Zahwari, care să scoată în evidenţă vreo dispută teologică între Coran, Biblie şi Tora. Ben Laden nu este un Coligny, George W. Bush nu este Carol al IX-lea, iar atentatele de la 11 septembrie 2001 nu sunt Noaptea Sfântului Bartolomeu* : victimele acestor atentate nu ies în evidenţă prin credinţa lor. Ben Laden nu cere ca lumea să se convertească la islam. George W. Bush nu vizează nici el hegemonia protestantismului sau a catolicismului. Religia nu este decât vectorul acestui conflict, dar în nici un caz miza sa.

Al-Qaïda nu s-a născut dintr-o dispută religioasă, ci în urma unui eveniment politic: retragerea din Afghanistan a Armatei Roşii, în 1989. Ben Laden alunecă înspre terorism în 1991, nu ca urmare a vreunei revelaţii de ordin spiritual, ci ca urmare a unei neînţelegeri cu regele Fahd al Arabiei Saudite. La vremea respectivă, Ben Laden îi cerea monarhului să nu apeleze la trupe străine pentru a-l expulza pe Saddam Hussein din Kuweit. El pretinde că îşi poate asuma el această misiune, cu ajutorul oamenilor săi. Fostul oponent faţă de oprimarea sovietică nu poate accepta prezenţa trupelor americane pe pământul sfânt al Arabiei. Acela a fost momentul în care rupe relaţiile cu regatul saudit, se exilează în Sudan şi îşi începe lunga coborâre în infern. Principala sa revendicare: ca Occidentul să înceteze să mai influenţeze şi să intervină în problemele lumii arabo-musulmane. Pentru el şi adepţii săi este, înainte de orice, o problemă de suveranitate. Chiar dacă, uneori, împrumută de la extrema stângă revoluţionară o anumită tematică anti-imperialistă, Ben Laden este un terorist de dreapta, liberal, capitalist, partizan al economiei de piaţă, care se ghidează, totuşi, după o etică ce-şi are rădăcinile în preceptele Coranului. „Ben Laden nu este o reacţie a islamului tradiţional, ci un avatar aberant al globalizării.[1]”.

* (*amiral francez, catolic, ce a îmbrăţişat în final Reforma, a determinat încheierea păcii de la Saint-Germain – 8 august, 1570; încearcă să reintre în graţiile regelui Carol al IX-lea, care îl condamnase la moarte şi îi confiscase averea; este bine primit, dar urât de catolicii de la Curte; este printre primele victime ale masacrului din Noaptea Sfântului Bartolomeu*. *N.T.*)

El şi tovarăşii lui nu au contestat niciodată liberul-schimb. Dimpotrivă, Ben Laden a fost educat în spiritul valorilor capitalismului: libera iniţiativă, proprietatea privată…Îi detestă pe comunişti atât pentru ateismul lor, cât şi pentru dirijismul lor economic. În schimb, respinge valorile vehiculate de puterile occidentale prin prisma globalizării, deşi el însuşi este produsul acesteia. Ca nişte adevăraţi salafişti, Ben Laden şi islamiştii radicali denunţă capitalismul sălbatic, mai ales atunci când acesta face din ban zeul suprem, duce la adâncirea inegalităţilor şi spre imperialism care, în ochii lor, înseamnă jefuirea bogăţiilor din ţările arabe[2]. Fără nici o îndoială, discipolii lui Ben Laden sunt profund anti-occidentali. Dar, acest radicalism nu pune sub semnul întrebării ideea de capitalism. Ben Laden revendică o mondializare islamică, al cărei sistem financiar şi bancar să aibă la bază o anume etică, schimburi care să respecte charia (legea islamică), cu Mc Donald's oferind meniuri „halal" (n.n. permise musulmanilor), cu Mecca-Cola*. „Neofundamentaliştii, explică Olivier Roy, sunt cei care au ştiut să islamizeze globalizarea, văzând în aceasta premisele reconstituirii unei comunităţi musulmane universale, sub condiţia, desigur, a detronării culturii dominante: occidentalismul sub forma sa americană. Dar, în acest fel, ei nu fac decât să construiască un univers în oglindă al Americii, cu gândul mai degrabă la Mc Donald's halal decât la întoarcerea la acea rafinată gastronomie a adevăraţilor califi de odinioară[3]".

Al-Qaïda a optat pentru contestarea violentă a acestei mondializări şi nu e de mirare să constatăm că acest grup terorist s-a născut în momentul în care a apărut ea. Unele coincidenţe, atunci când sunt prea multe, nu mai ţin de hazard, ci se înscriu într-o anumită logică istorică. Pentru a exemplifica, să luăm două dintre cele mai importante date ale Al-Qaïda: 1989, constituirea grupului lui Ben Laden şi 1991, trecerea miliardarului saudit în zona terorismului internaţional.

* În 2003, un musulman lansează o băutură gazoasă, pe bază de cola, sub denumirea de Mecca-Cola.

1989: căderea Zidului Berlinului
şi apariţia Al-Qaïda

Suntem în 1989. Sunt zece ani deja de când Armata Roşie luptă în Afghanistan împotriva combatanţilor afgani, sprijiniţi de voluntari arabi. După un început dificil al războiului, mujahedinii reuşesc să preia controlul asupra a 80% din teritoriu. Armata sovietică, ce începe să se împotmolească, înegistrând un număr de dezertări fără precedent (două treimi din o sută douăzeci de mii de oameni), optează pentru o strategie a terorii, bombardând satele. Sunt lansate douăzeci de milioane de mine anti-personal, care au ucis şi mutilat mii de civili. În aceste condiţii, cei ce opuneau rezistenţă erau sprijiniţi de o parte a comunităţii internaţionale.

Pentru Statele Unite, este o ocazie unică de a face ca Armata Roşie să suporte o înfrângere pe care Washingtonul o dorea fatală pentru regimul comunist. În lipsă de altceva, americanii speră să stopeze înaintarea spre sud a influenţei comuniste care ameninţă Orientul deţinător de petrol. Aşadar, vor face totul pentru a transforma conflictul într-un „Vietnam al roşilor". Pentru asta era nevoie – scrie Milton Bearden, unul dintre agenţii CIA însărcinat cu această misiune – ca sovieticii să înregistreze tot atâtea pierderi ca şi Statele Unite, în cei peste zece ani din Vietnam[4]". Arabia Saudită nu se lasă mai prejos: pentru fiecare dolar investit de americani în sprijinul mujahedinilor, adaugă şi ea un dolar. Ţările arabe vor profita pentru a reda strălucirea islamului sunit, pus în corzi de revoluţia şiită iraniană din 1979, anul invadării Afghanistanului de către „Elita.*„ Nu numai că va ploua cu petrodolari peste rezistenţa afgană, dar şi numeroşi voluntari arabi vor veni să îi îngroaşe rândurile. Un adevărat chilipir pentru regimurile arabe, pe care începuseră să le deranjeze tot mai mult propriii lor militanţi islamişti.

Printre forţele islamiste din Pakistan, exista o persoană care se ocupa în mod special de primirea acestor *freedom fighters*, cum îi numesc anglo-saxonii. El se numeşte Abdallah Azzam. Este palestinian şi membru al Fraţilor musulmani, care reproşează OEP că nu se bazează pe islam pentru a chema la eliberarea palestinienilor şi a tuturor celorlalte popoare arabe din regiune, împotriva statului Israel.

* Titlul unui cântec al trupei Trust, scris în 1979, pentru a denunţa invadarea Afghanistanului de către sovietici.

„Nu există altă soluţie pentru problema palestiniană decât jihadul[5]”. Fiind în dezacord cu şefii palestinieni, el părăseşte Palestina şi îmbrăţişează cauza afganilor. Şi acolo, în Pakistan va deveni mentorul unui anume Oussama Ben Laden. În mediile islamiste radicale, Azzam este considerat ca fiind „imamul jihadului”. Într-adevăr, el va publica principala fatwa care-i chema pe musulmanii din toată lumea să se alăture rezistenţei afgane. Totuşi, nu toţi marii şefi religioşi musulmani au fost de acord cu apelul său. Ibn Baz, marele imam al Arabiei Saudite, nu va sprijini în mod oficial chemarea lui Azzam la războiul sfânt. Dezacordul era legat de un aspect esenţial al opoziţiei dintre radicali şi ceilalţi credincioşi: locul pe care îl ocupă micul jihad* printre obligaţiile sfinte ale unui musulman.

Fatwa lui Abdallah Azzam împinge foarte departe interpretarea micului jihad. Azzam face din el un imperativ individual, care îl obligă pe fiecare musulman să se simtă angajat. Alte somităţi musulmane consideră că este o obligaţie colectivă, subînţelegând prin aceasta că el poate fi purtat de alţii, sub forma unei delegări de sarcini. Nu asta este şi părerea lui Azzam. Fatwa sa îi îndeamnă pe musulmani să apere un teritoriu invadat de păgâni. „Jihadul defensiv, adică alungarea necredincioşilor din ţările noastre, este o obligaţie individuală, ba chiar cea mai importantă îndatorire a fiecărui individ[6]”. Acesta este punctul forte al lui Azzam, de a prezenta micul jihad (războiul) ca fiind al şaselea element de bază al islamului**. El consideră că jihadul este chiar mai important decât celelalte cinci. Aşa a putut el să atragă mii de luptători arabi în acest conflict asiatic şi a putut să organizeze tabere de antrenament rezervate special pentru recruţii arabi.

Această dispută între teologi nu este singurul dintre învăţămintele ce se pot trage din poziţiile adoptate de imamul jihadului. La Azzam, nu atât islamul apare ca fiind în pericol, ci suveranitatea musulmanilor. I se pare că această suveranitate este ameninţată peste tot în lume: „Păcatul generaţiei noastre, de nepăsare în ceea ce priveşte problemele actuale, cum sunt Afghanistanul, Palestina, Philippinele, Caşmirul, Libanul, Ciadul şi Etireea este mult mai greu decât al generaţiilor trecute[7]”.

* Să ne amintim faptul că marele jihad este efortul pe care fiecare musulman trebuie să îl depună pentru a deveni mai bun, iar micul jihad se referă la războiul sfânt.
** Există cinci mari îndatoriri ale musulmanilor, cele cinci elemente de bază ale islamului: postul, pelerinajul la Mecca, cele cinci rugăciuni, *zakat-ul* (a da celor săraci) şi *chouhada* (declaraţie de apartenenţă la islam).

Azzam îi acuză pe şefii ţărilor musulmane de a nu fi ştiut să-şi apere poporul şi teritoriile. De aici şi titlul cărţii sale publicate în 1984, *Apărarea teritoriilor musulmane*, în care îşi întăreşte argumentaţia cu privire la obligativitatea jihadului pentru fiecare musulman. Pentru Thomas Hegghammer, Azzam „redefineşte principalul casus belli al jihadului: ocuparea teritoriilor musulmane de către nişte agresori străini. Era o cu totul altă poziţie faţă de cea a radicalilor egipteni, care afirmau că jihadul este, în principal, lupta împotriva tiraniei guvernului musulman. Dar asta nu înseamnă că Azzam nu era favorabil ideii de instaurare a unui stat islamic, chiar prin forţă dacă era nevoie, ci el considera că lupta împotriva unui agresor din afară era mai urgentă şi mai importantă decât răsturnarea tiranilor din interior[8]". La Azzam, pământul musulman contează mai mult decât statul.

Am atins, astfel, punctul esenţial al contestării jihadiste actuale, dar şi… paradoxul său! Obiectivul suprem al acestor activişti radicali este de a strânge laolaltă *oumma* musulmanilor, marea comunitate a credincioşilor, care presupune depăşirea tuturor diferenţelor sociale, tribale, etnice şi naţionale. Or, nu numai că această *oumma* nu a existat niciodată de-a lungul istoriei musulmane, dar ea este în totală contradicţie cu revendicările naţionaliste ale popoarelor arabo-musulmane. Aşa cum naţionalismul a ucis visul marxist al unui proletariat mondial unit, el sorteşte eşecului şi proiectul salafiştilor jihadişti. Cine poate să creadă cu adevărat în edificarea unui super-stat islamic, ce ar anula identitatea atât de diversificată a popoarelor din Algeria, Ciad, Arabia Saudită, Indonezia, Pakistan? Chiar şi Azzam adoptă accente naţionaliste pentru a-şi evoca originile: „Dacă trupul meu se află la Kabul, ca o fantomă, inima, sufletul şi spiritul meu sunt la Ierusalim[9]". Fraţii săi palestinieni din Hamas, Mişcarea de rezistenţă islamică*, ce a câştigat detaşat alegerile legislative palestiniene în februarie 2006, nu au făcut deloc apel la musulmanii din întreaga lume să se constituie în *oumma*. De asemenea, în programul lor, nu se punea deloc problema revenirii la califat. În schimb, Hamas pretinde „că întăreşte unitatea naţională „ şi „condamnă" „orice amestec străin în problemele interne" ale palestinienilor.

* Pe care *Le Monde* din 15 februarie 2006 o califică a fi islamisto-naţionalistă.

Să revenim la conflictul afgan. În 1986, moujahedinii erau afectaţi de ceea ce se petrecea. Strategia de bombardamente a armatei a patruzecea sovietice, cu sprijinul loviturilor Spetznaz (forţele speciale) câştigă teren. Rezistenţa trebuie să reacţioneze cu orice preţ pentru a o contracara. Salvarea vine de la CIA. Agenţia de informaţii americană le oferă rachete Stinger, fabricate de industria de armament americană, o armă teribil de eficientă împotriva avioanelor şi a elicopterelor Armatei Roşii, ceea ce le permite afganilor să depăşească un prag tehnologic în acest război şi să câştige bătălia aeriană. Un moment de răscruce. De partea sovietică, acest eşec are efectul unei lovituri de baros asupra moralului trupelor.

Nici la Moscova moralul nu este mai ridicat. De câţiva ani, se simte o oarecare oscilaţie la nivelul puterii. Mai trebuie spus că vechii activişti (aparatchik) se succedă la Kremlin: Andropov,, care a preluat frâiele după Brejnev, în 1982 şi succesorul său, Cernenko nu au condus prea multă vreme: doi ani primul şi ceva mai mult de un al cel de-al doilea. Se impunea puţină stabilitate. În 1985, un tânăr conducător preia puterea. Mihail Gorbaciov nu are decât cincizeci şi patru de ani şi vrea să facă reformă în ţara sa. Programul său de a duce URSS pe un nou făgaş economic poate fi rezumat prin două cuvinte de ordine: Glasnost (transparenţa informaţiei) şi Perestroika (restructurare economică). Ştie că succesul reformei sale depinde de rezolvarea problemei afgane. La nici patru ani de la venirea sa la putere, declară că URSS intenţionează să se retragă din Afganistan. Ultimul conflict al războiului rece dintre Statele Unite şi URSS se termină cu înfrângerea imperiului sovietelor.

O înfrângere al cărei impact nu se opreşte în Asia centrală: unda de şoc se propagă până la Berlin, prin căderea Zidului, la 9 noiembrie 1989. Cortina de fier se ridică în vest. O alta va cădea în sud. O dată îndeplinită „misiunea", americanii abandonează Afghanistanul în voia tristei sale sorţi. Iniţiativă pe care foşti agenţi CIA o consideră total iresponsabilă şi care se va dovedi de-a dreptul tragică doisprezece ani mai târziu. „La sfârşitul războiului, îşi aminteşte Milton Bearden, am făcut socoteala că aproximativ douăzeci de mii de arabi ajunseseră în Afghanistan prin Pakistan […] Pe nimeni nu interesa, la vremea aceea, activitatea „arabilor afgani" din Pakistan şi Afghanistan, cu excepţia câtorva ONG-uri occidentale, care denunţau fundamentalismul musulman al wahhabiţilor, a căror influenţă se făcea puternic simţită în lagărele de refugiaţi instalate în Pakistan […]. Acolo au luat naştere problemele ce aveau să macine următorul deceniu[10]". Înainte de a pleca, americanii nu şi-au dat osteneala să pună la punct un sistem de supraveghere a luptătorilor pe care îi înarmaseră şi, uneori, chiar îi antrenaseră. În felul acesta, le-au dat impresia foştilor aliaţi, pakistanezii, că

îi abandonează după ce s-au folosit de ei. „Într-o oarecare măsură, era adevărat”, recunoaşte Milton Bearden. Rezultatul: foştii „prieteni” se vor organiza. Azzam şi Ben Laden optează pentru menţinerea legăturii cu baza (Al-Qaïda), constituită din toţi acei oameni care au luptat alături de ei. Al-Qaïda a luat fiinţă în 1989, ca urmare a înfrângerii Armatei Roşii şi a sfârşitului războiului rece. Oare cei din rezistenţa afgană, cu sprijinul luptătorilor arabi, sunt cei care au dus la căderea URSS? Cu siguranţă că nu. Această opinie este o exagerare. Totuşi, putem accepta că acest război a contribuit la slăbirea ursului sovietic într-un moment în care încerca să urmeze ritmul de creştere economică (şi militară) impus de Statele Unite în timpul mandatului lui Reagan. Un lucru este cert: acei *freedom fighters* afgani au servit interesele lumii libere, ajutând-o să-l distrugă pe cel mai aprig duşman al său.

1991: se optează pentru terorism

O altă dată importantă legată de istoria Al-Qaïda: 1991. Este anul în care totul capătă o altă turnură pentru Ben Laden, care iese din legalitate şi alege calea terorismului. Decizia sa este determinată de un total dezacord cu regele Fahd al Arabiei Saudite, pe tema crizei din Kuweit. Este, de asemenea, anul în care Kuweitul este invadat de trupele lui Saddam Hussein. Şi, în sfârşit, este anul care marchează dispariţia oficială a URSS.

După opt ani de război crâncen împotriva vecinului său iranian (un milion de morţi), Irakul este o ţară vlăguită. Nivelul de îndatorare civilă şi militară depăşeşte bugetul de stat şi, în plus, trebuie să ofere locuri de muncă pentru două sute de mii de soldaţi care fuseseră demobilizaţi. Economia sa este muribundă, la fel şi veniturile petroliere. De altfel, Saddam Hussein acuză anumite ţări membre OPEP de a menţine un preţ scăzut (douăzeci de dolari barilul). Infrastructura petrolieră a Irakului este învechită, iar pacea cu Iranul, semnată în 1988, nu a dus la o revigorare rapidă a activităţii economice. La trei ani de la terminarea războiului, Saddam Hussein consideră, prin urmare, că are dreptul să pună mâna pe Kuweit şi pe enormele rezerve de petrol ale acestuia. Consideră această anexare ca pe un fel de recompensă pentru războiul cu Iranul, purtat în contul lagărului occidental, îngrozit de venirea la putere, la Teheran, a lui Khomeiny, în 1979. Intr-adevăr, Occidentul nu numai că nu s-a opus războiului lui Saddam împotriva Iranului, dar l-a şi susţinut din punct de vedere politic şi militar, mergând până la a închide ochii asupra încălcării drepturilor omului şi a crimelor de război ale dictatorului de la Bagdad. Nici un cuvânt, sau

aproape, atunci când Saddam Hussein utilizează armele chimice împotriva trupelor iraniene şi, mai ales, împotriva propriului popor, la Halabja, la 17 martie 1988, unde au fost şapte mii de morţi civili şi asta, în total dispreţ faţă de convenţiile internaţionale care prevedeau interzicerea armelor biologice. Susţinut astfel timp de ani de zile, fostul aliat obiectiv al Franţei şi al Statelor Unite nu are, prin urmare, nici un fel de scrupule în a invada Kuweitul, cu titlul de compensaţie de război.

Dar acesta nu era singurul argument al irakienilor. Saddam Hussein revendică anexarea Kuweitului sub pretextul că acest teritoriu aparţinuse, în timpul Imperiului Otoman, unei provincii având capitala în portul Bassora (din sudul Irakului). Era pentru a doua oară că Irakul încerca să recupereze acest teritoriu, prima dată fiind în 1961, prin generalul Kassem, ale cărui trupe au fost anihilate de către britanici. De data aceasta, Saddam începe prin a cere anularea datoriei pe care o avea faţă de Kuweit (aproximativ cincisprezece miliarde de dolari) precum şi zece miliarde de dolari drept compensaţie pentru războiul purtat împotriva Iranului şiit. La 24 iulie 1990, în faţa refuzului kuweitienilor şi în pofida mai multor tentative de aplanare a conflictului venite din partea ţărilor arabe, Saddam comasează treizeci de mii de oameni la frontieră. La 2 august 1990, armata irakiană invadează Kuweitul. Trupelor de la Bagdad le-au fost de ajuns câteva ore doar pentru a invada întregul emirat. S-au înregistrat câteva sute de morţi şi de ostatici occidentali.

Putea începe acum baletul diplomatic. Presiunile asupra Irakului se înteţesc. Foarte repede, ONU condamnă invazia. Americanii se pregătesc să se aşeze în fruntea unei coaliţii internaţionale. Începe operaţiunea Scutul deşertului. Este o mobilizare generală. Chiar şi URSS condamnă acţiunea irakiană. În noiembrie 1990, ONU dă un ultimatum Bagdadului: irakienii trebuie să părăsească ţara până la 15 ianuarie 1991.

În tot acest timp, Bel Laden, care revenise în ţară în 1989, după înfrângerea Armatei Roşii în Afghanistan, insistă pe lângă regele Fahd oferindu-şi serviciile de a expulza el însuşi trupele irakiene din Kuweit. Îl îndeamnă pe rege să nu cedeze presiunii americanilor, care voiau să-şi comaseze propriile lor trupe în Arabia Saudită, ţara sa. Respinge, ca politică, prezenţa străină şi face apel chiar şi la Profet. Într-un hadith (cuvânt), Mahomet ar fi afirmat că pe acest pământ sfânt nici un străin nu trebuia să pună piciorul.

Să ne amintim că, din 1989 până în 1991, Ben Laden este sărbătorit ca un erou în Arabia Saudită şi, în general, în întreaga lume arabă.*

---

* La fel şi locotenentul său, Ayman Al-Zawahiri, care călătoreşte în Occident, mai exact, în Statele Unite.

El face turul universităţilor, al şcolilor şi al moscheelor, pentru a vorbi despre jihadul său din Afghanistan, împotriva păgânilor sovietici. Ceea ce speră să facă şi în Kuweit, împotriva trupelor lui Saddam. Pentru un militant islamist ca Ben Laden, Saddam este un necredincios, un laic naţionalist, fost aliat al Occidentului, un dictator care-şi însângerează propriul popor. Prin urmare, nu are nici un fel de simpatie pentru raïs-ul de la Bagdad şi se declară gata să-l scoată afară din Kuweit. În acest caz, nu funcţionează nici un fel de solidaritate între viitorul lider Al-Qaïda şi tiranul irakian, deşi amândoi erau arabi şi suniţi. Nu în numele islamului este dispus Ben Laden să-i declare război lui Saddam Hussein, ci în numele suveranităţii Kuweitului şi, mai ales, împotriva pericolului unui Irak puternic şi hegemonic în regatul wahhabit.

Ben Laden este convins că el poate rezolva această problemă cu oamenii săi şi cu soldaţii naţiunilor arabe şi, mai ales, fără trupe occidentale. Nu aceasta este şi părerea regelui Fahd, care respinge planul miliardarului. Totuşi, pentru a justifica prezenţa necredincioşilor în Locurile sfinte, trebuie să ceară acordul liderilor religioşi din ţara sa.*

---

* Le solicită acordul în două etape: în faţa instanţelor religioase ale regatului şi cu ocazia Congresului mondial al musulmanilor, întrunit la Mecca, între 10-12 septembrie 1990.

Reticenţi la început, aceştia acceptă până la urmă, în mod excepţional, prezenţa militară străină[11], dar cu o condiţie: ca respectivele trupe să plece imediat ce se va fi tras ultimul cartuş. După cincisprezece ani, ele sunt, în continuare, acolo…

Dar să revenim la Saddam Hussein. În pofida prezenţei a peste cinci mii de soldaţi americani şi a mii de francezi, englezi, senegalezi, egipteni comasaţi la graniţă, el refuză să plece din Kuweit. Rezultatul: la 17 ianuarie 1991, în faţa camerelor canalului de televiziune CNN care transmiteau în

întreaga lume, Aviaţia Statelor Unite bombardează Irakul. Este începutul primului război din Golf, care nu va dura decât câteva săptămâni.

Este, de asemenea, începutul drumului lui Ben Laden pe calea terorismului. El părăseşte definitiv Arabia Saudită şi se refugiază în Sudan, unde este primit de prietenul său, Hassan Al-Tourabi. Hassan Al-Tourabi este un lider islamist supranumit „papa negru", apropiat Fraţilor musulmani. El este considerat, de asemenea, ca fiind eminenţa cenuşie a regimului, ţinut cu o mână de fier, a generalului Bechir. Ben Laden găseşte acolo un stat destul de receptiv la teoriile sale. În ceea ce îi priveşte le Al-Tourabi şi Bechir, ei speră să profite din plin de averea acestui saudit, pentru dezvoltarea ţării lor. Intr-adevăr, Ben Laden va investi multe milioane de dolari în această ţară, pusă la index de Statele-Unite.

La început, cei trei bărbaţi s-au înţeles perfect şi nu numai în domeniul afacerilor. Colaborarea lor le va permite să convoace, în trei rânduri, cea mai mare reuniune de islamişti care fusese organizată vreodată. Dar vor fi şi terorişti pe lângă liderii islamişti la Khartoum în 1991, 1993 şi 1995, la Conferinţa populară islamică al cărei secretar general este Al-Tourabi.

Un prilej unic pentru Ben Laden de a întâlni toată elita islamistă din lumea arabă. Şi de a-i recruta pe cei mai activi militanţi…Suniţii şi şiiţii au făcut schimb de păreri cu privire la locul islamului în lume. Hamasul palestinian, Hezbollahul libanez, Jama'a Islamiya şi-au împărtăşit din experienţa militară împotriva inamicului fiecăruia dintre ei. În 1991, Al-Tourabi prezintă obiectivul acelei prime întruniri: „Nu este un banchet oficial, la care sunt invitaţi oamenii sub egida vreunui sultan. Nu este nici un cenaclu pentru dezbateri teoretice. Ci este hotărârea de a lupta împotriva tiraniei occidentale." Conferinţa populară islamică nu abordează probleme religioase, ci probleme politice, legate de suveranitatea ţărilor musulmane faţă de ceea ce participanţii numesc imperialismul Occidentului. „Islaminternul" s-a născut la Khartoum.

Cinci ani îi vor fi de ajuns lui Ben Laden pentru a stabili contacte cu grupurile islamiste. În orice caz, Al-Tourabi nu îi va lăsa mai mult timp la dispoziţie. Pentru că sudanezul face joc dublu: în culise, împreună cu generalul Bechir, negociază predarea lui Ben Laden americanilor. Nu era pentru prima dată că un terorist internaţional era trădat de gazdele sale sudaneze. Carlos a păţit la fel în 1994: atras în cursă şi predat serviciilor franceze, avea să fie extrădat în Franţa pentru a fi judecat acolo.

Spre deosebire de francezi, americanii nu au îndrăznit să întreprindă o astfel de operaţiune, de teama criticilor internaţionale faţă de acest gen de

acţiune ilegală. În cartea sa, foarte bine documentată[12], Jonathan Randal precizează şi faptul că administraţia Clinton nu avea încredere în sudanezi şi, mai ales, că deţinea puţine dovezi ale implicării lui Ben Laden în terorismul internaţional.

Simţind dincotro bate vântul, Ben Laden îşi pregăteşte plecarea încă din 1995. Semnele sunt evidente cu ocazia celei de-a treia Conferinţe populare islamice, care se termină prost. Participanţii nu reuşesc să cadă de acord asupra unei rezoluţii finale. Până la urmă, aceasta este o listă cu revendicări naţionaliste. Este condamnată agresiunea rusească împotriva cecenilor. Sunt susţinuţi bosniacii împotriva sârbilor, precum şi musulmanii din Caşmir contra indienilor. Şi, mai ales, Israelul este declarat a fi cel mai mare duşman pentru islamiştii cei mai virulenţi. După cum se poate constata, încă o dată, islamul nu este decât un fundal pentru nişte preocupări foarte…naţionaliste!

În 1996, experienţa sudaneză a lui Ben Laden ia sfârşit. Noua direcţie este Afghanistanul, unde regimul talibanilor lui Mollah Omar se arată a fi foarte ospitalier. Miliardarul saudit se simte atât de bine acolo, încât îşi proclamă deschis jihadul internaţional. La câteva săptămâni de la sosirea sa în Afghanistan, un atentat provoacă moartea a nouăsprezece soldaţi americani la Khobar, în Arabia Saudită. Nici o revendicare, doar publicarea concomitentă a primei fatwa* a lui Ben Laden împotriva Statelor Unite.

* La 23 august 1996, mai multor redacţii arabe le-a parvenit un text intitulat: „Mesajul lui Oussama Ben Laden către fraţii săi musulmani din lumea întreagă şi în special din peninsula arabică”, datat 9 aprilie 1417 (23 august 1996) trimis din munţii Hindou Kouch, Khorassan, Afghanistan.

Un război pentru suveranitate

Aşadar, la 23 august 1996, Ben Laden face prima declaraţie de război. Titlul arată clar cine este duşmanul, precum şi motivele acestui război: „Se declară jihadul împotriva americanilor care ocupă ţara celor două Locuri sfinte". După ce enumeră ţările în care musulmanii sunt oprimaţi şi nedreptăţiţi (Irak, Liban, Tadjikistan, Birmania, Caşmir, Philippine…), Ben Laden deplânge situaţia din Arabia Saudită: „Ultima nenorocire care s-a abătut asupra musulmanilor este ocuparea ţării celor două lăcaşuri sfinte, inima casei islamului şi leagănul profeţiei după moartea Profetului şi izvorul mesajului divin, unde se află sfânta Kaaba, spre care se roagă toţi musulmanii – şi asta, de către armatele creştinilor americani şi ale aliaţilor lor!" Pentru el, este o chestiune de suveranitate şi de blasfemie.

Într-un interviu acordat postului CNN, difuzat în 12 mai 1997, jurnaliştii l-au întrebat despre nemulţumirile sale faţă de familia regală saudită: „În ceea ce priveşte criticile noastre la adresa regimului aflat la putere în Arabia Saudită şi a celor din peninsula arabică în general, ele vizează obedienţa lor faţă de Statele Unite şi alierea cu acestea, în vreme ce principala noastră problemă în ceea ce priveşte Statele Unite este faptul că ele consideră regimul saudit ca fiind un regim supus lor".

În decembrie 1998, într-un interviu acordat postului Al-Jazira, el îşi reafirmă opoziţia faţă de Statele Unite şi îşi prezintă din nou pretenţiile: „Ceea ce vrem noi, o vrem şi o cerem, pentru că este dreptul oricărei fiinţe vii, este ca pământul nostru să fie eliberat de duşmani, să fie eliberat de americani."

Oare teroriştii îi atacă pe occidentali pentru că detestă modul lor de viaţă? Ben Laden respinge acest punct de vedere: „[…] îi atacăm din cauza nedreptăţilor comise de ei în lumea islamică, mai ales în Palestina şi Irak şi pentru că au ocupat pământul celor două lăcaşuri sfinte[13]". Nici sărăcia, nici ura faţă de modelul occidental nu sunt adevăratele motive ale mâniei sale. Jihadul său este motivat, înainte de toate, de problema nedreptăţii şi a suveranităţii. Nedreptate cu atât mai gravă în ochii acestui credincios radical, cu cât ea aduce atingere esenţei însăşi a religiei musulmane, prin prezenţa străină din Arabia Saudită. Dar, după cum vom vedea ceva mai departe, în ochii lui Ben Laden suveranitatea este mai importantă decât religia.

La fel şi pentru Ayman Al-Zawahiri, considerat nr. 2 în Al-Qaïda şi adevăratul ideolog al mişcării. Acesta vrea să arate „amploarea agresiunii pe care o îndură religia noastră şi Locurile sale sfinte, precum şi dimensiunile

jafului căruia îi cad pradă bogăţiile noastre[14]”. Surprinzător, Al-Zawahiri face referire şi la argumentul laic al naţionalismului: „O simplă privire de-a lungul istoriei moudjahinilor din Afghanistan, Palestina şi Cecenia arată că mişcarea jihadistă a dobândit un loc important în fruntea *ourma* atunci când şi-a făcut o deviză din eliberarea naţională de duşmanii străini, prezentând-o sub forma unei bătălii a islamului împotriva necredinţei şi a necredincioşilor[15]”. În scrierile locotenentului lui Ben Laden, islamul nu este decât partea de suprafaţă a cauzei naţionaliste…

Două observaţii se impun la citirea principalelor scrieri ale lui Ben Laden şi Al-Qaïda. Prima este aceea că ei niciodată nu vorbesc despre vreo dispută teologică între cele trei mari religii monoteiste; nici un fel de declaraţie privind o eventuală superioritate a islamului asupra creştinismului sau iudaismului. Dimpotrivă, Ben Laden îi citează chiar pe profeţii din Vechiul Testament. Chemând la recucerirea Kaabei, spune: „Dumnezeu (lăudat fie-I numele) nu ne primeşte rugăciunea dacă nu ne îndreptăm cu faţa spre acest venerabil monument şi l-a ales pe cel mai bun dintre oameni, strămoşul profeţilor (spre el îndrepte-se rugăciunile), Abraham, apoi pe Profetul nostru (ale lui fie rugăciunile şi nemurirea) ca să-l ridice, precum şi pe Ismaël*”. Dacă evreii şi creştinii sunt prost trataţi în pricipalele scrieri ale teroriştilor, nu este pentru credinţa, ci pentru comportamentul lor. Creştinii şi evreii sunt prezentaţi adesea drept invadatori.

---

* Musulmanii consideră că acel Kaaba (un monument cubic, situat în centrul Meccăi) a fost construit de Abraham şi Ismaël.

A doua remarcă: Ben Laden şi adepţii săi nu cer convertirea în masă a omenirii la islam. Principala preocupare a liderului Al-Qaïda nu este una de ordin religios. În opinia sa, islamul nu este ameninţat să fie ocupat de străini. Această prezenţă străină este trăită ca semn al unei pierderi a suveranităţii popoarelor arabe. În textul prin care sunt revendicate atentatele de la Londra, care au făcut cincizeci şi doi de morţi în iulie 2005, teroriştii îşi prezintă astfel motivele. „Este un mesaj pe care îl adresăm cruciaţilor care se află, în continuare, în Irak: Danemarca, Ţările de Jos, Marea Britanie, Italia şi alte ţări, ai căror soldaţi continuă să mărşăluiască pe teritoriul irakian*.

*Text semnat de Brigăzile Abou Hafs Al-Masri, fost comandant Al-Qaïda. Acest grup ameninţase deja ţările europene, în martie 2004, cerându-le să înceteze „să-i agreseze pe musulmani şi să se amestece în problemele lor interne”. În contrapartidă, grupul propunea „pacea”.

Mesajul este unul politic înainte de toate, trecând dincolo de religie. Ben Laden îşi construieşte argumentele din afara islamului. „Chiar dacă Dumnezeu nu ne-ar fi fericit cu darul islamului, strămoşii noştri păgâni ar fi refuzat venirea acestor măgari roşii". Faptul că Ben Laden vorbeşte despre arabii care trăiau înainte de momentul revelaţiei poate părea surprinzător pentru un salafist, care nu trebuie să pomenească niciodată despre acea perioadă, numită *jahiliyya*, epoca ignoranţei.Aceasta demonstrează faptul că, în ochii lui Ben Laden, războiul împotriva duşmanilor nu are nici o legătură cu religia. Într-o discuţie cu un jurnalist de la Al-Jazira, în decembrie 1988, el revendică dreptul de a alunga duşmanul de pe teritoriul său. O exigenţă care, spune el, nu ţine de condiţia sa de musulman. În opinia lui, este un drept universal: „ Cerem un drept comun tuturor fiinţelor vii, tuturor oamenilor, nu ne referim numai la musulmani". Astfel, Bel Laden flirtează cu naţionalismul, un concept politic respins de islamiştii cei mai radicali, care nu recunosc decât o singură comunitate, cea a musulmanilor (*oumma)*, considerată a transcede orice formă de naţionalism.

Deşi cunosc textele lansate de Al-Qaïda, alqaidologii/specialiştii în fenomenul Al-Qaïda şi ceilalţi specialişti în probleme legate de islam, nu reuşesc întotdeauna să găsească şi motivaţia politică a acestor fenomene. Chiar un cercetător riguros, cum este Olivier Roy scrie, referitor la Ben Laden, că „ dincolo de extrema violenţă a acţiunii, nu există…nici o revendicare[16]". Opinie care întreţine o adevărată confuzie în ceea ce priveşte obiectivele Al-Qaïda, prezentate tot timpul ca fiind complet iraţionale. Şi totuşi, acelaşi cercetător recunoaşte că Ben Laden a adoptat „nişte forme mai noi ale unui terorism foarte laic şi adesea occidental, atât în ceea ce priveşte ţintele sale (imperialismul american) cât şi ca forme de acţiune (deturnarea de avioane)[17]". El mai spune, de asemenea, că acţiunile Al-Qaïda le amintesc pe cele ale grupurilor de activişti de extremă stânga ale Bande a Baader (***Fraction armée rouge*** *-Rote Armee Fraktion - R.A.F. - era o organizaţie revoluţionară şi teroristă care a operat în Germania de Vest în anii 1970 şi 1980. Mai este cunoscută şi sub numele de* ***Bande à Baader (****Banda lui Baader), de la numele liderului său, Andreas Baader, N.T.*) şi Action directe (*În 1984 RAF se aliază cu grupul francez Action directe, în cadrul unei strategii de « unitate a revoluţionarilor din Europa de Vest ». Apoi, în 1984, se aliază cu Brigăzile roşii italiene, N.T.*), „dar regândite la scara jocurilor video şi a filmelor apocaliptice de la Hollywood. Ben Laden aparţine categoric lumii noastre[18]".

O abordare contradictorie, care denotă multă derută în rândul analiştilor. În schimb, este evident că principalul duşman al terorismului islamic este hiperputerea americană.
Dar, să lămurim lucrurile, pentru ei nu naţionalitatea americană a superputerii este problema, ci tentaţiile imperialiste pe care i le atribuie.

Partea a doua

UNILATERALISMUL AMERICAN AGITĂ LUMEA

Mondializarea nu este altceva decât noul nume al politicii hegemonice americane.

Henry Kissinger

Mondializarea este, aşadar, doctrina firească a hegemoniei mondiale.

Zbigniew Brzezinski

Capitolul întâi

STATELE UNITE NU ADMIT SĂ FIE CONTRAZISE

"America trebuie să conducă lumea", spunea preşedintele George W. Bush la 31 ianuarie 2006, în discursul său despre starea Uniunii. Şi pentru aceasta, ea trebuie să rămână singura super-putere. "Alternativa la rolul de conducător al Americii, adăuga el, este o lume mult mai plină de pericole şi dominată de spaime." Mesajul este clar: America nu are de gând să permită nimănui să-i conteste poziţia de lider mondial în domeniile militar şi economic. Decadenţa sa, de atâtea ori trâmbiţată[1], nu mai era la ordinea zilei. America este şi va rămâne singura super-putere. "America este singura naţiune de care lumea nu se poate lipsi", declara Bill Clinton în discursul său de investire, în 1996.

Rămâne de văzut modul în care Statele Unite văd lucrurile pe plan internaţional, aşa cum apare în *Sweet neo Con* – titlul unei melodii pe care Rolling Stones* le-o dedică neoconservatorilor, principala sursă de inspiraţie pentru actuala politică dusă de Casa Albă. De fapt, aceasta nu face decât să preia, dar sub o formă mult mai radicală, proiectul în ceea ce priveşte America, elaborat după căderea Zidului Berlinului. Un proiect imaginat în timpul mandatului lui Clinton, prezentat pe scurt într-un document publicat în februarie 1995, intitulat "A National Security Strategy of Engagement and Enlargement".

Dumnezeu să binecuvânteze America

În acest text, de circa treizeci de pagini, care prezintă strategia americană pentru secolul XXI, se arată clar că doctria de securitate a Statelor Unite presupune hegemonia lor completă şi totală, în toate domeniile. Cu mult înainte de 11 septembrie, Statele Unite sugerau că nu au nevoie de acordul aliaţilor lor tradiţionali pentru a se apăra şi pentru a întreprinde orice acţiune care vizează securitatea lor naţională.

* Te consideri creştin/Eu spun că eşti ipocrit/ Te consideri patriot/ Ei bine, eu cred că eşti un nemernic", de pe albumul *A bigger band*, lansat în septembrie 2005.

Bush junior nu face decât să confirme şi să amplifice acest punct de vedere, afirmând că folosirea forţei nu mai trebuie să fie limitată doar la cazurile în care este vorba despre vreo ameninţare. Dimpotrivă, forţa unicei super-puteri trebuie să-i permită acesteia să modeleze lumea în funcţiie de propriile sale interese. Aşadar, 11 septembrie nu constituie o ruptură. Dimpotrivă, această tragedie* va fi folosită pentru a justifica şi pentru a accentua ambiţiile Americii.

---

* Robert Baer, fost agent CIA, spune "cadou" când vorbeşte despre "9/11".

"Nu voi aştepta să se întâmple evenimentul, dacă pericolul creşte[…] America nu le va permite celor mai periculoase ţări din lume să ne ameninţe cu cele mai distructive arme[2]". Această unilateralitate în ceea ce priveşte atât ameninţarea cât şi riposta militară, nu înseamnă respingerea totală a unui oarecare "multilateralism à la carte[3]", care permite formarea de coaliţii, în funcţie de natura conflictului. Cu riscul, evident, ca aliaţii de circumstanţă ai Statelor Unite să devină o simplă masă auxiliară.

Securitate prin forţa armelor

Pe plan militar, Statele Unite îşi afişează ambiţiile la începutul anilor nouăzeci[4], apoi în septmebrie 2001 şi în ianuarie 2002, odată cu publicarea revistei trimestriale privind apărarea (*Quadrennial Defense Review*) şi, respectiv, a NPR (*Nuclear Posture Review*). Doctrina americană privind apărarea este clară: Statele Unite sunt şi vor rămâne cea mai mare putere militară din lume. America nu va permite nici unei naţiuni să îi conteste puterea militară*.

---

* O ambiţie anunţată încă din 1992. „Excerpts from Pentagon's plan: prevent the Re-Emergence of a new rival", *New York Times*, 8 martie 1992.

În numele securităţii naţionale, Washingtonul îşi arogă o mai mare supleţe în utilizarea bombei atomice, care nu mai apare doar ca o armă de represalii, ci şi ca un mijloc de a lovi în inamic. Această nouă strategie nu vizează doar ţările de pe „axa răului" ci, la modul mai general, toate ţările ori grupurile care ar constitui o ameninţare pentru Statele Unite. Mai precis, China, Rusia…De aici şi un raport al Pentagonului, publicat în iulie 2005, care pune

în gardă Statele Unite cu privire la sporirea puterii militare a Chinei. În opinia americanilor, China ar avea, ca valoare, al treilea buget militar din lume, după Statele Unite şi Rusia. „Suntem îngrijoraţi în legătură cu dimensiunea şi viteza de derulare a procesului de mondernizare militară a Chinei", precizează Scott McClellan, purtătorul de cuvânt al Casei Albe. Pentagonul afirmă că acest buget este de două până la trei ori mai mare decât cel anunţat de Pekin. Evident foarte îngrijorată, Camera reprezentanţilor a votat un text care prevede că Uniunea europeană ar urma să fie sancţionată în cazul în care i-ar vinde armament Pekinului.

Statele Unite nu tolerează nici o piedică în calea puterii lor. De fapt, sunt în război cu toată lumea. Sau, mai precis, în stare de război, în termenii folositi de Jean-Jacques Rousseau: „ Eu numesc război între o putere şi alta consecinţa unei dorinţe reciproce, constante şi manifeste, de a distruge un stat inamic sau, cel puţin, de a-l slăbi, prin toate mijloacele posibile. Această dorinţă devenită acţiune constituie războiul propriu-zis; atâta vreme cât rămâne fără nici un efect, ea nu este decât stare de război[5]".

În mod paradoxal, sfârşitul războiului rece nu a îmbunătăţit situaţia Statelor Unite pe scena internaţională, ba dimpotrivă. Până atunci, America nu avea decât un singur duşman şi nici un fel de concurenţă. În prezent, nu mai are duşmani (printre state), în schimb, există mai mulţi pretendenţi serioşi la poziţia de lider mondial. Iar în viitor, aceştia ar putea deveni adevăraţi duşmani. Dorinţa de a domina lumea are preţul ei: acela al unui perpetuu război. In secolul XXI, acest război, a cărui principală miză nu mai este cucerirea de teritorii ci de pieţe, se va manifesta în primul rând în domeniul economic. Noul război economic mondial, aceasta este noua paradigmă care structurează relaţiile internaţionale. „cuvântul <război>, ca atare, nu mai este valabil. Poate ar fi mai corect să spunem că, devenind unul permanent, războiul încetează să mai existe[6]".

Securitate prin afaceri

Odată cu dispariţia bipolarităţii, interesele economice ale Statelor Unite au devenit o problemă de securitate naţională. Washington-ul speră să rămână cea mai mare putere comercială din lume şi să împiedice pe oricine ar încerca să-i ameninţe supremaţia economică. Iniţiată de administraţia Bush tatăl (1988-1992), această strategie vizează hegemonia economică, prin redistribuirea resurselor administraţiei americane spre securizarea a ceea ce deţine din piaţa mondială. Confirmată şi accentuată sub preşedinţia lui

Clinton, această strategie se va substitui celei a războiului rece. La 13 ianuarie 1993, secretarul de stat Warren Christopher declara în faţa Senatului american că "problema securităţii economice americane trebuie ridicată la rangul de maximă prioritate a politicii externe americane", adăugând: "Trebuie să promovăm securitatea economică americană, alocându-i tot atâtea energie şi resurse ca şi în perioada războiului rece"!
În documentul intitulat *A National Security Strategy of Engagement and Enlargement*, publicat în februarie 1995, administraţia Clinton explică faptul că securitatea şi afacerile sunt unul şi acelaşi lucru: "Componentele economice şi de securitate ale politicii noastre externe trebuie să meargă mână în mână, dacă vrem ca amândouă să aibă succes*". Obiectivul diplomaţiei americane este clar: ţările care sunt vitale pentru interesele americane trebuie ajutate să rămână sau să devină democraţii, astfel încât piaţa lor internă să se deschidă pentru produsele *made in USA*.

---
* Nancy Soderberg, consilier adjunct al lui Bill Clinton la Departamentul Securităţii naţionale.

Scopul acestei diplomaţii de piaţă – americanii spun *market democracies* – este de a transforma lumea într-un gigantic supermarket, aflat în serviciul PNB (Produs Naţional Brut) american. Ea vizează „extinderea zonei de dominaţie a pieţei libere[7]". În 1997, Madeleine Albright, secretar de stat la vremea aceea, afirma că ţara sa trebuie „să continue să perfecţioneze un sistem economic global, care să lucreze pentru America".

Aşa cum se întâmplă de obicei la anglo-saxoni, vorbele sunt repede urmare de fapte. În 1993, administraţia a creat Consiliul naţional de securitate economică. Un organism cu sediul la Casa Albă (la fel ca şi Consiliul de securitate) şi care trebuie să pună la dispoziţia preşedintelui studii care să-l ajute să ia decizii în marile bătălii economice. În paralel, în cadrul Departamentului Comercial se constituie un Advocacy Center, însărcinat să sprijine companiile americane să cucerească pieţele internaţionale cele mai profitabile. Advocacy Center regrupează toate agenţiile de informare americane. În sfârşit, în caz de urgenţă, o War Room poate fi activată până la cel mai înalt nivel al statului federal, care să ajute la succesul firmelor americane. Diplomaţia americană este în slujba întreprinderilor sale, pe care le consideră „aliaţii fireşti[8]" în această nouă bătălie.

Unii au crezut că mondializarea a desnaţionalizat întreprinderile, că acestea nu mai erau legate de un anumit teritoriu. Or, se pare că această teorie nu a devenit încă realitate. Degeaba marile companii multinaţionale realizează cea mai mare parte din cifra lor de afaceri în străinătate, ele continuă să fie la fel de legate de o anumită ţară, o anumită cultură, o anumită identitate. Ca dovadă, dezbaterea din Franţa, din vara lui 2005, pe marginea răscumpărării, ipotetice, a firmei Danone, sau în 2006, primele luări de poziţie oficiale împotriva OPA (ofertă de achiziţie publică) prezentată de Mittal pentru Arcelor. Aceste afaceri sunt un subiect sensibil şi în Statele Unite. În vara anului 2005, americanii au refuzat să le vândă chinezilor întreprinderea Unocal, una dintre marile firme în domeniul petrolului. Aproape opt din zece americani s-au opus. Richard d'Amato, preşedinte al comisiei economice şi de securitate americano-chineze, a solicitat chiar o politică mai fermă faţă de China, care este „un sistem mult mai agresiv de control privind achiziţiile, dacă se va accelera nebunia achiziţiilor, de către partea chineză, în domeniul economiei americane…[9]". În iarna lui 2005, parlamentarii americani au obligat o societate din Emirate să renunţe la gestionarea directă a şase porturi americane achiziţionate cu prilejul cumpărării firmei britanice P&O, care avusese până atunci această sarcină. Motivul invocat: securitatea naţională a Statelor Unite. Dar, cum să nu vezi în asta şi o formă mascată de protecţie a intereselor sale economice? Liberalismul american are limitele sale: cele ale interesului naţional. Intreprinderile americane ştiu să facă să vibreze fibra lor patriotică, mai ales atunci când administraţia Bush le promite reduceri de impozit (de la 5% la 25%) pentru profitul realizat în străinătate şi repatriat în Statele-Unite*. Aceasta este marea forţă a sistemului anglo-saxon, care ştie să îmbine angajare şi pragmatism.

* Ceea ce, în 2005, reprezenta aproape 350 de miliarde de dolari.

O viziune asupra lumii care irită

Discursurile şi acţiunile americanilor au meritul de a fi la unison. Asta dovedeşte că, indiferent de culoarea politică a conducătorilor lor, ei nu vor permite instalarea multilateralismului. Imaginea Americii este aceea a unei lumi unipolare. Imaginea Franţei este multipolară, ca şi cea a arabo-musulmanilor, a sud-americanilor, a africanilor, a chinezilor, a ruşilor…Cum ar putea să fie altfel? Există individ sau popor care să accepte să se lase dominat de un altul? Nu este ceva contradictoriu să venerezi concurenţa ca pe Viţelul de aur şi să pretinzi, în acelaşi timp, că a luat sfârşit competiţia internaţională dintre state? Că, de acum înainte, câştigător pentru eternitate sunt Statele Unite şi că, prin urmare, Istoria se opreşte aici? Echilibrul relaţiilor internaţionale poate fi menţinut, oare, de către un conducător unic? Numai administraţia americană răspunde afirmativ la această ultimă întrebare. Celelalte naţiuni, cu India şi China în frunte, estimează că istoria rămâne deschisă şi că rezervă multe surprize strategice…cum ar fi, de exemplu – de ce nu – detronarea Americii de pe poziţia sa de lider mondial.

Acest multilateralism este reclamat de restul lumii, care vede cu ochi tot mai nefavorabili poziţia Statelor Unite. Într-un raport publicat la 28 septembrie 2005 la Washington, elaborat de colaboratori apropiaţi ai lui Colin Powell, putem citi că America este văzută „mai puţin ca o rază de speranţă, cât ca o forţă periculoasă, care trebuie combătută". Autorii adaugă: „Această afirmaţie repetată de mass-media şi pe internet ne diminuează capacitatea de a promova libertatea, democraţia şi demnitatea individuală".

Semn al pierderii influenţei Statelor Unite: doctrina Monroe e ţăndări. Eşecurile diplomatice ale Casei Albe se acumulează în zona sud-americană: Venezuela, Bolivia, Chile…continentul se orientează uşor spre stânga, ieşind,încetul cu încetul, din sfera de influenţă a marelui vecin de la nord. Super-puterea se dovedeşte neputincioasă în a ţine sub control mişcările populare din sud.

Prizonierii ţinuţi ilegal la Guantanamo, torturile de la Abou Ghraïb, prizonierii secreţi ai CIA din Europa, ascultările ilegale din Statele Unite, refuzul de a semna protocolul de la Kyoto cu privire la mediul înconjurător ori de a recunoaşte competenţa Curţii penale internaţionale pentru delicte comise de cetăţeni americani…iată tot atâtea dosare care irită restul planetei. Dar cel mai mare pericol nu vizează, oare, tocmai Statele Unite? Privind lumea numai prin prisma propriilor interese, s-ar putea abate de la calea democraţiei în favoarea ochlocraţiei (***Ochlocraţie*** *– din grecescul*

okhlocratia ; okhlos = mulţime şi –cratia) = putere ; guvernarea mulţimii, a celor mulţi, a populaţiei. N.T.), regimul celor care se tem. Folosindu-se de sentimentul de teamă din rândul populaţiei americane, administraţia Bush ar putea transforma destinul naţiunii sale. Într-o astfel de situaţie, nimeni nu poate şti care ar fi consecinţele, nici pentru această ţară mare, în mod special, şi nici la nivel mondial, în general.
Benjamin Barber, fost consilier al lui Bill Clinton şi profesor de ştiinţe politice, se teme de ceea ce este mai rău pentru ţara sa : « Dacă americanii nu reuşesc să iasă de sub imperiul spaimei, sunt pierduţi[11] ». Aşadar, rămâne de văzut dacă viziunea americană asupra lumii se potriveşte cu realitatea. Pentru că, în chiar interiorul Statelor Unite, aceasta este contestată şi pusă la îndoială de unii dintre cei mai străluciţi analişti.

Capitolul II

PATRU TEORII : PATRU LUMI !

După cel de-al Doilea Război Mondial, lumea oferea o grilă de lectură geopolitică aparent simplă, deoarece era una foarte maniheistă. Pe de o parte, o societate liberă, iar de cealaltă parte, una a celor mai îngrozitoare dictaturi ale sec XX. O lectură binară…nimic mai util pentru un mod de a înţelege lumea uşor de împărtăşit la cât mai mulţi şi pentru care nu este nevoie de un efort prea mare pentru a putea fi asimilat. Fireşte, realitatea a fost mai complexă, dar oameni obişnuiţi se găseau cam la fel de o parte şi de cealaltă. Şi iată cum această frumoasă construcţie se năruie imediat după căderea Zidului Berlinului (9 noiembrie 1989), urmată – doi ani mai târziu – de prăbuşirea URSS, Imperiul răului. În câteva luni doar, lumea s-a schimbat radical. Simplitatea de suprafaţă a lăsat loc unei mari complexităţi.

Complexitate pe care tot nu am reuşit să o înţelegem nici după cincisprezece ani de la momentul de răscruce1989. Şi asta nu pentru că ar lipsi tot felul de teorii, unele chiar foarte atrăgătoare, elaborate de intelectualii noştri. Geopoliticieni, filosofi, sociologi, economişti ne-au oferit tot felul de chei care să ne permită să înţelegem această lume nouă, dar ele nu deschid chiar toate uşile. Aşa se întâmplă şi cu teoria – cel mai frecvent acceptată după acel 11 septembrie 2001 – care postulează ideea că terorismul este noul motor al istoriei noastre. În discursul american, terorismul internaţional, reprezentat prin Al-Qaïda, a luat locul inamicului roşu. Este comparat, de asemenea, cu şocul provocat de atacul japonez de la Pearl Harbour, din 7 decembrie 1941 : « La 11 septembrie, duşmanii libertăţii au comis un act de război împotriva ţării noastre. Americanii au cunoscut deja războiul dar, în ultimii o sută treizeci şi şase de ani, aceste războaie au avut loc pe pământ străin, cu excepţia unei anume duminici din 1941*”.

* Discursul lui George W. Bush în faţa Congresului, la câteva zile după atacurile teroriste.

Este o evidentă poziţie de forţă aceea de a propune lumii un anume sens al istoriei contemporane.

În unele cercuri americane, războiul împotriva „terorii islamiste” este noul război rece. Cu alte cuvinte, după „9/11”, geopolitica lumii se analizează şi se trag concluzii prin prisma terorismului. Şi cine relatează cea mai bună poveste sau, cel puţin, cea mai clară? Americanii.

Anglo-saxonii domină de departe geopolitica ideilor. Există importante voci europene, în special franceze, dar ele par să se facă mai puţin auzite. Eşafodajele lor strălucite, prea adesea se rătăcesc într-un abstract care nu le permite să aibă cu adevărat greutate în cadrul dezbaterilor. Pe de altă parte, teama de a aborda anumite subiecte tabu, cum ar fi puterea sau influenţa în relaţiile internaţionale, le înfrânează imaginaţia. Rezultatul: viziunea noastră asupra lumii este determinată esenţialmente de autorii americani, de cele mai multe ori extrem de talentaţi. Patru dinte ei şi-au impus teoriile în cadrul dezbaterilor internaţionale din ultimii cincisprezece ani: Francis Fukuyama, Samuel Huntington, John J. Mearsheimr şi Charles A. Kupchan*. Primul promite pacea eternă, al doilea anunţă un război al civilizaţiilor, al treilea vrea să relanseze cursa înarmărilor, iar al patrulea incită Statele Unite împotriva Europei. Să trecem rapid în revistă conţinutul acestor teze şi să vedem în ce măsură se potrivesc ele cu realitatea din prezent.

Francis Fukuyama şi sfârşitul Istoriei

Pentru a înţelege lumea de după războiul rece, am avea nevoie de un slogan şi de un nou cadru de gândire. Francis Fukuyama şi-a asumat misiunea de a aduce “vestea cea bună”, prin intermediul conceptului “sfârşitul Istoriei”. Cercetător American în domeniul ştiinţelor politice, inventatorul acestei celebre formule explica, la finele anilor optzeci, că lumea noastră intra într-o nouă eră, de pace şi prosperitate. Democraţia învinsese definitive dictaturile “proletare” şi militare din est. Ea apărea de acum înainte ca fiind orizontul ultim al viitorului nostru, cea mai bună formă de guvernare a omenirii. “Ea nu mai putea fi îmbunătăţită în planul principiilor”. Teoria hegeliană ne împingea în mod inexorabil spre multiplicarea modelului politic al democraţiei liberale. Fukuyama vedea aici un semn al sfârşitului istoriei ca permanentă luptă între oameni, între ţări.

* Pornesc aici de la grila prezentată în cartea lui Kupchan, *The End of the American Era*, New York, A. Knopf, 2002. Am în vedere, de asemenea, teza lui Kupchan însuşi precum şi pe cele ale lui Paul Kennedy şi Robert Kaplan, care au la bază rupture nord-sud, care exista încă dinainte de căderea Zidului Berlinului şi sfârşitul bipolarităţii.

În opinia lui, umanitatea progresează, cu fiecare nouă eră, având la bază binefacerile erei precedente, pe care le şi îmbunătăţeşte, totodată. Istoria este, aşadar, un fir continuu, chiar dacă – Fukuyama este nevoit să admită – anumite perioade istorice (în special războaiele mondiale) întârzie, uneori, instaurarea unei păci eterne. Democraţiile, explică el făcând referire la Hegel, nu se războiesc între ele. "Hegel afirmă că Istoria se sfârşeşte pentru că aspiraţia ce a constituit motorul său – lupta pentru recunoaştere – nu are nici un motiv să se perpetueze într-o societate caracterizată prin recunoaşterea universală şi reciprocă[1]". Pentru profesorul de la Johns Hopkins University, apetitul omului era în sfârşit satisfăcut. El avea acces nu numai la confortul material, dar era liniştit şi în ceea ce priveşte thymos-ul său (*Socrate împărţea sufletul omenesc în trei părţi: o parte care doreşte (instinctele, nevoile) o parte care raţionează şi o a treia parte, thymos, care corespunde dorinţei de recunoaştere, voinţei omului de a fi recunoscut de semenii săi ca individ unic; este, oarecum, componenta socială a omului. N.T.*)

Pentru Aristotel *thymos-ul* este, în cazul oricărui individ, faptul de a simţi respectul şi recunoaşterea celorlalţi; cu alte cuvinte, de a trăi în demnitate. La nivel de stat – la fel şi la nivel individual – absenţa *thymosului* este cea care constituie cauza violenţei şi a războiului. Dacă democraţia va domni pe întregul pământ, nu va mai exista nici un motiv să apară conflicte între oameni şi între state. Democraţia liberală le oferă tuturor drepturile omului. Ea constituie "punctul final al evoluţiei ideologice a umanităţii…varianta finală a oricărei forme de guvernare umane[2]". Guvernul prin şi pentru popor: aceasta este garanţia eternă că nu va mai fi război. Un popor liber aspiră, înainte de orice, la a-şi asigura bunăstarea şi nu la a intra în război. De aici şi presiunea constantă pe care o exercită asupra guvernelor, în scopul garantării păcii. Democraţia este pacea eternă, aşa cum a anticipat-o Kant. " Prin urmare, o lume alcătuită din democraţii liberale ar trebui să aibă mult mai puţine motive să se afle în război, întrucât toate naţiunile şi-ar recunoaşte reciproc legitimitatea[3]".

Care sunt statele care nu au adoptat încă panaceul universal în materie de guvernare? Nu au de ales, răspunde Fukuyama. Tot aici trebuie să ajungă, mai devreme sau mai târziu. Până atunci, viziunea lui Fukuyama asupra lumii rămâne tot binară: statele postistorice şi statele anteistorice. Cu alte cuvinte, pe de o parte, democraţiile liberale care au terminat cu Istoria şi cu violenţa, state care trăiesc în pace unele cu altele: "Lumea postistorică va fi întotdeauna împărţită între state-naţiuni, dar diferitele sale forme de naţionalism vor fi făcut pace cu liberalismul şi se vor exprima tot mai mult numai în sfera privată[4]". De cealaltă parte, statele rămase în urmă, statele paria, statele falimentare, care nu au încetat să se războiască. În permanentă căutare a unui *thymos*, aceste ţări stagnează şi rămân blocate în vechile lor conflicte, ce datează din secolul trecut. Având o altă vârstă, aceste state continuă să pună în aplicare vechile scheme de putere, care duc întotdeauna la un război între ele sau împotriva statelor postistorice. Iată care este, din punctul de vedere al lui Fukuyama, principala linie de ruptură în această nouă lume.

Şi atunci, cum pot fi evitate conflictele cele mai periculoase pentru lumea postistorică? Fukuyama propune extinderea democraţiei spre aceste zone rămase în urmă, cu ajutorul binefacerilor liberalismului. Comerţul rămâne, în opinia lui, cel mai bun vector pentru a face ca aceste ţări să evolueze în direcţia bună. Dulcele comerţ, atât de drag lui Montesquieu, pe post de porumbel al păcii. Lumea ideală a lui Fukuyama se bazează pe concepte care şi-au dovedit lipsa de substanţă. În cazul în care comerţul ar avea, într-adevăr, aceste calităţi, am mai fi trecut noi prin două războaie mondiale, deşi ne aflam în plină eră industrială?

Fukuyama cunoaşte limitele tezei sale. De aceea, precizează că teoriile hegeliană şi kantiană cu privire la pacea eternă pot eşua, în pofida direcţiei în care merge Istoria. Este posibil ca popoarele care trăiesc în democraţie să se plictisească, să se sature de pacea eternă şi să vrea să se reîntoarcă în Istorie. Absenţa unor noi provocări este un risc real de revenire în trecut. Mai ales că ştiinţa şi tehnologia ar putea interveni şi transforma natura umană. Iar aici, avem de-a face cu o necunoscută…O necunoscută care-i permite lui Fukuyama să rămână prudent în ceea ce priveşte sfârşitul Istoriei.

La începutul anilor nouăzeci, frumoasele cuvinte ale lui Fukuyama i-au permis lumii să viseze: în sfârşit, raiul pe pământ! Fukuyama era, cu siguranţă, foarte optimist. Desigur, nu crezuse niciodată că omenirea s-ar fi oprit în 1989 şi că nu va mai avea loc nici un alt eveniment de amploare. Dar masacrul din Piaţa Tian'anmen, invadarea Kuweitului de către Irak şi,

bineînţeles, cele întâmplate la 11 septembrie i-au contrazis total teoria. De fapt, Fukuyama foloseşte cuvântul Istorie în accepţiunea sa filosofică, aşa cum a fost ea definită de Hegel, Kant şi Marx, adică un proces coerent în evoluţia omenirii. Pentru Fukuyama, omul a atins stadiul ultim al evoluţiei sale prin intermediul democraţiei liberale. Cu alte cuvinte, putem spune că specia umană era predestinată să adopte acest model politic? Ar însemna să credem în mâna invizibilă a unui mare programator. Ori, la cincisprezece ani după ce a fost elaborat, programul acestui demiurg prezintă câteva anomalii.

Fukuyama păcătuieşte printr-un exces de optimism. A mai comis şi câteva erori de analiză. Calificând câmpul victoriei ca fiind occidental, Fukuyama s-a înşelat amarnic. Războiul rece a fost un conflict intern al Occidentului. Actorii au fost URSS şi sateliţii săi, esenţialmente europeni, împotriva Statelor Unite şi a aliaţilor acestora, şi ei majoritar europeni. Această eroare de viziune l-a împiedicat să anticipeze conflictele ce aveau să apară în alte colţuri ale lumii, în special în Asia şi în Orientul Mijlociu, precum şi pierderile pe care le putea provoca trezirea mişcărilor naţionaliste din Balcani. Ori, războiul a fost motorul Istoriei într-o regiune care a fost martora dezmembrării Iugoslaviei în favoarea constituirii mai multor state. În fine, exagerând în ceea ce priveşte contribuţia Occidentului la această victorie¸el nu a sesizat consecinţele, pentru tabăra care era de partea Statelor Unite, ale dispariţiei unui duşman comun. În lipsa unui adversar, de mai multe ori în ultimii cincisprezece ani, solidaritatea acestor aliaţi a prezentat unele fisuri.

Fukuyama nu a decelat diversitatea ca sursă a dezacordurilor ce caracterizează tabăra vest-occidentală, ieşită victorioasă din războiul rece. Numeroase disensiuni au apărut într-o parte a lumii care se presupunea că împărtăşeşte aceleaşi valori democratice. Este suficient să ne uităm la toate acele modalităţi de a concepe şi de a trăi democraţia liberală existente în lume, pentru a recunoaşte diversitatea: între Statele Unite şi Europa, diferenţele se manifestă nu numai în ceea ce priveşte modalităţile politice ale regulilor libertăţii, ci şi la nivelul convenţiilor sociale şi economice. O eroare fundamentală, pe care o va comite şi Samuel Huntington.

Şi atunci, ce să mai spunem despre modelul chinez, deosebit de complex: o economie liberală avansată, încadrată într-o ideologie politică de tip comunist, anacronică. La fel ca şi oamenii, democraţia liberală este un concept care ţine de pluralitate. Chiar dacă ar fi acel orizont dincolo de care nu mai putem trece, ea nu luminează întotdeauna întreaga planetă. Aşadar, sfârşitul istoriei nu a sosit încă. Este adevărat că Fukuyama a avut grijă să

precizeze că acest sfârşit al Istoriei s-ar desfăşura în timp. “Termenul de scadenţă îndelungat la care făceam aluzie s-ar putea întinde pe parcursul a mai multor generaţii, poate chiar secole[5]”. Secole? În acest caz, este greu să vorbim despre sfârşitul Istoriei la scară umană!

Fără îndoială, Fukuyama ar fi fost mai inspirit dacă ar fi insistat pe idea de sfârşit al erei luptelor ideologice, aspect pe care îl evocă prea pe fugă atunci când vorbeşte despre “o lume dezideologizată[6]”. Dacă în 1989 a fost vorba despre un sfârşit, a fost vorba despre unul al luptelor ideologice - care s-au născut odată cu apariţia Uniunii Sovietice – şi nu al istoriei.

Învingătoare prin KO, tabăra capitalistă a permis lumii să se adapteze la modelul economiei de piaţă, căruia i s-a alăturat chiar şi gigantul comunist chinez. Planeta, în ansamblul său, aderă la ideologia economiei de piaţă. Este singurul aspect asupra căruia cad de acord aproape toate guvernele. Dar asta nu înseamnă că popoarele acceptă versiunea sa ultra-liberală.

De acum înainte – şi doar dacă nu se va produce vreo ruptură brutală a acestui consens mondial – în acest cadru va continua omenirea să facă Istorie. State, ONG-uri, organisme internaţionale, grupări teroriste, mafii, dar şi indivizi, actorii de pe scena internaţională se înmulţesc, ceea ce înseamnă că se înmulţesc şi riscurile apariţiei unor conflicte. Deoarece fiecare se luptă să impună sau să-şi păstreze propriile valori în sânul acestui cadru acceptat de toată lumea.

În ceea ce priveşte sfârşitul Istoriei, acesta mai are de aşteptat. Fie se va împlini sub forma unei păci eterne, atât de dragă filosofilor noştri, fie se va impune ca urmare a dispariţiei omului, după un Armageddon ecologic sau nuclear. Mai bine să sperăm într-o alternativă: aceea a utopiei democratice. Singura utopie care merită ca omul să-i consacre propria Istorie. Un ţel fragil, niciodată atins, veşnic imperfect, care se modifică în permanenţă. Şi tocmai prin permanentul proces întru realizarea acestei utopii va continua omenirea să-şi fabrice Istoria.

Samuel Huntington şi şocul civilizaţiilor

Spre deosebire de viziunea fericită şi optimistă a lui Fukuyama, Samuel Huntington a îmbrăcat straiele unei Cassandre. Într-un celebru articol publicat în 1993 de revista *Foreign Affairs*, autorul, profesor la Harvard, afirmă că împărţirea lumii, aşa cum o prezintă Fukuyama, este mult prea simplistă. În opinia lui, există o altă modalitate de a descifra această lume. Nu opoziţia dintre statul democratic şi dictatura socialistă ori militară este cea care amemninţă pacea, ci confruntarea dintre civilizaţii. În opinia

autorului, ruptura nu este una politică, ci ţine de civilizaţie, cu alte cuvinte, de religie. Huntington prezice apariţia unui şoc al civilizaţiilor. El defineşte civilizaţia drept "o grupare culturală", care formează "noţiunea mai largă de identitate culturală pe care o au la îndemână oamenii pentru a se diferenţia de celelalte specii de animale". În fine, Huntington o defineşte ca fiind "forma cea mai perenă de asociere umană[7]".

Cele opt mari civilizaţii pe care le identifică (islamică, confucianistă, occidentală, japoneză, ortodoxă, latino-americană, hindusă, africană) nu au aceeaşi viziune asupra lumii, nu împărtăşesc nici acelaşi mod de gândire, nici aceleaşi valori. Mai ales, nu pe cele ale democraţiei liberale, consideră Huntington, care contazice, astfel, teza lui Fukuyama cu privire la sfârşitul Istoriei umane, care ar urma să se întâmple într-o democraţie liberală. Aceste civilizaţii sunt antagoniste, susţine profesorul de la Harvard. Prin urmare, ele trebuie să se înfrunte pentru a cuceri supremaţia mondială. În viitor, conflictele vor avea loc, precizează Huntington, în principal la graniţele dintre aceste civilizaţii. Într-o bună parte din cartea sa, Huntington vrea să demonstreze că civilizaţia occidentală dominantă este ţinta principală a celorlalte civilizaţii, care refuză valorile acesteia, prezentate ca fiind universale. El se teme că se pot crea chiar alianţe între ele, având drept scop atacarea Occidentului. Cel mai rău lucru, în opinia sa, ar fi o apropiere între civilizaţiile islamice şi cele confucianiste. "Un punct de conflict major, în viitorul apropiat, va fi între Occident şi mai multe state islamist-confucianiste[8]".

Huntington crede că Fukuyama a exclus mult prea repede o interpretare binară a lumii. Aşadar, el înlocuieşte lupta ideologică, din timpul războiului rece între lagărul comunist şi cel capitalist, cu o luptă culturală între civilizaţii. El evocă o "cortină de catifea a culturii", în locul "cortinei de fier a ideologiei"[9]. Abordarea sa, cvasi genetică a modurilor de reprezentare a lumii şi a valorilor acestor civilizaţii, prresupune o asemenea diferenţă între ele, încât un consens, crede el, este absolut imposibil. Niciodată, explică el, oamenii nu vor cădea de acord cu privire la drepturile omului, la mediul înconjurător, la pace…La aceste probleme se vor găsi întotdeauna soluţii diferite, chiar antagoniste, în funcţie de ţară. În plus, adaugă Huntington, evoluţia planetei noastre, în ansamblul său, împinge civilizaţiile spre o separaţie. Mondializarea, omnipotenţa pieţelor, dezvoltarea internetului, progresul tehnologic… iată tot atâtea domenii care, departe de a-i apropia pe oameni, au tendinţa de a accentua, mai degrabă, diferenţele dintre ei. Huntington porneşte – fără să le aducă vreun omagiu direct – de la teoriile unor autori ca Benjamin Barber sau James Rosenau,

care au analizat acest fenomen paradoxal şi tulburător, care este mondializarea. Pe cât economiile se mondializează tot mai mult, pe atât societăţile devin tot mai închise. Benjamin Barber vorbeşte despre un "McWorld versus Djihad", în vreme ce James Rosenau inventează conceptul de "fragmegrare": popoarele se integrează şi, simultan, culturile se fragmentează. Pe măsură ce se văd tot mai ameninţaţi de ideea globalizării, oamenii resimt tot mai mult nevoia de a reveni la rădăcinile lor, culturale sau religioase; tradiţia, copilul modernităţii.

Alianţa dintre politică şi cultură se transformă, în opinia lui Huntington, într-o veritabilă bombă cu ceas planetară. În acest sens analizează el vigoarea islamiştilor şi a altor mişcări ale renaşterii asiatice, slave sau euro-asiatice. Destabilizată de aceste forţe contrare, omenirea nu este pregătită pentru pacea eternă. Pornind de la un astfel de punct de vedere politico-religios, autorul lucrării *Şocul civilizaţiilor* a repurtat un imens succes după atentatele împotriva Statelor Unite, de la 11 septembrie 2001. Toţi adepţii tezei sale au văzut în atentatele de la New York şi de la Washington dovada veridicităţii sale.

Forţa propunerii lui Hungtington constă în aceea că este foarte simplă. Unii, făcând uz de ea mult prea mult, au făcut-o să pară chiar simplistă. Alţii au criticat-o în esenţa ei. Într-adevăr, definiţia pe care Huntington o dă civilizaţiei nu se bucură de unanimitate în cercurile ştiinţifice. În afara faptului că se sprijină pe o bază foarte fragilă, pentru a nu spune chiar uşurică*, ea mai degajă şi o anume duhoare greţoasă. Modul în care el împarte lumea în categorii, aminteşte mult prea mult de tezele rasiste, care împărţeau lumea în rase superioare şi rase inferioare. Huntington flirtează în mod periculos cu ideea că civilizaţiile pot fi, prin urmare, evaluate şi judecate. El pare convins de faptul că superioritatea occidentală rezidă în valorile universale a căror purtătoare este şi pe care restul lumii le contestă. O abordare care se situează la antipodul concepţiei unui Lévi-Strauss, pentru care evaluarea şi ierarhizarea sunt o inepţie. În opinia lui, acestea se constituie din diferite culturi, cu influenţe foarte variate. Astfel, el vorbeşte despre "coaliţii" de culturi. Celebrul antropolog este de părere că nu există culturi bune sau rele, că toate au aceeaşi valoare şi că abordarea morală este absurdă, deoarece nu există o morală universală. Fiecare cultură "are opţiunile sale", "nu se pot face comparaţii între aceste opţiuni" şi "ele au aceeaşi valoare"[10]. Un astfel de relativism cultural nu-l împiedică pe Lévi-Strauss să militeze pentru diversitatea culturilor în cadrul unitar al umanităţii.

* “O civilizaţie este o entitate culturală […] modul cel mai elevat de grupare şi nivelul cel mai ridicat de identitate culturală de care au nevoie oamenii pentru a se deosebi de alte specii”, *Şocul civilizaţiilor, op. cit.*

Este adevărat că Huntington dezvoltă un raţionament puternic influenţat de Carl Schmitt, un filosof german care şi-a vândut sufletul diavolului nazist. În pofida derivei sale fasciste, acest gânditor în sfera politicii, deseori citat de către neoconservatorii americani, este teoreticianul cel mai radical al distincţiei duşman-prieten, pivotul fundamental al filosofiei sale politice. „Opoziţia politică este opoziţia cea mai intensă, extremă şi orice situaţie de opoziţie concretă este cu atât mai politică, pe măsură ce se apropie mai mult de punctul extrem, care este asocierea prieten-duşman[11].” În anii treizeci, Carl Schmitt îl desemnează, fără drept de apel, pe duşmanul poporului german, cel care-i întinează sângele şi geniul: evreii*. Cu privire la desemnarea acestui inamic, Huntington este mai puţin direct, dar se poate ghici că, din păcate, arabo-musulmanii au luat locul evreilor. Nu mai este un duşman de rasă, ci unul de civilizaţie. Singurul lucru care rămâne acelaşi este caracterul semit al inamicului. Dar numai pentru atât Huntington nu trebuie considerat a fi un fascist anti-arab, chiar dacă ideile lui pot fi uşor răstălmăcite. A căuta opoziţia cu tot dinadinsul, înseamnă a da cale liberă celor mai grave abuzuri.. De asemenea, înseamnă a-l face pe celălalt să devină mai ferm în rolul său de oponent radical care, până la urmă, acceptă termenii unei dezbateri în care se confruntă nişte civilizaţii care se consideră superioare.

O altă eroare de analiză: Huntington anticipează că tulburările ce pot apărea în viitor vor avea loc la graniţele civilizaţiilor. Or, el nu vede faptul că există conflicte în chiar sânul civilizaţiilor „omogene”. Cum poate el face abstracţie de luptele, uneori foarte violente, dintre şiiţi şi suniţi, în interiorul civilizaţiei musulmane? De asemenea, nici un cuvânt despre dezacordul fundamental care, de decenii întregi, constituie o cangrenă pentru solidaritatea arabă. În Asia, conflictele dintre China şi Taiwan, între cele două state Coreene, setea de putere a Vietnamului şi a Cambodgiei sunt departe de a reprezenta imaginea unei civilizaţii omogene şi dispuse să realizeze acea Uniune sacră împotriva Occidentului.

Ca să nu mai vorbim de civilizaţia occidentală. De la sfârşitul războiului rece, legăturile dintre membrii săi au devenit mult mai slabe.

* În ultimii ani, s-a născut o polemică referitoare la responsabilitatea intelectuală a lui Carl Schmitt în ceea ce priveşte Shoah. A se vedea: Yves Charles Zarka, *Un détail nazi dans la pensée de Carl Schmitt (Un element nazist în gândirea lui Carl Schmitt)*, Paris, PUF, 2005.

Desigur, din lipsa unui duşman, dar nu numai. În ceea ce priveşte modul de gândire, sistemele socio-economice, tipul de societate, valorile, omogenitatea Occidentului este ameninţată de viziunile diferite asupra lumii, propuse de o parte şi de alta a Atlanticului. La Paris, se manifestă neîncredere faţă de modelul de societate anglo-saxon: adaptarea sistemului la noile reguli ale liberalismului. La Washington, modelul francez este considerat de-a dreptul mediocru: asigurarea unui minimum de protecţie socială. Dacă solidaritatea occidentală s-a manifestat puternic imediat după 11 septembrie şi la momentul invadării Afganistanului, ea s-a topit complet în ceea ce priveşte dosarul irakian. Majoritatea guvernanţilor (cu excepţia italienilor, a spaniolilor şi a englezilor) şi, mai ales, majoritatea popoarelor europene s-au pronunţat împotriva războiului. Această ruptură a lăsat urme. Astfel, după cum s-a exprimat Simon Serfaty[12], în prezent ar exista „două Occidente". Două Occidente care împărtăşesc, asta este cert, aceleaşi valori de libertate şi democraţie, dar care nu mai sunt de acord cu privire la modalitatea în care acestea le pot fi aplicate, lor sau altora. Deosebirile nu sunt numai politice, ci ele devin tot mai mult socio-culturale.

John Mearsheimer şi războiul marilor puteri

Renaşterea puterii militare germane, rivalităţi periculoase între marile puteri din Asia, retragerea Statelor Unite de pe scena internaţională…John Mearsheimer nu are nimic dintr-un autor optimist. Dimpotrivă, pesimismul său morbid ne duce înapoi, în cea mai neagră perioadă a anilor treizeci. Profesor la universitatea din Chicago, John Mearsheimer pare să regrete epoca războiului rece. Cel puţin, explică el, în acea perioadă echilibrul terorii îi ţinea la distanţă pe toţi actorii internaţionali, menţinând, astfel, o anumită pace pe pământ*. Revenirea multipolarităţii este însoţită, în opinia lui, de riscul unor războaie. „Distribuţia şi natura puterii militare sunt cauzele fundamentale ale războiului şi ale păcii[13]".

* Un punct de vedere ce trebuie nuanţat, având în vedere numeroasele conflicte din a doua jumătate a sec. XX: Coreea, Vietnam, Orientul Apropiat…

Pentru Mearsheimer, super-puterea americană este depăşită, iar hegemonia sa în lume este de domeniul trecutului.

În lipsa unui adversar de nivelul său, susceptibil să o detroneze de pe locul fruntaş pe care îl ocupă, America se va retrage. Aşadar, Mearsheimer are în vedere o retragere a Statelor Unite din Europa şi din Asia – o retragere care implică numeroase consecinţe. Şi cum geopolitica are oroare de vid, această absenţă va trebui înlocuită. Şi atunci, un alt lider va dori să se afirme, ceea ce va relansa bătălia dintre marile puteri regionale din Europa şi Asia. Germanii, arată autorul cărţii *The Tragedy of Great Power Politics*[14], vor dori să ocupe din nou primul loc în Europa. Şi atunci vor intra în conflict cu francezii şi englezii, dacă nu cumva şi pe ruşi îi va încerca, în curând, dorinţa de a cuceri. Apariţia unor conflicte în Europa centrală va obliga marile puteri europene rivale să intervină. Revenirea la multipolaritate va arunca Europa cu mulţi ani în urmă, într-o epocă ce „a produs serioase motive de agresiune[15]". Mearsheimer reaminteşte faptul că „între 1900 şi 1945, aproape cincizeci de milioane de europeni au fost ucişi în războaie cauzate, în mare parte, de instabilitatea sistemului european". Hecatombă la care se adaugă victimele revoltei maghiare din 1956, conflictul dintre greci şi turci din 1974…"Statele Unite nu numai că au oferit protecţie împotriva ameninţării sovietice, dar au garantat, totodată, absenţa oricărui conflict între ţările europene[16]".

Aceleaşi previziuni sumbre şi pentru Asia. Chinezii, a căror putere economică se va traduce, într-o bună zi, în putere politico-militară, vor dori să deţină supremaţia în zonă. Cum vor reacţiona atunci Japonia şi Coreea de Sud? Cele trei naţiuni nu şi-au acceptat încă istoria lor comună. Japonia refuză, în continuare, să-şi recunoască crimele din cel de-al Doilea Război Mondial şi se încăpăţânează să nu-şi ceară scuze în mod oficial, spre deosebire de Germania, în Europa. Idem în ceea ce priveşte Coreea de Nord. Acest stat asiatic bolnav, dar având „dinţi nucleari" va reuşi să se unifice cu alter ego-ul său din sud? Iată întrebări care îl determină pe Mearsheimer să anticipeze un viitor foarte sumbru pentru zona respectivă.

Această analiză este la antipodul tezei lui Fukuyama care prevede un viitor luminos şi respinge, totodată, în mod categoric, teoria economiei liberale, care pretinde că „stabilitatea este dată nu de forţa militară, ci de crearea unei ordini economice liberale". În opinia lui Mearsheimer, nu există nici un

temei pentru a susţine că democraţiile nu se luptă niciodată între ele. Nici un element din Istorie nu ne permite să afirmăm cu certitudine acest lucru. În opinia sa, teza lui Fukuyama este o dorinţă pioasă, dovadă a unui optimism plin de beatitudine şi, mai ales, total nejustificat.
„Statele nu sunt motivate în mod esenţial de dorinţa de a-şi asigura prosperitatea[…] Scopul principal al unui stat este acela de a supravieţui într-un sistem politic internaţional anarhic." Concluzia lui Mearsheimer: "Popoarele aparţinând unei ţări - democratice sau nu, pot fi uşor cuprinse de o fervoare naţionalistă sau religioasă, care să le împingă spre declanşarea unui război, fiind total indiferente la preţul pe care l-ar avea de plătit". Războiul adaugă el, nu este "un coşmar ce ţine de trecut"[17].

Mearsheimer avertizează: inutil să se conteze pe Uniunea Europeană pentru garantarea păcii. El nu crede în umbrela europeană. Este un artificiu care se va prăbuşi în curând, din lipsa unui inamic din exterior (Imperiul sovietic), care să determine guvernele şi popoarele să fie unite. Bătrânul Continent nu va mai beneficia nici de un protector (Statele Unite), care să limiteze ambiţiile internaţionale ale marilor puteri regionale. Integrarea impusă prin războiul rece va fi înlocuită cu revenirea accentelor naţionaliste şi a neîncrederii manifestate între Germania, Marea Britanie, Franţa şi Italia. Teza lui Mearsheimer este o adevărată maşinărie de întoarcere în timp...

Pentru ca războiul să poată fi evitat, Mearsheimer propune, aşadar, reînarmarea Germaniei, aceasta urmând să devină o putere…nucleară! Astfel, neutralizate de ameninţarea atomică, marile puteri europene se vor ţine departe de ideea de război. Pentru Mearsheimer, "inegalitatea de forţe este cea care duce la război[18]" şi nu echilibrul forţelor militare. Teza sa este la fel de brutală ca şi previziunile sale. Mai mult, ea se bazează pe ideea retragerii Statelor Unite de pe scena mondială. Or, evenimentele din 11 septembrie 2001, pe care nu le ia în calcul, au demonstrat tocmai contrariul: intervenţii americane externe, având la bază un unilateralism diplomatic. Viziunea lui Mearsheimer asupra lumii, mai mult sumbră decât realistă, face din el un adept al supralicitării. Profund hobbesian, el nu crede în înţelepciunea umană. Sau, mai degrabă da, însă doar cu condiţia ca aceasta să fie încurajată de o sabie a lui Damocles nucleară. Este evident că teza lui Mearsheimer impune o opţiune clară: fie relansarea cursei înarmărilor în Europa şi acceptarea ca şi alte state să deţină arma nucleară, ca Iranul de pildă, fie stoparea acestei escaladări periculoase. Optând pentru varianta nucleară, omenirea îşi asumă riscul de a relansa proliferarea atomică în beneficial unor ţări sau grupuri care reprezintă o ameninţare, cum sunt organizaţiile teroriste sau mafiote. Ajungem, astfel, la punctele slabe ale

tezei lui Mearsheimer care, în felul acesta, nu rezolvă problemele Americii. În loc să militeze pentru nuclearizarea Germaniei, Statele Unite au tot interesul să prezinte terorismul internaţional ca fiind inamicul public nr. 1 la nivel mondial şi, prin aceasta, să se plaseze, în mod firesc, în fruntea luptei planetare împotriva terorii. Ceea ce le-ar permite, în acelaşi timp, să încerce, în numele securităţii internaţionale, să împiedice anumite ţări (Iranul), să acceadă la tehnologia nucleară militară.

Charles A. Kupchan şi divorţul transatlantic

Kupchan nu este departe de a împărtăşi, în parte, teza lui Mearsheimer. Mai puţin războinic şi mai mult geopolitician, Kupchan este de acord cu Mearsheimer că asistăm la "reaprinderea rivalităţii dintre principalele centre de putere din lume". Doar că adaugă o dimensiune strategică suplimentară: "A apus epoca în care America făcea jocurile, iar restul lumii o urma, cuminte". Fost consilier al lui Bill Clinton, Charles A. Kupchan consideră că unipolaritatea nu mai este de actualitate. O teză pe care o prezintă în cartea sa *The End of America Era*, ciudat rebotezată în traducerea franceză *Cum va salva Europa America*[19]. Profesor la universitatea Georgetown, Kupchan avertizează Statele Unite cu privire la furia care se face simţită tot mai puternic în restul lumii împotriva politicii lor individualiste. "Iată că hegemonia binevoitoare a Americii nu mai are, în ochii lumii, culorile bunăvoinţei. Consecinţe: naţiunile, în loc să-i respecte forţa, îşi arată mai degrabă nemulţumirea decât să accepte poziţia sa de conducător şi există chiar riscul să i se opună[20]". Aşadar, el îşi invită ţara "să se pregătească de urgenţă şi să pregătească întreaga lume pentru acest viitor nesigur[21]", renunţând, înainte de orice şi definitiv, la sistemul unipolar care a apărut imediat după căderea Zidului. Dar respectivul sistem a durat doar cincisprezece ani, dacă ne gândim că această perioadă scurtă s-a încheiat în 2001, ca urmare a reacţiei unilaterale a Statelor Unite faţă de terorismul internaţional*. Astăzi, unipolaritatea pare să facă loc unei lumi multipolare. "Bogăţia colectivă a Uniunii europene va ajunge repede să rivalizeze cu cea a Statelor Unite.

* Practic, politica unilaterală a Statelor Unite datează din primele luni ale primului mandat prezidenţial al lui George W. Bush: respingerea tratatului privind interzicerea testelor nucleare, neadoptarea protocolului de la Kyoto,

retragerea din tratatul ABM privind rachetele antibalistice, refuzul de a adera la Curtea penală internaţională…
Rusia va reuşi să se ridice din nou şi să-şi găsească locul în sânul unei Europe aflate în plin proces de integrare. Nici Asia nu este mult în urmă. China este deja o prezenţă în regiune, iar economia sa se dezvoltă foarte rapid. Japonia, a doua putere economică mondială, va ieşi până la urmă din faza de recesiune şi, încetul cu încetul, îşi va extinde influenţa politică şi militară[22]".

Dar principala caracteristică a noilor relaţii internaţionale, în opinia lui Kupchan, este divorţul dintre Europa - prezentată ca fiind adevăratul "centru alternativ de putere" – şi Statele Unite.

Pentru a înţelege logica acestei noi rivalităţi, Kupchan face apel la istorie. El compară ruptura din sânul principalului pol occidental (Europa pe de o parte şi Statele Unite pe de alta) cu separaţia ce a avut loc în perioada Imperiului roman (sec. III) între polul occidental al Imperiului, cu centrul la Roma şi polul oriental, instalat la Constantinopol (fostul Bizanţ). O disociere administrativă care a devenit până la urmă o adevărată sciziune între cei doi poli ai aceluiaşi Imperiu. « Destinul Romei nu este de bun augur pentru un Occident unitar, pe cale să se scindeze în două centre de putere distincte: America de Nord şi Europa". Pe măsură ce se va consolida integrarea europeană, Europa va deveni, în opinia lui Kupchan, o ameninţare pentru hegemonia americană. De reţinut, de asemenea, forţa unor întreprinderi europene care rivalizează cu giganţii americani: Airbus, Nokia, Bertelsmann, Deutsche Telekom, Daimler-Benz…"În anul 2000, spune Kupchan, întreprinderile britanice şi franceze sunt la nivelul companiilor americane în privinţa valorii colective a achiziţiilor lor internaţionale". Totuşi, Kupchan recunoaşte existenţa unor obstacole pe calea unificării europene: incapacitatea de a pune capăt războaielor care au loc pe teritoriul său (fosta Yugoslavia), refuzul Norvegiei de a intra în Europa, neacceptarea, de către Marea Britanie, Suedia şi Danemarca, a monedei unice, respingerea constituţiei europene…: obstacole serioase, dar nu imposibil de depăşit. Kupchan reaminteşte faptul că unificarea Statelor Unite nu s-a făcut de la o zi la alta. Evident, Kupchan se teme de ziua în care Europa se va trezi şi-şi va manifesta dorinţa fermă de a se desprinde de marele frate American. Atunci vor ieşi la lumina zilei deosebirile. Diferenţe politice, sociale şi economice: "O Europă mai sigură pe ea şi o economie americană mai puţin competitivă vor duce, mai mult ca sigur, la o mai mare politizare a conflictelor comerciale". Şi mai grav, vor exista şi diferenţe ideologice: "Nu mai este vorba despre interese divergente, ci de valori. Cele două maluri ale

Atlanticului se vor deosebi prin modele de societate foarte diferite. În pofida unor permanente disfuncţionalităţi care se manifestă în Europa, capitalismul de piaţă liberă american contrastează puternic cu economia Europei, care este mai mult una statală. În vreme ce americanii denunţă obstacolele pe care modelul European le pune în calea progresului, europenii privesc cu ochi dezaprobator inegalitatea de venituri din America, faptul că este o societate de mare putere de consum şi graba cu care acceptă să-şi sacrifice capitalul social pentru un profit material". Relaţiile dintre cele două maluri ale Atlanticului s-ar putea deteriora până la a se ajunge chiar ca fiecare să o ia pe alt drum. "În mod fundamental, America şi Europa aparţin unor culturi total diferite. Prăpastia culturală pare să se adâncească şi mai mult, creându-se astfel două modele de societate diferite"[23].

Nici măcar existenţa unui duşman comun, terorismul internaţional, nu-i va determina pe aliaţi să strângă legăturile dintre ei. În opinia lui Kupchan, Statele Unite se înşeală crezând că noua paradigmă a Istoriei este reprezentată de Al-Qaïda. El nu crede că terorismul poate structura relaţiile internaţionale în acelaşi mod cum s-a întâmplat pe vremea conflictului dintre Est-Vest. După părerea sa, Statele Unite "au exagerat importanţa pericolului terorist, care nu va deveni niciodată marca unui nou sistem internaţional". Mai grav, ei au pus în pericol parteneriatul cu aliaţii lor şi cu "instituţiile care rămân cheia de boltă pentru pacea internaţională şi pentru prosperitate"[24].

Kupchan confirmă, aşadar, abordarea pe care o dezvoltăm în cartea de faţă: o lume marcată de revenirea marilor puteri şi nu a civilizaţiilor. Totuşi, autorul American îşi limitează analiza la opoziţia America- Europa. Or, acest şoc al puterilor priveşte şi alţi actori importanţi de pe scena mondială: China, Japonia, Brazilia, Africa de Sud…Prin urmare, trebuie mers mai departe, pentru a arăta cum şi de ce raporturile dintre aceste mari puteri se radicalizează în primul rand în domeniul economic.

Partea a treia

„11/9” contra „9/11”: CÂND LUMEA S-A ZGUDUIT

Când toată lumea e moartă,se încheie şi Marele Joc.
Nu mai devreme.

Rudyard Kipling, Kim.

Capitolul întâi

ŞOC AL PUTERILOR ŞI NU ŞOC AL CIVILIZAŢIILOR

Nimeni nu se aştepta, dar toată lumea spera. În acel 9 noiembrie 1989, căderea Zidului Berlinului este o surpriză strategică. Serviciile de informaţii occidentale, cu CIA în frunte, şi chiar şi serviciile de securitate ale blocului de Est, în frunte cu KGB, sunt luate prin surprindere de cursa evenimentelor. „Nimeni nu anticipase când şi cum se va întâmpla, scrie fostul spion Milton Bearden; nici CIA, nici ministerul Afacerilor străine american, nici guvernul vest-german, şi nimeni nu era pregătit pentru ceea ce avea să se întâmple în acea seară de 9 noiembrie şi nici pentru ceea ce avea să urmeze a doua zi[1]". După ce, timp de patruzeci de ani, „lumea liberă" lupta împotriva „Imperiului răului", sub spectrul unui conflict nuclear global, iată că, într-o zi oarecare, cortina de fier se prăbuşeşte, fără să se fi tras măcar un foc de armă. O revoluţie de catifea, pe care nu o anticipase nici un scenariu. Un eveniment oarecum firesc. Poate prea firesc. În orice caz, suficient pentru a fi eclipsat de un alt eveniment important, dar nu major, din istoria noastră contemporană: atentatele de la 11 septembrie 2001. Pentru mulţi observatori, secolul XXI s-a născut în ziua următoare atentatelor de la New York şi Washington.

De câţiva ani, perseverăm într-o mare eroare de interpretare, care ne împiedică să vedem lumea aşa cum este. Data de naştere a acestei noi ere este, însă, 9 noiembrie 1989 şi nu 11 septembrie 2001. În 1989 a luat sfârşit războiul rece. „Niciodată, explică analiştii CIA, de la constituirea pactului atlantic, în 1949, forma şi natura alianţelor internaţionale nu au cunoscut o asemenea fază de fluctuaţie. Sfârşitul războiului rece a pus în mişcare o tectonică a plăcilor, dar repercusiunile provocate de aceste evenimente capitale nu au atins încă amploarea maximă[2]". Bipolaritatea care opunea două super-puteri s-a prăbuşit odată cu Zidul Berlinului. În 1989 şi, mai exact, în 1991 (sfârşitul oficial al URSS) nu mai există decât un singur uriaş: Statele Unite. Superputerea a devenit o hiperputere. La 9 noiembrie 1989, vechea lume a murit. La 10 noiembrie 1989, se năştea o nouă lume.

Nimic de felul acesta în 2001. Imediat după acea zi neagră, echilibrul marilor puteri nu se modificase cu o iotă măcar. Statele Unite au rămas unica super-putere. Singurul eveniment nou: la 12 septembrie 2001, America şi-a găsit un duşman. Acest duşman este terorismul internaţional, reprezentat de grupul Al-Qaïda. În textele emise de Casa Albă, Al-Qaïda este încarnarea „islamo-fascismului[3]", comparat de multe ori cu vechiul rival – comunismul.

Sfârşitul războaielor ideologice

Dar să revenim la Zidul nostru. Printre discursurile care au urmat acestui eveniment extraordinar, cel mai des auzit a fost cel ce vorbea despre sfârşitul Istoriei. La vremea respectivă, Francis Fukuyama anunţa pacea eternă pe pământ (a se vedea partea a doua a cărţii de faţă). Tabăra capitalismului şi a libertăţii a câştigat bătălia împotriva forţelor obscure ale comunismului sovietic. Binele a fost mai puternic decât răul, prin urmare Istoria a luat sfârşit. Cortina…

Din păcate, cele ce au urmat demonstrează că Fukuyama a păcătuit prin exces de optimism. Singurul final spre care conduc evenimentele din 1989 este cel al luptei ideologice. În ceea ce priveşte Istoria, aceasta şi-a reluat cursul. Încremenită în bipolaritatea care obliga toată lumea să se poziţioneze prin raportare la acest sistem binar, Istoria - pentru care unul dintre principalele elemente de dinamică o constituie tocmai dezechilibrele, concurenţa şi confruntarea puterilor – s-a pus din nou în mişcare. Anul 1989 marchează tocmai revenirea Istoriei pe scena internaţională. Un an foarte plin. În afara bicentenarului revoluţiei franceze, avem de-a face cu o adevărată „recoltă" de evenimente internaţionale excepţionale, de o importanţă deosebită: reprimarea mişcării studenţeşti de la Pekin, din 4 iunie şi, în aceeaşi zi, decesul iniţiatorului revoluţiei islamice iraniene din 1979, ayatollahul Khomeiny. Dar, evenimentele cele mai remarcabile au loc la răsărit de Teheran: cu aproape zece luni înainte de căderea Zidului Berlinului, în februarie 1989, trupele sovietice se retrag din Afghanistan. O înfrângere fără precedent pentru glorioasa Armată Roşie. Unică şi fatală. Se cunosc urmările. Doi ani mai târziu, la 31 decembrie 1991, URSS dispare definitiv, dând naştere Federaţiei Ruse, în cadrul Comunităţii Statelor independente (douăsprezece din cele cincisprezece republici foste sovietice).

În 1989, sfârşitul războiului ideologic marchează victoria de necontestat a capitalismului şi, prin urmare, adoptarea sa de către majoritatea statelor. Bulgaria, Polonia, România, mai târziu Vietnamul se alătură Franţei, Germaniei, Marii Britanii, Africii de Sud…În sfârşit, lumea întreagă

este în acord cu privire la un cadru geoeconomic ce va guverna relaţiile economice: liberalismul. Chiar şi China care, teoretic, a rămas tot comunistă, se pliază (de minune, după cum vom vedea mai târziu) după tiparul economiei de piaţă. Doar două ţări, Cuba şi Coreea de Nord, rezistă, din motive diferite. Dar pentru câtă vreme? În 1989, lumea este o *United Market.* Este începutul unei noi mondializări.

Locul este ocupat de războiul economic

Dar au dispărut, oare, conflictele? Nu, dimpotrivă. Ca urmare a trezirii mişcărilor naţionaliste, vor fi tot mai multe războaie, unele în chiar inima Europei (fosta Yugoslavie), care nu a fost foarte afectată în perioada războiului rece. Ceea ce se schimbă în mod fundamental este natura conflictelor şi a beligeranţilor. Începând cu 1989, bătăliile nu se mai duc numai pentru a cuceri teritorii, sau a obţine autonomia ori independenţa; conflictele devin, de asemenea – şi mai ales –economice. Principalele bătălii dintre state, via companiile multinaţionale, sunt, înainte de toate, comerciale.

Rămâne de văzut ce actor internaţional îşi va impune supremaţia. O hegemonie care se exprimă prin cunoaşterea valorilor caracteristice acestui nou cadru al pieţei libere, aproape unanim acceptată după 1989. Prin „valoare" înţelegem tot ceea ce este caracteristic unui model de societate din punct de vedere al sistemului social, mod de viaţă, morală, drept, obiceiuri, identitate culturală…Nu este relevant să luăm drept unică referinţă piaţa, ţinând seama de faptul că, de la Pekin la Alger, de la Paris la Washington, de la Moscova la Pretoria, avem de-a face cu o viziune asupra lumii total diferită. Sistemele şi modelele de societate diferă. Piaţa s-a mondializat, dar nu şi valorile, nici cultura. „Lumea este finită, dar diversitatea modurilor de abordare a lumii este infinită[4]". Problema este de a şti ce valori vor domina în acest cadru geoeconomic şi care state le vor fi port-drapel. Or, nu există vector mai bun ca economia pentru a modela comportamentul cetăţenilor care, din păcate, de cele mai multe ori sunt reduşi la simplul rol de consumatori. Mondializarea nu gândeşte, ea nu este altceva, pentru a-l parafraza pe Heidegger, decât dorinţa de putere, ascunsă sub masca dorinţei de schimb.

O dorinţă de putere pe care unii dintre militanţii musulmani o denunţă din partea altermondialiştilor (???). „În epoca pieţei mondiale, scrie Tariq Ramadan, a tot felul de speculaţii şi a tranzacţiilor financiare virtuale, vechile realităţi ale dominaţiei, ale subordonării statelor din sud, ale colonizării, şi-au schimbat doar numele şi natura, dar nu au dispărut. De

acum, nu mai este nevoie să fii prezent la Caracas, la Bamako sau la Djakarta pentru a-ţi impune deciziile; din birourile de la Washington, Londra sau Paris, ori de la bursele din New York sau Tokyo, dominaţia se exercită cu forţă în această nouă formă de diviziune internaţională a muncii care consacră un colonialism new-look[5]". Stigmatizat în Franţa, Tariq Ramadan, nepotul fondatorului Fraţilor musulmani, a antrenat o parte dintre islamiştii europeni pe calea contestării mondializării. El deplânge faptul că lumea islamică este „sub tutela economiei de piaţă", în special ţările arabe „aparent islamice", faimoasele petro-monarhii, cărora le reproşează faptul de a face cel mai mult jocul liberalismului. „Lumea islamică a produs instituţii economice sau financiare care, încercând să realizeze – în chiar cadrul sistemului însuşi şi la scară mică – tranzacţii aşa zis islamice şi „fără *ribâ"* […] mai degrabă confirmă sistemul global decât să-l nege[6]". Ramadan estimează că globalizarea economică face total "caducă" cezura tradiţională, atât de utilizată de islamişti, între lumea islamului (*dâr al-islam*) şi lumea războiului (*dâr al-harb*). "Când practicile economice erau circumscrise unui nivel local sau naţional şi respectau, cu prioritate, cadrul legal al statelor-naţiuni, era legitimă o denumire după spaţiul geografic. Nimic din toate acestea nu mai este valabil, dar vedem, în continuare, cum diverse *oulema* fac distincţie între "cele două lumi" şi adoptă atitudini în consecinţă, pornind de la nişte criterii perimate[7]".

Teoria lui Ramadan este pe aceeaşi linie cu cea a unor mari strategi americani, ca Edward Luttwak*. Intelectualul musulman recunoaşte că indicatorul de putere s-a deplasat, astfel, dinspre sectorul militar spre cel economic. De acum încolo, nu este suficient doar să ne asigurăm securitatea teritoriului împotriva unui atac din exterior, dar este necesar (mai ales în timp de pace), să ne apărăm întreprinderile, locurile de muncă, PNB-ul… Cu alte cuvinte, să ne asigurăm progresul, care este o garanţie a independenţei şi a supravieţuirii propriului model de societate. Lumea s-a globalizat, la fel şi pieţele economice. În acord cu imaginea super-puterii americane, concurenţa a devenit şi ea o supra-concurenţă. Şi aşa, ajungem să vorbim despre război economic.

Un concept nou, greu de definit**.

* Profesor la Centrul de studii strategice şi internaţionale din Washington, Edward Luttwak a publicat mai multe lucrări, printer care *Visul American în primejdie* şi *Turbo-capitalismul*, Paris, Odile Jacob, 1995 şi 1999.

** Nu total nou. Încă de la începutul sec. XX, au existat câteva lucrări care au abordat problema, ca de ex. Manualul de război economic în timp de pace, al inginerului german S. Herzog, sau cel al lui Henri Hausser, intitulat *Metodele*

germane de expansiune economică (Paris, Armand Colin, 1917), ori *Japonia în contextual mondial*, a lui Anton Zischka (Paris, Payot, 1934).

Pentru majoritatea covârşitoare a specialiştilor în relaţii internaţionale, un război nu poate fi decât unul militar. Aceasta este, de altfel, şi definiţia din dicţionarul Larousse, ediţia 2004: "Război înseamnă recurgerea la forţa armată pentru a rezolva o situaţie conflictuală între două sau mai multe colectivităţi organizate: clanuri, facţiuni, state. Ea constă în aceea că fiecare dintre adversari încearcă să-l determine pe celălalt să se supună voinţei sale". Aşadar, nu ar mai fi valabilă această definiţie în cazul unor confruntări pe plan economic. Totuşi, o parte din această definiţie se aplică şi în cazul problematicii noastre. Dacă un război înseamnă a-i impune celuilalt propria voinţă, atunci şi varianta sa economică urmăreşte acelaşi obiectiv. Se pune problema de a supune concurenţa, adică de a o desfiinţa. Luându-i războiului dimensiunea pur militară, dar păstrând aceleaşi obiective, putem fundamenta acest concept de război economic. Putem polemiza pe aspectul semantic, dar nu putem nega faptul că relaţiile dintre actorii economici – întreprinderi şi state – s-au radicalizat după 1989. Şi dacă expresia "război economic" le displace specialiştilor, există alţi termeni pentru a desemna înăsprirea raporturilor economice. Putem vorbi, de exemplu, de hipercompetiţie sau hiperconcurenţă în ceea ce priveşte raporturile economice.

Dincolo de polemica lexicală, unii neagă vehement existenţa unui război economic. Patrick Viveret consideră că "ideea de război economic este o invenţie[8]". În opinia acestui filosof şi magistrat, ea nu este decât un fals pretext pentru a determina popoarele din ţările industrializate să înghită pastila ultra-liberalismului şi să-şi sacrifice, astfel, avantajele sociale pe altarul mondializării. Eroare fundamentală de analiză. A recunoaşte existenţa unui război economic înseamnă, dimpotrivă, a ne oferi mijloacele necesare pentru a putea rezista şi păstra propriul model social. De altfel, principalii adversari ai susţinătorilor acestei noi paradigme sunt liberalii. Primii trec în ochii celorlalţi drept "patrioţi de proastă calitate". Acest concept de război economic este opusul teoriilor liberale care pretend că schimburile şi comerţul garantează pacea între oameni. Or, dacă ne uităm la dramele societăţii industriale (războaie mondiale şi decolonizare) este greu să ne lăsăm cu totul în seama virtuţilor pacifiste ale "blândului comerţ". Auguste Comte şi Karl Marx au crezut, şi unul şi celălalt, în "sociabilitatea industrială", dar cel de-al doilea ştia că logica sistemului capitalist nu ar permite evitarea conflictelor dintre popoare. Să îl recitim pe Raymond Aron, care anticipa că, atâta vreme cât nici o forţă transnaţională nu va fi în măsură

să impună pacea şi o corectă împărţire a bogăţiilor din această lume, vom continua să trăim într-o "pace belicoasă[9]".

Fiind primii care au luat act de acest context geoeconomic, americanii şi-au reorientat rapid strategia. Încă de la începutul anilor nouăzeci, îşi anunţau noua prioritate: interesele economice ale Statelor Unite. Nici gând să permită cuiva să le conteste poziţia de lider mondial. Ei sunt cea mai importantă putere militară şi economică şi aşa intenţionează să rămână. Toţi cei care visează la putere, să aibă grijă: să stea cuminţi pe locurile lor de outsideri. America revine şi vrea să dea o dezminţire pentru toţi cei care cred că adevăraţii învingători ai războiului rece sunt germanii şi japonezii, cele două puteri economice care, la începutul anilor nouăzeci, au vântul la pupa şi care nu au fost nevoite să finanţeze vreo cursă a înarmărilor, interdicţia în acest sens fiindu-le impusă, spre norocul lor, după cel de-al Doilea Război mondial.

Pe americani îi trezeşte din amorţeală un raport despre economia japoneză: *Japonia 2000*, comandat la CIA şi redactat, în parte, de universitari americani, încearcă să descifreze secretul miracolului economic japonez. Concluziile sunt atât de bulversante, încât raportul este repede îngropat. Acest document arată cum, în doar câţiva ani, Japonia a devenit una dintre primele puteri economice, în pofida infrastructurilor distruse în cel de-al Doilea Război mondial. *Japonia 2000* relevă reţeta magică niponă, bazată pe o doctrină de o inteligenţă economică pe cât de unică, pe atât de discretă. Prin concluziile pe care le trage, raportul trasează strategia de forţă a Statelor Unite pentru anii viitori: "Puterea dobândită devine elementul de bază pentru viitoarele instrumente de constrângere şi de control, a căror eficienţă va depinde de o utilizare judicioasă a forţei, a bogăţiei şi a cunoştinţelor, toate aceste elemente alcătuind osatura puterii. Ţările care vor fi în măsură să poată utiliza, în mod strategic, aceste trei elemente, vor obţine cele mai mari avantaje dacă vor alterna, în paralel, promisiunea unor avantaje şi ameninţarea cu unele constrângeri, exploatând la maximum tehnologia informaţiei.

Apariţia conceptului de "inteligenţă economică", la începutul anilor nouăzeci, ilustrează schimbarea paradigmei internaţionale. Ca urmare a acestei noi abordări a relaţiilor comerciale şi politice internaţionale, am trecut de la epoca războaielor ideologice la cea a şocului puterilor.Chiar dacă nu există o definiţie oficială pentru inteligenţa economică, să spunem că este vorba despre acele tehnici necesare pentru a proteja, colecta şi analiza informaţiile susceptibile să îi ajute pe conducători (state, întreprinderi, ONG-

uri, grupări mafiote sau teroriste…) să ia deciziile cele mai bune pentru organizaţia lor. În centrul acestui concept: informaţia.

Informaţia, armă în războiul economic

În paralel cu aceste bulversări geostrategice de la sfârşitul anilor optzeci, lumea era supusă unei alte revoluţii, care a modificat regulile concurenţei internaţionale. De acum înainte, a concura nu mai înseamnă "a contribui, împreună cu alţii, la obţinerea aceluiaşi rezultat[10]", ci a câştiga cât mai multe pieţe, pentru a-i neutraliza, respectiv a-i desfiinţa pe competitori. Informaţia a devenit arma cea mai puternică în această concurenţă exagerbată. Cu noile tehnologii în domeniul informaţiei şi al comunicării, (NTIC), punctul nevralgic al unei întreprinderi se deplasează de la produs (sau servicii) spre informaţia care permite păstrarea competitivităţii produsului (seviciilor) respective. Mai mult, nu acest tip de informaţie este cel mai important în competiţia internaţională. Ceea ce contează este mai puţin produsul (sau serviciile), cât modalitatea de a-l vinde. Competiţia internaţională nu se mai câştigă, sau, din ce în ce mai puţin, prin cine ştie ce performanţe tehnologice […] Simplul raport calitate-preţ nu dă întotdeauna diferenţa […] Adesea, competiţia poate fi câştigată prin cunoaşterea şi pregătirea terenului din perspectiva factorului uman înainte de a primi propunerea comercială propriu-zisă, capacitatea de a determina şi fixa ţinte strategice, de a le stimula evoluţia, apoi de a pune în joc toate mijloacele posibile pentru a le determina să ia o decizie în sensul dorit[11]". Nu mai există competiţie economică neinfluenţată. Influenţă din partea factorilor privaţi dar şi publici. Statele au nevoie de informaţie pentru a-şi menţine poziţia pe eşichierul internaţional şi pentru a-şi ajuta companiile multinaţionale. Din 1995, strategia de securitate a Statelor Unite se bazează pe trei componente: de securitate, economică şi culturală[12]. Aceste trei dimensiuni au drept pivot informaţia. În celebrul lor articol[13], Joseph S. Nye, fost preşedinte al Consiliului naţional de informare, fost secretar adjunct la Apărare şi amiralul Owens arată că ţara care va fi în fruntea revoluţiei în domeniul informaţiei va fi cea mai puternică. Prin urmare, sfătuiesc America să investească masiv în acest domeniu, pentru a mări capacitatea de informare a guvernului şi a întreprinderilor.

Într-o epocă în care oferta de informaţie a sporit enorm, devenind motorul acestei hipercompetiţii, puterea îi aparţine celui care este bine informat, la momentul oportun. Învingători sunt cei care reuşesc să strângă, să analizeze şi să sintetizeze cel mai rapid ansamblul informaţiilor

disponibile în mediul lor concurenţial…Aproape 90% din acest stoc este accesibil datorită băncilor de date, presei, publicaţiilor specializate, colocviilor, forumurilor…Rămân 10%, considerate ca fiind deosebit de importante şi sensibile, care se obţin, în general, din surse închise şi în mod necinstit (informaţie gri) sau ilegal (informaţie neagră). Bătăliile cele mai crâncene dintre actorii internaţionali se poartă pe aceşti 10%.

Înainte de a deveni o armă comercială, informaţia a făcut obiectul a numeroase studii în domeniul militar. Pentru unii autori, ca Alvin şi Heidi Toffler[14], aceasta se substituie forţei brutale drept condiţie a puterii şi obligă la regândirea doctrinei americane cu privire la război. Militarii de la Pentagon s-au inspirat mult din lucrările acestora pentru a elabora, după primul război din Golf (1991) o nouă strategie, având la bază revoluţia din domeniul militar (*revolution in military affairs*). Ideea este de a folosi informaţia pentru neutralizarea capacităţilor de comunicare ale inamicului (război electronic) şi pentru a-l intoxica, în vederea câştigării bătăliei în comunicaţii (războiul informaţiilor). În sectorul civil, îndeosebi în afacerile comerciale, informaţia este una dintre armele cele mai eficiente pentru destabilizarea concurenţei. Există suficiente exemple pentru a ilustra această radicalizare a raporturilor economice[15], ale cărei consecinţe apasă greu asupra costurilor sociale şi, prin urmare, şi asupra coeziunii sociale dintre state. În prezent, războiul economic face mult mai multe victime omeneşti decât atentatele terorismului internaţional.

Informaţia pare a fi în acelaşi timp miza şi obiectul competiţiei economice internaţionale. Ea devine adevărata valoare adăugată pentru întreprindere sau pentru stat. Aşadar, fiecare trebuie să-şi protejeze propriul patrimoniu informaţional şi, în acelaşi timp, să-l cunoască pe cel al concurenţei. Şi cine ar putea să îndeplinească cel mai bine această nouă misiune, în slujba agenţilor economici, dacă nu persoanele care provin din rândurile serviciilor de securite?

Imediat după căderea Zidului, aceşti specialişti în domeniul informaţiilor s-au văzut privaţi de obiectul muncii. Serviciile secrete, CIA de exemplu, au pierdut, la începutul anilor nouăzeci, aproape 30% din efective. Unii au ieşit la pensie, alţii s-au reprofilat în sectorul privat. Duceau cu ei toată tehnica pe care o utilizaseră cândva în lupta împotriva fostului inamic. Moduri de operare pe care le-au aplicat în cazul relaţiilor comerciale, contribuind, astfel, la radicalizarea acestora. Rezultatul: relaţiile economice s-au tensionat, ajungându-se la răsturnarea celor câteva reguli după care se desfăşuraseră până atunci. Răsturnare? Nu numai. Războiul economic a

îngropat pentru totdeauna miturile liberale ale mâinii invizibile a pieţei şi concurenţei pure şi perfecte.

Sfârşitul mitului concurenţei pure şi perfecte

Învinsă prin abandon, economia socialistă planificată a ajuns în cufărul cu lucruri uitate ale Istoriei. Marele învingător în această bătălie istorică: economia de piaţă. În prezent, relansată prin mondializare, economia liberală nu mai are nici un obstacol în cale. Acceptată de toată lumea, adorată chiar de unii, ea constituie orizontul final al viitorului nostru. Totuşi, la fel ca şi învinsul său adversar, şi ea îşi poartă propriile mituri. Cel mai naiv: mâna invizibilă a pieţei, care ar fi suficientă pentru reglementarea raporturilor comerciale. "Lăsaţi piaţa să acţioneze şi succesul economic va fi garantat", repetă într-una liberalii. Totuşi – şi toată lumea poate remarca acest lucru, la nivelul rezultatelor – există o problemă, de dimensiune. Această regulă are la bază un postulat complet fals. Pentru ca mâna invizibilă să acţioneze, ar mai fi necesar ca regula liberei concurenţe să fie aceeaşi pentru toţi. Or, concurenţă pură şi perfectă nu există. E mult de când economiştii realişti şi serioşi au îngropat-o, cu toate onorurile datorate rangului său de mare himeră.

Să o luăm de la capăt. Care sunt criteriile pentru a organiza o concurenţă perfectă? În opinia economistului Jean Gabszewicz[16] trebuie îndeplinite patru condiţii. Prima: un acelaşi număr de vânzători şi de cumpărători, astfel încât schimburile individuale să nu reprezinte mare lucru în raport cu ansamblul schimburilor. Să luăm orice supermarket: numărul şi varietatea produselor accesibile consumatorilor răspunde bine acestui criteriu. A doua condiţie: să se permită apariţia de noi producători, cu alte cuvinte, să i se ofere, unui noi actor, posibilitatea de a pătrunde pe piaţă. Dacă îmi va veni chef să cultiv morcovi în grădină, trebuie să ştiu că există şi posibilitatea de a vinde ceea ce produc. Al treilea criteriu: o anumită omogenitate a bunurilor. De exemplu, în cazul maşinilor: Renault, Peugeot, Opel, produc obiecte a căror principală funcţie este de a ne ajuta să ne deplasăm mai repede. Maşinile realizate de diverşii constructori se diferenţiază în funcţie de criteriile tehnice (motor, număr de pasageri, design, sistem electronic…) dar toate au un punct comun: sunt un mijloc de transport.

Până aici, putem vorbi despre o concurenţă perfectă, pentru că toate aceste condiţii sunt în general valabile pentru marea majoritate a pieţelor. Problema apare la cel de-al patrulea criteriu, care presupune ca agenţii

economici (cumpărători şi vânzători) să dispună, cu toţii, de toate informaţiile privind preţul şi calitatea produsului. Ceea ce înseamnă, în opinia lui Pierre Cahuc, să nu existe preţuri diferite pentru un acelaşi produs[17]. De ce? Întrucât cumpărătorii vor alege, evident, preţul cel mai scăzut, obligând toţi producătorii să se alinieze la acest plafon de preţ. În limbaj de specialitate, se vorbeşte despre "transparenţă". Sau – după cum putem constata zilnic – această a patra condiţie nu este niciodată îndeplinită. De ce? Răspunsul pare simplu dar, totuşi, face obiectul a numeroase studii, dintre care unele au obţinut premiul Nobel*: nu toţi agenţii economici (producători, vânzători, cumpărători) au la dispoziţie aceleaşi informaţii pentru a putea lua o decizie. Rezultatul: cei care sunt cel mai bine informaţi sunt întotdeauna învingători în această competiţie economică. Iar perdanţii, cel mai puţin informaţi. Prin urmare, acest al patrulea criteriu este deficitar.

Dacă această concurenţă perfectă este o utopie, nici piaţa nu poate fi pură. În realitate, ea este parazitată de forţe care nu au nimic în comun cu practica economică. De altfel, Adam Smith însuşi credea, oare, cu adevărat în "mâna invizibilă a pieţei" care să guverneze raporturile economice? Este adevărat că modul său de gândire nu se fundamentează integral pe această formulă, pe care, de altfel, o foloseşte foarte rar. Smith considera chiar că era o greşeală să laşi agenţii economici, mai ales pe comercianţi, să procedeze de capul lor. Dimpotrivă, este necesar ca aceştia să fie controlaţi, să li se impună anumite restricţii. "Comerţul care, în mod firesc, trebuia să fie o trăsătură de unire, o legătură de prietenie între naţiuni, între indivizi, a devenit cauza care provoacă cea mai mare discordie şi animozitate. Ambiţia şi capriciile regilor şi miniştrilor nu au fost, pe parcursul secolului trecut, mai fatale pentru liniştea Europei ca gelozia comercianţilor şi fabricanţilor. Violenţa şi nedreptatea celor care-i conduc pe oameni sunt un rău mai vechi, pentru care, dată fiind natura umană, mă tem că nu va exista niciodată vreun leac. Dar rapacitatea mediocră, spiritul de monopol al comercianţilor şi al fabricanţilor - care nu îi caracterizează şi nu ar trebui să-i caracterizeze pe oameni – chiar dacă vor continua să existe, ar putea fi, totuşi, împiedicate să tulbure liniştea oamenilor şi chiar şi pe a lor".

Unii economişti reputaţi merg chiar şi mai departe. Ei nu ezită să afirme că această concurenţă este categoric nefastă. John Nash, mare matematician, a primit premiul Nobel în 1994 pentru studiile sale pe tema teoriei jocurilor.

* George Akerlof, Michael Spence şi Joseph Stiglitz au primit premiul Nobel în 2001, pentru studiile lor despre asimetria informaţiei.
Doi prizonieri care nu pot comunica între ei au de făcut următoarea opţiune: unul îşi recunoaşte fapta, celălalt nu, asta înseamnă închisoare pe viaţă pentru primul; nici unul nici celălalt nu mărturisesc nimic, ceea ce înseamnă câte douăzeci de ani pentru fiecare; amândoi recunosc, zece ani pentru fiecare…Rezultatul: lipsa de cooperare şi de încredere reciprocă duce la cele mai proaste soluţii, adică douăzeci de ani de închisoare pentru fiecare. Acest exemplu arată cum concurenţa duce la un rezultat negativ pentru cei doi prizonieri, în vreme ce o abordare mai puţin personală le-ar fi permis să nu încaseze decât zece ani de închisoare. Concurenţa economică seamănă cu această dilemă a deţinutului. Miza, pentru fiecare întreprindere, este de a anticipa reacţia concurenţei, astfel încât să fie în permanenţă cu un pas înainte. Aşadar, are nevoie să ştie, cât mai devreme cu putinţă, care este strategia adversarului în materie de cercetare, de producţie şi de vânzare. Dacă o întreprindere intenţionează să producă mai mult şi mai ieftin, atunci concurenţa trebuie să fie pregătită să contracareze rapid această mişcare. Întrebare: cum poate fi cunoscută, cât mai repede, strategia adversarului? Prin toate mijloacele posibile. Şi iată că ne confruntăm din nou cu problematica informaţională.

Capitolul II

RĂZBOIUL ECONOMIC: ETERNA DRAMA A MARILOR PUTERI

Este un război tăcut[1], un conflict înăbuşit de zarva cruciadei binelui împotriva răului, purtată după 11 septembrie. Totuşi, există multe victime: nu morţi sau răniţi, ci şomeri, victime ale unei economii ce merge prost, respinşi de societate. Înseşi fundamentele societăţii sunt afectate. Întreprinderile sunt principalii actori ai acestui război economic, în care luptă cu sau fără complicitatea statelor. În acest conflict, integriştii cu gulere albe, care nu cred în nimic şi nu recunosc nici o regulă, joacă după legile comerciale, nu respectă nici un fel de etică şi nu au decât o singură religie: extinderea zonelor de influenţă. În acest război, este permis orice…cel puţin, dacă este să dăm crezare unuia dintre ultimele rapoarte oficiale ale deputatului Bernard Carayon, care a făcut o listă cu noile tehnici recent apărute în acest domeniu[2]. Prezentarea unor asemenea practici necinstite dovedeşte că nimic nu-i poate opri pe războinicii din economie, mai ales când sunt susţinuţi de propriul lor stat.

Printre ele, deturnarea comisiei rogatorii internaţionale (CRI) pare a fi de foarte mare actualitate în prezent. Tehnica este de a plasa un bun expert în CRI, pentru a furniza informaţii sensibile unei societăţi care este luată în discuţie pentru vreo afacere internaţională. Deputatul de Tarn citează exemplul prăbuşirii unui avion. Într-un astfel de caz, fabricantul de motoare francez face obiectul unei CRI conduse de justiţia italiană: „Magistratul francez a remarcat comportamentul suspect al expertului italian care, profitând de statutul său, a încercat să obţină documente confidenţiale, referitoare la ansamblul motoarelor fabricate de grupul respectiv, deşi doar un singur motor era pus în discuţie pentru acel accident. Fiind informat de către omologul său francez, judecătorul italian a decis să-l revoce pe expert. De altfel, respectivul expert judiciar era angajatul unui grup italian, concurent direct al societăţii franceze[3]…” O altă maşinaţiune denunţată de către parlamentarul de Tarn: confiscarea laptopurilor reprezentanţilor comerciali la trecerea prin vamă. „Responsabili din industria aeronautică ce călătoreau în interes de serviciu în Orientul Apropiat, se spune în raport, şi-au văzut laptopurile confiscate de către autorităţile însărcinate cu securitatea aeroportului din ţara pe care o vizitau”. Calculatoarele erau reţinute sub

pretextul că vameşii au găsit urme de pulbere! „Această practică, spune deputatul, sub pretextul luptei antiteroriste, pare să fi devenit ceva foarte obişnuit pe acel aeroport, ea ascunzând, de fapt– şi destul de prost, de altfel – nişte operaţiuni de spionaj economic şi ştiinţific[4]". În general, laptopurile sunt returnate la câteva săptămâni după aceea, dar fără conţinutul fişierelor! Ca să le dea bătaie de cap în plus acestor ghinionişti.

Armament, farmaceutică, transport, agro-alimentar, învăţământ superior…nici un sector economic nu scapă unor asemenea metode necinstite, de fapt, pur şi simplu ilegale. Nimeni nu mai este la adăpost. Nici chiar politica agricolă comună (PAC), ţintă a CIA: „Iată că sunt mai bine de patruzeci de ani de când, prin intermediul CIA şi a lobby-ului unor somităţi în domeniul economic, Statele Unite încearcă să desfiinţeze PAC". Şi această atitudine nu vine din cine ştie ce tendinţă de stânga a Confederaţiei rurale, ci de la un fost ministru al agriculturii din guvernul Chirac, Hervé Gaymard[5]. Simplă confruntare conjuncturală între doi concurenţi? Nu, conchide Thierry Pouch, în studiul său pe teme de agricultură: „ Ceea ce am dorit noi este ca războiul comercial în domeniul agriculturii să apară mai degrabă ca fiind o stare şi nu un conflict efectiv. Război declanşat pe la jumătatea deceniului 1980, determinat de sentimentul de pericol care începea să fie resimţit, teama faţă de realizările celorlalţi, care a dus la elaborarea unei contra-strategii combative, al cărei scop era de a se proteja, de a continua să existe[6]".

Aliaţi pe plan politic – adversari în domeniul economic

Sunt numeroase situaţiile care demonstrează existenţa unor relaţii tensionate între state, via braţul lor înarmat economic, societăţile multinaţionale. Unii au înţeles înaintea altora că pot fi aliaţi din punct de vedere politic, rămânând, în acelaşi timp, duşmani înverşunaţi pe plan economic. Este şi cazul Statelor Unite, care au vrut să fie în frunte, încă de la începutul anilor nouăzeci. Chiar dacă uneori trebuie să recurgă la forţă pentru asta. Ziua de 11 septembrie 2001 le-a oferit un pretext uriaş pentru a se putea amesteca şi mai tare în problemele economice ale altor state. Pe motivul luptei împotriva terorismului, încearcă să domine întreaga reţea de transport internaţional.

În sfera aeriană, le-au impus companiilor să le pună la dispoziţie aproape în totalitate datele furnizate de pasagerii zborurilor transatlantice. Şi asta, în totala desconsiderare a legilor europene. Şantajul era evident: ori datele respective, ori ameninţarea cu o amendă de până la 5400 euro pentru

fiecare pasager, putându-se ajunge inclusiv la neacordarea permisiunii de aterizare în Statele Unite! În pofida protestelor, Comisia europeană s-a executat. Rezultatul: americanii au acces la majoritatea celor patruzeci de informaţii pe care le conţine un dosar de pasager, faimosul PNR (*passenger name record*): modalitatea de plată, numărul locului ocupat, persoana de contact la destinaţie numărul persoanelor care călătoresc împreună, starea de sănătate a pasagerului, regimul alimentar, rezervările de hotel…În afara faptului că este o atingere adusă libertăţii individuale, această concesie poate să aibă importante consecinţe economice. Cine poate garanta că aceste informaţii nu vor fi utilizate în scopul de a controla şi analiza deplasările preşedinţilor de companii şi ale altor cadre de conducere? Nimeni. Iată, aşadar, un formidabil instrument de control pe care Europa îl pune pe tavă americanilor. Un adevărat cadou, pentru că nu există nici un fel de reciprocitate între cele două continente. Totuşi, una dintre directivele europene din octombrie 1995 precizează că furnizarea acestor date nu este permisă decât în cazul în care ţara de destinaţie „asigură un nivel de protecţie corespunzător", ceea ce nu este cazul pentru Statele Unite. De aceea, la 21 aprilie 2006, Parlamentul european a refuzat să-şi dea avizul pentru acest acord dintre Comisie şi administraţia americană. Deputaţii europeni au decis chiar să prezinte documentul Curţii de justiţie a comunităţilor europene. La 30 mai 2006, aceasta a denunţat acordul. Culmea în toată această poveste: americanii au acces direct la sistemul de rezervări al Air France, acces care, până de curând, le era interzis serviciilor de securitate franceze!

Aceeaşi schemă şi pentru transportul maritim. Şi aici a fost aleasă metoda ultimatumului pentru a constrânge Franţa şi alte ţări. Pentru a-şi asigura securitatea, americanii au obligat marile porturi să se supună acestor exigenţe. În caz de refuz, vapoarelor lor nu li se permitea şederea în Statele Unite. Astfel, dintr-o dată, doi vameşi americani inspectează, în fiecare zi, vapoarele din porturile Le Havre şi Marsilia. La fel şi la Alger şi în alte oraşe de coastă. „Nici chiar în calitatea mea de funcţionar la ministerul transporturilor, eu nu am liber acces la instalaţiile portuare, se plânge un specialist în domeniu. Un alt consemn impus autorităţilor portuare: să trimită zilnic la serviciile vamale americane, lista cu vapoarele având ca destinaţie un port american, precum şi toate detaliile privind încărcătura lor. Ştiut fiind faptul că navele comerciale aflate în drum spre continentul sud-american face adeseori escală în Statele Unite, ne putem imagina câte vapoare intră sub incidenţa acestei măsuri unilaterale…Respectiva listă, precum şi cei doi vameşi prezenţi la faţa locului, le oferă americanilor o imagine perfectă

asupra relaţiilor comerciale ale Franţei şi ale altor ţări în ceea ce priveşte exportul.

O dată în plus, miza controlului asupra întregului circuit al documentelor privind mărfurile transportate depăşeşte cu mult cadrul măsurilor de siguranţă. Este o ameninţare directă la adresa suveranităţii statelor. În câteva luni, acestea vor trebui să se pronunţe asupra normei ISO TC 204, o adevărată revoluţie în domeniul transporturilor, care permite urmărirea traseului mărfurilor, combinarea mijloacelor de transport (aerian, maritim, cale ferată, rutier) şi interoperabilitatea sistemelor. Totul, graţie noilor tehnologii în domeniul informaţiei şi al comunicaţiilor (NTIC). Cu alte cuvinte, norma ISO TC 204 este un adevărat Big Brother al transportului internaţional, capabil să urmărească direct şi cu multă precizie, orice marfă, oriunde în lume. Ori, numai două ţări deţin ansamblul lanţului industrial şi tehnologic ce permite elaborarea unui sistem global de supraveghere: Statele Unite şi Franţa. Aceste două ţări produc întreaga gamă de mijloace de transport (vapoare, avioane, trenuri, camioane…). Ele fabrică, de asemenea, instrumentele de comunicare: etichete electronice, GSM, WAP, GPRS, UMTS, servere puternice…Cum Franţei îi lipsea localizarea prin satelit, aşa a apărut programul Galileo, care constituie o ameninţare pentru monopolul GPS-ului american.

Totuşi, miza nu poate fi redusă doar la o confruntare directă între francezi şi americani. Celelalte ţări doresc să aibă şi ele un rol în dezbaterile având drept scop păstrarea suveranităţii lor în acest domeniu. Prin urmare, bătălia de lobby-uri este extrem de încrâncenată la nivelul diferitelor foruri însărcinate cu elaborarea acestei norme, mai ales în acele *working groups* din care se presupune că fac parte numai profesionişti. „Îi bănuim pe anglo-saxoni că şi-au trimis funcţionarii sub o acoperire falsă", precizează un funcţionar din cadrul Ministerului transporturilor.

Aceeaşi neîncredere domneşte şi în privinţa relaţiilor dintre state în unele instituţii internaţionale. O luptă surdă se duce, în prezent, în domeniul juridic. Dreptul a devenit un vector de influenţă considerabil în lume, de unde şi confruntarea dintre mai multe sisteme juridice tradiţionale: *common law* anglo-saxonă, *civil law* franceză şi germanică, dreptul musulman… Primele două, de departe majoritare în lume, au devenit instrumente de putere în serviciul statelor care încearcă să exporte propriul lor model. „În plan economic şi în măsura în care dreptul are ca scop principal securizarea operaţiunilor economice internaţionale, a controla normele juridice presupune pentru statul exportator câştigarea de noi pieţe şi le-ar permite întreprinderilor sale naţionale un avânt economic[8]". În opinia lui Emmanuelle Raoult, avocat al Baroului din Paris, bătălia ia o turnură

defavorabilă sistemului juridic francez, în special în zona de influenţă franceză. Această îngrijorare era determinată de un raport al Consiliului de stat, apărut în septembrie 2001[9] şi confirmat într-un document al Băncii mondiale, publicat în 2004, având concursul publicaţiilor universitare de la Oxford şi al Societăţii financiare internaţionale[10]. După ce afirmă că piaţa era preferabilă oricărei reglementări, Banca mondială, cea care împrumuta cele mai multe fonduri, notează că „ţările în care se utilizează *common law* reglementează cel mai puţin, iar ţările cu tradiţie juridică franceză, cel mai mult".

Războiul economic este acerb în culise, dar şi la scenă deschisă. Bariere vamale, cantităţi autorizate, subvenţii pentru producătorii naţionali, sprijin pentru export…tot atâtea forme deghizate de protecţie. Semne clare şi vizibile ale unei adevărate bătălii între titani, pe care o poartă naţiunile între ele. Americani şi europeni se înfruntă, pentru a-l arăta cu degetul pe cel care acordă cele mai multe subvenţii propriilor agricultori. Tot americanii şi europenii îşi reproşează reciproc, în faţa instanţelor juridice ale OMC, că-şi susţin industria aeronautică fără să respecte regulile concurenţei. În ceea ce-i priveşte pe chinezi, nu realizează că americanii şi europenii – tot ei – măresc tarifele vamale pentru a nu lăsa ca textilele lor să ne invadeze rafturile magazinelor. De aici şi seria de eşecuri ale OMC în încercarea de a reglementa comerţul mondial: Seattle, Doha, Hongkong…Punând capăt negocierilor de la finele lunii iulie 2006, OMC a recunoscut eşecul ciclului de la Doha.

Cu perspectiva unui comerţ internaţional aproape fără drepturi vamale în viitor, începând cu anii 2015-2020, bătălia economică se mută pe terenul reglementărilor privind protecţia mediului, siguranţa alimentară, garanţiile minimale pentru cei care muncesc. Reguli care înseamnă stabilirea de norme, în diferite domenii: controlul resurselor halieutice, securitate alimentară (OGM, hormoni, sindromul vacii nebune, gripa aviară, somonii de crescătorie…) copiii care muncesc, drepturi sindicale…Astfel încât şi diplomaţia comercială trebuie să aibă grijă ca aceste norme noi să nu le afecteze propria economie, ci doar să lovească în dinamica celor din concurenţă.

Războiul informaţional

Se poate constata că terenul acestei hiperconfruntări economice, pentru a folosi un eufemism, este, în primul rând, informaţia. În lumea actuală, după războiul rece, NTIC au schimbat radical regulile. Pentru a fi cel mai bun, nu este suficient să produci, trebuie să cunoşti foarte bine piaţa şi concurenţa, protejându-ţi, în acelaşi timp, informaţiile strategice. Competiţia mondială este nemiloasă, doar întreprinderile de tip orwellian au şanse de câştig. Gata cu naivii care mai cred în acea concurenţă perfectă şi pură de pe piaţă. O fantasmă aruncată în uitare de economiştii serioşi[11]. *Winner-ii* se aleg întotdeauna dintre cei mai abili, cei care reuşesc să obţină informaţia înaintea celorlalţi.

Domeniile cele mai sensibile în această confruntare, asigurările, băncile, auditul, consultanţa sunt cei mai mari consumatori de informaţie strategică. Încă de la începutul anilor nouăzeci, Institutul de înalte studii de securitate internă (IHESI) s-a preocupat de această problemă şi a redactat două rapoarte, care încă sunt confidenţiale, despre asigurări şi recrutare. Aceste documente puneau în gardă întreprinderile şi puterea publică împotriva fenomenului de concentrare. Acesta era clar în avantajul anglo-saxonilor, care ajungeau, astfel, la informaţiile cele mai sensibile ale întreprinderilor franceze şi europene.

Astăzi, îngrijorarea se manifestă cu privire la domeniul auditului şi al consultanţei. Încă o dată, specialiştii în spionaj economic acuză concentrarea, în mâinile americanilor, a principalelor societăţi de consultanţă şi de audit, ceea ce reprezintă o adevărată mană cerească de informaţii unice cu privire la situaţia întreprinderilor. Doar societatea franceză Mazars a mai rămas ca diversitate de ofertă. Ca să nu mai vorbim despre recenta preluare a cabinetului Kroll, lider mondial în investigaţii comerciale, de către grupul Marsh&McLennan Companies. Un grup în care există o societate de brokeraj pentru asigurări Marsh, numărul 1 mondial, societatea Putman, un important fond de investiţii şi, în fine, societatea Mercer, care figurează printre liderii în consultanţă. O cifră de afaceri de aproximativ 11,5 miliarde de dolari, care face din acest grup liderul mondial în gestionarea riscurilor. Dar ceea ce îi îngrijorează cel mai mult pe specialiştii reuniţi la 29 noiembrie 2005, la un colocviu al Adunării naţionale a profesiilor strategice în războiul economic, este nominalizarea, la 25 octombrie 2004, a lui Michael

Cherkasky, fost cadru de conducere la Kroll, în fruntea societăţii Marsh&McLennan.

Un alt front deschis în acest sector: bătălia pentru normele contabile internaţionale. Mai multe întreprinderi europene şi-au manifestat de curând nemulţumirea faţă de tentativele anglo-saxonilor de a-şi impune propria normă, prin intermediul IASB (International Accounting Standard Board), organism însărcinat să propună normele contabile internaţionale. Degeaba se laudă Thomas E. Jones, preşedinte al IASB cu independenţa şi transparenţa[12] organismului pe care-l conduce, arătând că cinci din paisprezece administratori sunt europeni, fără să precizeze, însă, că zece dintre ei sunt anglo-saxoni, dintre care cinci americani şi numai doi europeni de pe continent (un francez şi un german). „Experţii contabili şi comisarii cu conturi europene, scriu economiştii Christian de Boissieu şi Jean-Hervé Lorenzzi îşi vor da seama că este în interesul tuturor să fie menţinut IASB, dar cu o componenţă lărgită şi cu o mai mare transparenţă[13].”

Contabilitate, transporturi, bănci, audit, asigurări…o adevărată bătălie a normelor. Pentru americani, de cele mai multe ori aflaţi în fruntea acestei confruntări, ideea este să formeze lumea după imaginea propriei lor ţări. Este doctrina acelui *shaping the world*, aşa cum a expus-o preşedintele Clinton într-un discurs din 2000, cu privire la situaţia Uniunii[14]. „Pentru a realiza toate oportunităţile pentru economia noastră, trebuie să depăşim frontierele şi să elaborăm o revoluţie care să doboare obstacolele şi să creeze noi reţele între naţiuni şi indivizi, între diversele forme de economie şi de culturi: globalizarea”.

Iarăşi o atitudine antiamericană, vor comenta unii. Acuzaţie total depăşită. Nu este vorba numai despre o bătălie comercială între europeni, japonezi şi americani, ci de un război economic mondial, care implică şi noile puteri, cum este China, India şi Brazilia, fără să mai pomenim despre revenirea Rusiei.

Doctrinele naţionale privind războiul economic

Unele state sunt conştiente de acest război. Înaintea altora, au conceput o adevărată doctrină de război economic, pentru a răspunde noii provocări; japonezii au fost precursorii. Imediat după cel de-al Doilea Război Mondial, au pus la punct un sistem de spionaj economic unic, discret, bazat pe informaţie ca principală armă comercială în cucerirea şi menţinerea pieţelor internaţionale. O inginerie informaţională complexă, al cărei principal pilon a fost celebrul MITI, ministerul Industriei şi Comerţului exterior. Prin acest

minister şi cu ajutorul unor tehnici de informare eficiente, japonezii au reuşit să recupereze decalajul în multe domenii: construcţii navale şi de automobile, ceasornicărie…Şi să o ia înainte în domeniul tehnologiilor de vârf, cum ar fi electronica distractivă.

Descoperind acest sistem unic prin intermediul unui raport, *Japan 2000*, americanii au luat modelul de la aliaţii lor japonezi, la începutul anilor nouăzeci.

Întreaga administraţie a fost reorganizată sub preşedinţia lui Bush tatăl şi a lui Clinton: reorientarea activităţii serviciilor de informaţii spre partea economică, crearea Consiliului naţional de securitate economică, cu sediul la Casa Albă, crearea Advocacy Center în cadrul departamentului de Comerţ pentru a asigura legătura dintre administraţie şi întreprinderi, în scopul de a cuceri noi pieţe internaţionale, folosirea serviciilor de informaţii pentru a câştiga licitaţii, legea privind protejarea informaţiilor strategice ale întreprinderilor, lobby intens pe lângă instituţiile financiare internaţionale în favoarea intereselor americane, reorientarea diplomaţiei spre interesele economice…

Cu alte cuvinte, americanii au reacţionat prompt şi eficient în faţa noilor ameninţări apărute după încheierea războiului rece.

După câţiva ani, a fost rândul englezilor. În 1998, britanicii plasează problema informaţiilor în centrul strategiei lor economice. Luând în considerare noile reguli impuse de mondializare, Marea Britanie investeşte în informare, în scopul de a-şi asigura un avantaj în ceea ce priveşte concurenţa. Această strategie este prezentată într-un raport intitulat „*Our competitive future: the knowledge economy*". Aceeaşi constatare, acelaşi demers: supuşii Reginei îşi modifică politica pentru a veni în ajutorul companiilor britanice. In schimb, pe continentul european, reacţiile întârzie să apară.

Sunt puţine ţările care au optat pentru o adevărată strategie de forţă pentru a face faţă provocării în ceea ce priveşte securitatea economică. Englezii, după cum am văzut, stăpânesc deosebit de bine pârghiile spionajului economic. Ţările nordice, în frunte cu Suedia, se bucură şi ele de o bună reputaţie în acest domeniu. Francezii s-au trezit acum câţiva ani, dar par să se mişte în continuare într-o oarecare ceaţă. În ceea ce priveşte celelalte state membre ale UE , se străduiesc din greu să ia în considerare acest nou cadru al relaţiilor internaţionale. În Germania, problema forţei este încă tabu pentru ca germanii să ia în dezbatere o sporire a acesteia. In Spania, Italia, Portugalia, Belgia…problema abia dacă începe să înmugurească. Şi este aproape inexistentă în Europa de Est, unde majoritatea noilor intraţi în UE se mulţumesc cu protecţia americană.

Ceea ce conducătorii şi elitele europene refuză să admită, este tot mai resimţit la nivelul populaţiei.

Un studiu* al unui institut de cercetări american, German Marshall Fund, publicat la 9 septembrie 2004, arată că majoritatea europenilor (58%) sunt împotriva supremaţiei americane în lume. Europenii se pronunţă, cu o majoritate zdrobitoare (71%) pentru o Europă superputernică, faţă de numai patru americani din zece. Studiul arată, de asemenea, că relaţiile transatlantice se degradează, din cauza unei viziuni diferite asupra lumii de o parte şi de alta a Atlanticului. Opinia publică europeană dezaprobă în mare parte (76%) politica externă a Statelor Unite. Rămâne de văzut dacă există, într-adevăr, o opinie europeană? Un alt studiu, semnat TNS Sofres pentru Euro RSGC, publicat în 25 mai 2005**, relevă existenţa lui *Homo europeanus*. Un cetăţean european, care are sentimentul clar că aparţine unui model social, cultural şi economic diferit de cel din Statele Unite.

Ori, fără o conştientizare foarte temeinică din partea Europei, nici unul dintre statele sale nu este în măsură să lupte singur cu giganţii din economie, mai vechi sau mai noi: Statele Unite, Japonia, Brazilia, China, India…De aici şi acea tresărire la Bruxelles, pentru mobilizarea energiilor: la un moment dat, s-a crezut că la Comisia europeană va fi creat un post de super-comisar la Industrie şi Intreprinderi, dar José Manuel Barroso, preşedintele Comisiei, s-a opus. Oare se temea că va fi eclipsat? Sau, pur şi simplu, nu crede în şansele unei Europe puternice?

În vreme ce Europa avansează în domeniul întreprinderilor (Airbus…), Europa administrativă, aflată în serviciul multinaţionalelor de pe Vechiul Continent, se află într-un punct mort. Nu există nici un fel de super-comisar la Industrie care să le ajute să-şi securizeze piaţa sau să cucerească altele, noi. Nici un fel de „war room", cameră de război reunită de urgenţă, pentru a pune întreaga competenţă şi toate cunoştinţele administraţiei europene în serviciul întreprinderilor. Nici un fel de mari agenţii de informaţii economice care să facă o analiză a pieţelor, să detecteze oportunităţile, să contracareze atacurile venite din partea concurenţei. Nimic, decât un mare vid.

* Sondaj realizat între 6 şi 24 iunie, în Statele Unite, în Turcia şi în nouă ţări ale UE (Germania, Franţa, Marea Britanie, Italia, Ţările de Jos, Spania, Portugalia, Polonia, Slovacia).

** Zece mii de persoane chestionate, în zece ţări ale Uniunii Europene. A se vedea *Les Echos*, 26 mai 2005.

Care sunt ceilalţi actori internaţionali? China nu dispune de o strategie economică aşa cum o înţelegem noi, în Occident. Această ţară nu este o democraţie, prin urmare, singurul actor competent rămâne statul. Totuşi, Pekinul realizează existenţa unei lumi dominate de confruntări între marile puteri, în special în domeniul economic. Într-o lucrare elaborată de doi colonei ai armatei chineze[15], autorii vorbesc despre noile războaie, regrupate sub acronimul MOOTW, adică *Military operations other than war.* Ei vorbesc despre războaie comerciale, războaie financiare, războaie ecologice…Încă de la finele anilor nouăzeci, guvernul chinez duce o politică ce se bazează pe informaţie şi care vizează controlul asupra tehnologiilor viitorului. Chiar dacă beneficiază de două avantaje importante, cultura sa în materie de răbdare şi demografia*, China depune toate eforturile pentru a recupera rămânerea sa în urmă în domeniul tehnologic şi ştiinţific, bazându-se pe informaţii obţinute din surse deschise, dar şi din surse ascunse. De aici şi înmulţirea cazurilor de spionaj economic şi de contrafaceri.

China este convinsă că ea va fi hiperputerea viitorului. Multinaţionalele sale ameninţă supremaţia giganţilor de pe Wall Street: Haier, Lenovo, TCL, Tsingtao, Youngor*…Bugetul Apărării şi echipamentele militare de la Pekin dau sudori reci la Casa Albă**. Problema este de a şti ce vor face chinezii cu această putere. Vor deveni ei o putere hegemonică, sau vor respecta abordarea multilaterală pe care o revendică? China doreşte puterea, se pare, mai puţin pentru a domina, cât pentru a rămâne ceea ce este. Este conştientă că modelul liberal al schimburilor internaţionale îi ameninţă identitatea, de unde şi o viziune foarte largă asupra pericolelor cărora trebuie să le facă faţă: „Securitatea economică este baza, securitatea politică principiul, securitatea militară este garanţia, securitatea tehnologică este cheia, securitatea culturală este salvarea[16]”.

* Chiar dacă populaţia îmbătrâneşte şi se înregistrează un dezechilibru între numărul fetelor şi cel al băieţilor.
** Un raport OCDE publicat la 16 septembrie 2005 arată că sectorul privat asigură două treimi din PNB al Chinei.

China se teme într-atât pentru cultura sa, încât o consideră o adevărată provocare în materie de securitate: „Securitatea culturală constă în a păstra caracterul excepţional al culturii şi al valorilor tradiţionale şi a nu lăsa să li se aducă vreo atingere[17]”. Spre deosebire de Europa, China are o viziune mult mai largă în ceea ce priveşte aceste pericole, o concepţie privind securitatea naţională care nu se limitează la aspectele militare, ci înglobează şi economia, politica, tehnologiile şi cultura. Cu alte cuvinte, sufletul unei Naţiuni.

India şi Brazilia s-au angajat şi ele într-o strategie de putere care să le permită ca, peste douăzeci de ani, să joace pe picior de egalitate cu Occidentul. Pentru a se putea afirma ca putere economică mondială, India a investit în domenii tehnologice foarte specializate. Deţinând 20% din exportul mondial în 2000, a devenit primul exportator de servicii în domeniul informaticii, devansând Irlanda şi Statele Unite. Este o ameninţare directă pentru industria farmaceutică occidentală, datorită profiturilor extraordinare obţinute din producţia sa de medicamente generice (*când un anumit laborator pune la punct un medicament, el păstrează exclusivitatea comercializării acestuia până la momentul expirării brevetului şi până la expirarea duratei de protecţie a datelor*); *din acel moment, orice alt laborator poate produce şi comercializa o* ***copie a produsului original.*** *Această copie se numeşte medicament generic, spre deosebire de cel iniţial, care se numeşte princeps. N.T.)* ceea ce face din ea cel mai mare exportator mondial de generice. Şi le permite întreprinderilor sale să monopolizeze 65% din piaţa locală a medicamentelor (faţă de 25% în 1971). Astăzi, situaţia foarte bună din acest sector le permite producătorilor indieni de generice să cumpere laboratoare europene şi americane care fabrică produse noi, ca rezultat al cercetărilor întreprinse. Societate în care se înregistrează mari inegalităţi, un mare procent de analfabetism, India nu prezintă încă potenţialul economic al vecinei sale, China. Dar cum vor sta lucrurile în 2030, când India va depăşi China din punct de vedere demografic?

În Brazilia progresul este încă fragil. PIB-ul său a scăzut în 2003 (- 0,25%), în industrie şi în sectorul construcţiilor de asemenea s-a înregistrat un recul, rata şomajului a crescut…dar activitatea sa economică în salturi (poussive, p. 165) nu o împiedică să aibă pretenţii de mare putere economică, având în vedere anumiţi indicatori foarte încurajatori, în special o balanţă comercială excedentară, datorită unei cifre record la export în 2003*.

* Peste 73 miliarde de dolari faţă de 60 în 2002.

Astăzi, Brazilia acoperă aproape 1% din comerţul mondial, în vreme ce ponderea sa era, practic, inexistentă în urmă cu cincisprezece ani. Brazilia este plină de ambiţie şi, în acest sens, sare în apărarea ţărilor din lumea a treia, strivite sub tăvălugul liberal. La Forumul de la Davos, la FMI, la Banca mondială, peste tot puterea braziliană, în formare, militează (adesea, din oportunism), împotriva multiplelor forme de protecţie din partea ţărilor bogate. Brazilia este simbolul Sudului care-şi cere partea sa de tort. Un simbol ce ar putea deveni un concurent internaţional de temut dacă se va realiza proiectul unei unificări monetare cu Argentina.* În opinia analiştilor CIA, economia Braziliei ar putea ca "până în anul 2020, să o ia înaintea celei a marii majorităţi a ţărilor europene[18]". Un prognostic îndrăzneţ, care nu are încă o bază solidă pentru a fi avut în vedere la modul serios, pentru respectivul interval de timp.

Nici Rusia nu va întârzia să se trezească şi să-şi regăsească drumul spre putere, chiar dacă asta ar însemna întoarcerea la totalitarism. S-a terminat cu Kominternul; noul instrument de expansiune rusesc este unul capitalist. Multinaţionalele lui Putin se numesc Loukoil (petrol), Severstal (siderurgie), Roussal (aliminiu), Norilsk (minereuri şi metale preţioase), Alfa (grup financiar şi industrial)… În 2004, investiţiile ruseşti în străinătate au crescut cu 50%. În problema războiului economic, ruşii au demonstrat că nu duc lipsă de arme. Europenii au putut să-şi dea seama în iarna trecută, când Putin a oprit aprovizionarea cu gaz spre Europa, din cauza unui diferend politico-comercial cu Ukraina, pe al cărei teritoriu trec gazoductele ce alimentează cu gaz un sfert din Europa.

Chiar şi africanii vor să participle la această hipercompetiţie internaţională. Deocamdată, Nigeria şi Africa de Sud îşi dispută supremaţia economică pe acest continent defavorizat şi probabil că în curând îşi vor arăta ambiţiile pe care le nutresc la nivel mondial.

* Proiectul datează din 1987. În 2003, ţările Mercosur au lansat un studiu de fezabilitate pentru o unificare monetară. Pentru moment, Argentina rămâne o ţară aflată în mare dificultate din punct de vedere economic.

Lumea arabă

Este regiunea care înregistrează cea mai mare rămânere în urmă în ceea ce priveşte analiza confruntărilor dintre marile puteri. Nici o ţară arabă nu este în măsură să ridice steagul pentru a participa la acest război economic mondial, nici una nu dispune de o doctrină economică suficient de solidă pentru a câştiga această competiţie internaţională. Mişcările islamiste sunt foarte conştiente de acest lucru şi îi consideră răspunzători pe cei din elita arabă. Ei ştiu că naţiunile arabo-musulmane nu au cum să reziste tăvălugului mondializării ceea ce, de altfel, le şi alimentează neliniştea. "Comunitatea noastră este mult în urmă! Ea este în continuare dependentă de alte comunităţi, atât în ceea ce priveşte infrastructurile economice, cât şi cele militare. Ea nu produce mare lucru pentru a-şi asigura autonomia alimentară şi lucrurile nu stau mult mai bine nici în ceea ce priveşte armata, care ar trebui să îi asigure suveranitatea[19]".
Yûssuf Al-Qaradawî este una dintre vocile cele mai respectate din zona islamului suunit care deplânge starea economică în care se găseşte civilizaţia musulmană. Să ne oprim puţin asupra raţionamentelor lui Al-Qaradawî, pentru că sunt foarte puţini islamiştii care abordează problemele economice. Acest tovarăş de drum al Fraţilor musulmani tună şi fulgeră împotriva faptului că arabii sîi imită pe alţii şi sunt incapabili să imagineze ei înşişi o lume care să corespundă propriilor lor valori. „Potenţialul nostru intelectual este paralizat; în loc să depunem noi înşine vreun efort, ne mulţumim să imităm; în loc să gândim, ne luăm după ceea ce gândesc alţii, indiferent dacă aceşti „alţii" sunt strămoşii noştri ori cei contemporani nouă care, prin modul lor de gândire şi de viaţă sunt atât de diferiţi de noi[20]". Departe de a arunca toată vina pe Occident, Al-Qaradawî consideră, dimpotrivă, că arabii trebuie să se inspire din ceea ce are Occidentul mai bun, „din spirit de dreptate şi pentru a cunoaşte adevărata faţă a adversarului nostru":"Ştiinţa experimentală, buna administrare, într-ajutorarea, preocuparea pentru etica socială, respectul faţă de om şi de libertăţile şi drepturile acestuia[21]…" Al-Qaradawî consideră că există trei cauze principale ale acestei rămâneri în urmă a ţărilor arabe. Prima este lipsa unor statistici fiabile, care să permită o planificare a necesităţilor. „Unul dintre lucrurile pentru care ar fi cel mai mult nevoie de planificare este orientarea tinerilor capabili spre o specializare serioasă, în toate domeniile: ştiinţific, juridic, politic, economic, social, cultural, mediatic, administrativ". Al doilea obstacol este repezeala, „rezultat al faptului că sentimentele şi emoţia predomină asupra logicii raţiunii, a ştiinţei şi a planificării". În fine, a treia cauză se datorează, în

opinia sa, exagerării: „ Suntem prea infatuaţi şi întrecem măsura atunci când se pune problema să-i criticăm pe alţii[22]”, mai ales, precizează el, civilizaţia occidentală. Rezultatul: ”Consumăm mai mult decât producem; importăm, dar nu producem, sau producem – în cel mai bun caz – ceva ce nu ne trebuie. Avem maşinile cele mai luxoase, când nu suntem în stare să fabricăm nici măcar o bicicletă[23]!” După părerea acestui islamist reputat, de ale cărui opinii se ţine seama, acest imens obstacol (a se vedea partea a patra, capitolul 2), nu poate fi depăşit decât prin întoarcerea la valorile islamului. Departe de a fi o frână, islamul, cu condiţia de a nu întoarce total spatele ideii de modernizare, apare ca fiind singura salvare. Pentru Al-Qaradawî, nu există nici o contradicţie între modernitate şi credinţă. Dimpotrivă. Şi îi dă exemplu pe evrei: „Evreii au ştiut să-şi valorifice impulsurile spirituale şi motivaţiile religioase; au făcut din acestea un instrument al renaşterii şi al unităţii lor […] Plini de mândrie, conducătorii lor au strigat: „Aşa ne-au învăţat profeţii noştri”. În ceea ce-i priveşte pe ai noştri, aceştia s-au arătat foarte mândri de afilierea lor la Marx şi Lenin[24]”.

Competiţia belicoasă

Aceste strategii economice vor marca ele, oare, revenirea dominaţiei marxiste a economicului asupra politicului? Nu. Modul în care statele îşi desfăşoară strategiile economice demonstrează, dimpotrivă, că politicul este cel care conduce şi alege calea egoistă a competiţiei mai degrabă decât pe cea altruistă şi generoasă a cooperării. Şi aşa, globalizarea are tendinţa de a se reduce, de cele mai multe ori, la o piaţă mondială, unde se confruntă marile puteri. Întrucât, dincolo de a-şi apăra interesele economice, fiecare ţară se luptă pentru a-şi menţine propriul model socio-cultural. Piaţa liberă, departe de a-i apropia pe oameni, poate să-i divizeze şi să ducă la radicalizarea relaţiilor dintre ei. „Progresul tehnic, ce face ca lumea să fie mai limitată iar părţile ei componente mai dependente unele de altele, poate avea două consecinţe: 1. O apropiere din punct de vedere politic şi economic; sau 2. Lupte şi conflicte mai devastatoare ca niciodată, mai ales din cauza unei prea mari apropieri a oamenilor unii de alţii. Care dintre acestea se va materializa? În principal, va depinde de factorii netehnici.”. Vizionarul Mortimer J. Adler adaugă: „Cele două variante se vor concretiza în următoarea mare perioadă istorică, dar cea de-a doua va fi înaintea celei dintâi”[25].

Cu toate acestea, departe de a fi un handicap, diversitatea culturală reprezintă o mare bogăţie. Ea este „pentru specia umană, la fel de necesară

cum este biodiversitatea pentru tot ceea ce este viu", se afirmă în Declaraţia universală privind diversitatea culturală adoptată de UNESCO (2 noiembrie 2001). Principala ameninţare care planează asupra acestei diversităţi o constituie hegemonia economică a anumitor state. Economia va rămâne principalul duşman al pluralităţii lumii, atâta vreme cât ea nu va fi reglementată şi dominată de o conştiinţă politică ce să le fie comună tuturor oamenilor. „Elementul fundamental este interdependenţa incontestabilă dintre naţiuni, ceea ce nu este o garanţie de pace, aşa cum am vrea să credem, ci mai degrabă o garanţie de război: de ce? Pentru că această interdependenţă între naţiuni este esenţialmente una economică şi nu una consimţită şi dorită ori stabilită la nivel politic; cu alte cuvinte, pentru că este rezultatul unui proces pur tehnic sau material, nu al unui proces simultan, de ordin cu adevărat politic sau raţional[26]".

Capitolul III

RĂZBOIUL MONDIAL AL VALORILOR

Care este adevăratul scop al acestui război economic? Câştigarea de noi pieţe şi menţinerea lor, susţinerea întreprinderilor proprii, protejarea locurilor de muncă…Şi nu numai. Acestea nu sunt decât obiective intermediare, ce urmăresc un singur ţel: menţinerea unei relative puteri a statelor. Întrucât economia nu este doar acel dulce comerţ care temperează veleităţile războinice ale naţiunilor, ci este, în principal, un formidabil instrument al puterii. „Puterea de foc este capitalul; pătrunderea pe pieţe înlocuieşte bazele şi garnizoanele din străinătate. Echivalentul armelor nucleare […] îl constituie politicile industriale sau de investiţii[1]". În epoca mondializării, puterea statelor nu se bazează numai pe apărare. Pe timp de pace, devine imperioasă completarea puterii militare cu o forţă civilă, adică una esenţialmente economică.

În această confruntare de forţe pe tărâm economic, fiecare se bate pentru a păstra o aparenţă de independenţă naţională. Comoara ce trebuie apărată nu mai este doar teritoriul, ci modelul de societate. Peste tot în lume, popoarele împărtăşesc aproximativ aceleaşi valori de libertate şi democraţie. Această bază comună nu mai poate fi pusă în discuţie. Respectivele valori, care nu au fost inventate de Occident, par să fie împărtăşite de marea majoritate a oamenilor, indiferent de originea lor şi de civilizaţia căreia îi aparţin. Contrariul ar însemna să considerăm că Occidentul are monopolul marilor idei şi că, astfel, le este superior celorlalte civilizaţii.

Or, pornind de la acest substrat colectiv, apare o întreagă varietate de moduri de viaţă, de sisteme de organizare, de viziuni asupra lumii, de obiceiuri, de obişnuinţe sociale, opţiuni de viaţă…totul având la bază ideologii laice (socialistă, capitalistă, liberală…) sau religioase (creştină, islamică, iudaică, budistă, taoistă…). Tocmai această diversitate este ameninţată de tăvălugul unei mondializări scăpate de sub control. Încă de la jumătatea anilor cincizeci, Claude Lévi-Strauss se temea că se va întâmpla ce este mai rău: "Umanitatea se cantonează în monocultură. Şi se pregăteşte să producă civilizaţie în masă, ca şi cum ar cultiva sfeclă. Şi nimic altceva…[2].

Tocmai pentru a-şi păstra specificul socio-cultural se luptă oamenii şi refuză uniformizarea. Această "pluralitate de sisteme de valori", aşa cum o defineşte filosoful Michael Walzer, conduce la o confruntare între cei care

vor să-şi impună valorile şi cei care opun rezistenţă. De aici şi înmulţirea jihadurilor împotriva McWorld*. Este vorba de a opune rezistenţă în faţa unei economii care nu mai este supusă nici unei oprelişti şi care ameninţă sistemul socio-cultural, organizarea şi modul de viaţă al grupurilor umane de pe un continent, aparţinând unei naţiuni, unei regiuni, unui oraş, unui sat…

Valorile Imperiului

Încă din vremea lui Michel Foucault, se ştie cum indivizii sunt controlaţi de societate, începând cu locurile care presupun disciplină, respectiv închisoare, spital, şcoală, universitate, întreprindere…Dacă aceste forme de organizare sunt forţate să evolueze fiind supuse unei presiuni economice, tot edificiul unei întregi societăţi este dat peste cap. Odinioară, metodele de supraveghere, de control şi de schimbare erau în mâna statului. De acum încolo, aceste sarcini sunt asigurate la nivel internaţional. Imperiul mondializării înlocuieşte statul şi, în opinia lui Michael Hardt şi Antonio Negri, a depăşit Statele Unite, care "nu reprezintă obiectul central al unui proiect imperialist; de altfel, nici un stat-naţiune nu este, la ora actuală capabil să joace un astfel de rol[3]". Această "serie de organisme naţionale şi supra-naţionale reunite de o logică de guvernare unică[4]" pare să fi scăpat de sub controlul creatorului său. Ea se impune lumii şi îi obligă pe toţi să adopte propria sa viziune, rece, goală, materialistă şi nemiloasă.

În faţa acestui Golem tehnocratic, omul, devenit complet schizofrenic, rezistă şi încearcă să salveze diversitatea culturală. Un grup de state, printre care Franţa, Canada şi Senegal, a propus un cadru juridic, pentru a-şi asigura supravieţuirea. Discuţiile au început în 2003, la UNESCO. Scopul: redactarea unei convenţii internaţionale, în care să se postuleze faptul că diversitatea culturală este un bun al Umanităţii.

Un bun care, prin urmare, trebuie protejat. Împotriva cui, sau a ce? Împotriva culturilor dominante, care au tendinţe hegemonice, ceea ce Daniel Cohen numeşte "tirania celorlalţi[5]".

* Titlul unei cărţi a lui Benjamin Barber: *Djihad versus McWorld: mondializarea şi integrismul împotriva democraţiei*, Paris, Desclée de Brouwer, 1996. Djihad şi McWorld sunt în accepţiunea lor generică: jihadul se referă la rezistenţa pe care o opun diversele particularităţi (naţionale, regionale, culturale, politice, sociale…) şi McWorld se referă la tăvălugul mondializării.

Toate privirile se îndreaptă spre Hollywood, simbol al unei mondializări culturale care se impune în faţa tuturor. Iată câteva cifre: cinematografia din Los Angeles deţine cam 85% din ceea ce se lansează în lume. În Europa celor Douăzeci şi cinci, filmele *made in USA* reprezintă mai bine de 70% din piaţă, faţă de 26,5% pentru cinematografia europeană şi 2,1% pentru celelalte ţări[6]. Cinematografia naţională rezistă cel mai bine în Franţa, cu 38,4% faţă de 47,2% pentru Statele Unite şi 14,4% pentru celelalte ţări. La situation cinematografiei arabe? Este atât de slabă, încât nici măcar nu apare în statistici. Or, cinematografia nu este o artă inocentă. Încă de la începutul sec. XX, americanii au înţeles că ea este un fabulos instrument de cucerire a pieţei*.

În privinţa micului ecran, aceeaşi schemă, cu o dominaţie categorică a televiziunii americane. Şase din zece filme transmise în Europa vin de dincolo de Atlantic. Este adevărat că mondializarea are şi o parte bună, din punct de vedere al circulaţiei bunurilor culturale. Aceste schimburi le permit oamenilor să se înţeleagă mai bine unii pe alţii, făcându-şi cunoscută cultura. Problema este că, atunci când o cultură ajunge să o ia înaintea altora, apare riscul uniformizării. P. Warren a arătat în studiile sale că obiectivul financiar de a atrage cât mai mulţi spectatori (cinema şi televiziune) prezintă riscul de a se ajunge la o viziune asupra lumii extrem de simplificată. Ori, sacrificarea complexităţii existente în lume pe altarul rentabilităţii comerciale, sfârşeşte prin a duce la o tot mai slabă cunoaştere între oameni şi, prin urmare, la tot mai puţină toleranţă faţă de semenii noştri. Această uniformizare poate să constituie, de asemenea, o ameninţare la adresa identităţii unei ţări. „O ţară, dacă vrea să-şi păstreze independenţa, trebuie să fie capabilă să creeze, prin imagini, propriile sale mituri[7]”. Ca să nu mai vorbim de limbile minoritare**.

* În 1912, senatorul McBridge ştia deja că piaţa ţine pasul cu cinematografia („*trade follows films”*).

**La fel ca şi speciile animale şi vegetale, ele sunt grav ameninţate. Cel puţin jumătate din cele aproximativ şase mii de limbi care sunt vorbite în prezent în întreaga lume riscă să dispară până la sfârşitul sec. XXI, se afirmă în primul raport Unesco despre societăţile dezvoltate. Or, departe de a fi un factor de blocaj, specialiştii consideră că păstrarea acestor limbi locale le permite populaţiilor care le vorbesc să se poată face cunoscute.

După ce au ironizat noua utopie a diversităţii culturale, americanii au încercat să saboteze proiectul Unesco în momentul în care au văzut că acesta ar fi putut câştiga teren. Prin amendamente şi modificări, au încercat să-l golească de substanţă. Apoi, diplomaţii de la Washington i-au refuzat Unesco dreptul de a legifera pe această temă, considerând-o ca fiind de competenţa OMC. Nu au reuşit. Atunci, au decis să ocolească obstacolul, să abandoneze abordarea multilaterală în favoarea relaţiilor bilaterale. În *Le Monde* din 23 decembrie 2004, Robert Pillon, sociolog şi economist, îşi exprimă temerile: „ Americanii stabilesc precedente pe fiecare continent şi forţează, pe rând, guvernele să renunţe, cât mai mult posibil, la suveranitatea lor în domeniul politicii culturale.” Diminuarea tarifelor vamale pentru ţările „prietene”, elaborarea de oferte comerciale în locul guvernelor „aliate”, construirea de săli multiplex şi turnee ale marilor vedete de la Hollywood…negociatorii americani folosesc orice mijloc de presiune pentru a „sparge” dinamica internaţională. Zadarnic, deoarece convenţia a fost semnată cu prilejul celei de-a treizeci şi treia Conferinţă generală a Unesco de la Paris, din 20 octombrie 2005. Documentul, care a întrunit unanimitatea (cu excepţia Statelor Unite, susţinute de Israel), afirmă „natura specifică a activităţilor, a bunurilor şi a serviciilor culturale” ca nefiind considerate marfă. Jean Musitelli, fost ambasador francez la Unesco şi expert care a participat la redactarea acestui text, consideră că „nu simpla ameninţare la adresa intereselor cinematografiei lor este cea care le-a motivat ostilitatea, ci semnificaţia politică a convenţiei mai degrabă decât conţinutul acesteia, ideea că aceasta poate constitui un manifest pentru o altă mondializare[8]”. Pentru a intra în vigoare, această convenţie mai trebuie ratificată de cel puţin încă treizeci de state. O victorie a la Pyrrus dacă reacţia ţărilor se opreşte aici. Deoarece cultura nu va fi îndeajuns pentru a pune frână forţelor economiei.

„Fitna” internaţională

În această confruntare directă, unii au optat pentru o luptă pacifistă. Numiţi la început anti-mondializare, apoi alter-mondializare, aceşti militanţi resping ultraliberalismul care ia în derâdere particularităţile socio-culturale. La capătul opus, alţi contestatari au ales forma violentă, chiar ultra-violentă, aceea a terorismului. Nu se pune problema să plasăm pe acelaşi plan cele două forme de contestare. Prima poate fi acceptată, a doua este de condamnat. Dar, când constrângerile mondializării se adaugă unor frustrări

ce datează de nişte sute de ani – cum este cazul popoarelor arabe – cocktailul devine exploziv.

În ambele cazuri, trebuie să o repetăm, este vorba despre o atitudine împotriva unui model unic, impus de economicul atotstăpânitor. În acest sens, unii vorbesc chiar de o idelologie a „economismului". Reacţiile faţă de mondializare se manifestă în toate colţurile planetei. Ele nu sunt expresia unui război al civilizaţiilor, întrucât varietatea modelelor în sânul aceluiaşi grup „omogen" declanşează conflicte interne. *Fitna** macină atât Orientul cât şi Occidentul. Arabii au propriul lor model socio-politic, dar el nu este acelaşi în Algeria şi Arabia Saudită. Sistemul algerian este chiar mai apropiat de sistemul francez decât de cel saudit**. La fel şi pentru occidentalii care propun un model universal, rămânând, totodată, foarte ataşaţi de specificul unei abordări naţionale. In sec XXI, războiul economic este noua expresie a acestei *fitna* la scara întregii omeniri.

Cu excepţia englezilor, europenii nu vor un model de societate de tip american. Desigur, Europa este în căutarea propriului său drum. Americanul Jeremy Rifkin consideră că ea nu va întârzia să-l găsească, într-atât demersul i se pare legitim şi purtător de speranţă: „Visul european face ca relaţiile comunitare să treacă înaintea autonomiei individuale, diversitatea culturală înaintea asimilării, calitatea vieţii înainte de o creştere fără limite din punct de vedere material, evoluţia personală înainte de truda încrâncenată, drepturile universale ale omului şi ale naturii înaintea dreptului de proprietate şi cooperarea mondială înaintea exercitării unilaterale a puterii[9]".

* Discordie, în arabă
** Claude Lévi-Strauss a fost surprins de similitudinile dintre civilizaţiile occidentale şi cele musulmane: „Islamul este occidentul orientului", *Tristes tropiques, op. Cit.*

Înainte să abordeze acest Pământ al făgăduinţei, Europa trebuie să se apere împotriva influenţelor străine prea accentuate. Această apărare înseamnă, în parte, protejarea economiei sale, deoarece ea funcţionează ca principal vector de modelare a societăţilor. Prin intermediul acesteia şi, deci, prin modurile de consum, orice societate evoluează, se schimbă, este supusă influenţelor şi asimilează influenţele exterioare (a se vedea partea a treia, capitolul II). Coca-Cola sau Orangina? Vin sau bere? Unt sau ulei de măsline? Opţiuni de consum care nu au numai repercusiuni din punct de vedere comercial, dar care spun multe şi despre preferinţele socio-culturale ale unei ţări.

Să luăm un alt exemplu, şi mai frapant, care demonstrează impactul factorului economic asupra alegerii tipului de societate. Să ne imaginăm că mâine Franţa şi Europa nu mai dispun de industrie farmaceutică, pentru că acest sector ar cădea în mâinile giganţilor anglo-saxoni şi a noilor dragoni asiatici (în special India, care dezvoltă o strategie extrem de ofensivă în acest domeniu). Ce se va întâmpla atunci? Cum şi cu cine vor negocia autorităţile franceze preţul medicamentelor? A negocia este, desigur, un cuvânt mare, dat fiind că nu mai există nici un fel de concurenţă. Rezultatul: am putea asista la o creştere a preţurilor, ce va face să explodeze sistemul nostru de compensări şi, deci, întregul edificiu de asistenţă socială, construit cu grijă, începând din 1945, de către generalul de Gaulle. În final, întregul sistem de protecţie socială, deja slăbit, se va face ţăndări. Şi atunci am fi nevoiţi să găsim alte soluţii. Ca, de exemplu, să adoptăm sistemul privat anglo-saxon.

Această bulversare economică ar duce, în mod inevitabil, la alegerea unei societăţi complet diferite, adică total altfel faţă de concepţia noastră actuală de a „trăi împreună”. Modul nostru de viaţă ar fi foarte afectat. La fel şi alte sectoare economice: controlul spaţiului , tehnologia informaţiei, anumite tipuri de armament, informatica, dar şi agricultura. Reproşurile la adresa politicii agricole comunitare nu sunt lipsite de pertinenţă şi este evident că se impune necesitatea unei reforme. Dar dezmembrarea PAC, sub presiunea Washingtonului, ar fi putut duce la o catastrofă, întrucât în spatele acestei politici se ascund interese extrem de importante, în materie de independenţă alimentară, de locuri de muncă în sectorul agro-alimentar şi chiar de amenajare teritorială.

De aceea, de curând, Franţa a numit un înalt responsabil în domeniul strategiei economice, care va avea drept sarcină prioritară elaborarea unei liste cu sectoarele economice strategice, legate de suveranitate şi de interesul naţional. Rămâne de văzut dacă, în această eră a interdependenţei mondiale, există vreun domeniu economic, politic, social sau cultural care să nu fie afectat de această hiperconcurenţă. În epoca în care toată lumea este o piaţă, nimic nu este nici total inocent, nici gratuit.

Partea a patra

ARABII, MARII PERDANŢI ÎN CONFRUNTAREA DINTRE PUTERI

Dacă politica impusă de ţările industrializate (de)reglările economice dictate de instituţiile internaţionale (FMI, banca mondială, OMC) sau lăcomia distructivă a multinaţionalelor din nord, trebuie să fie criticate şi denunţate în mod constant, nu ne putem rezuma numai la aceste analize şi aceste discursuri de permanentă deresponsabilizare şi de victimizare, ce par să devină o regulă pentru lumea musulmană.

Tariq Ramadan

Capitolul întâi

ISLAMIŞTII ÎMPOTRIVA MONDIALIZĂRII

Aceste dezbateri care agită tabăra occidentală se desfăşoară cu şi mai mare acuitate în celelalte regiuni ale globului, *a fortiori* în ţările care au mai mult de suferit decât de profitat de pe urma mondializării, cum este şi cazul Marelui Orient Mijlociu, unde popoarele se simt deposedate de tot ce au. Democraţia: nu o cunosc, în lipsa unor conducători curajoşi şi altruişti, care nu au ştiut să-şi educe masele în spiritul acestor reguli. Economia: cu excepţia petrolului şi a gazului, de pe urma cărora nu profită decât o infimă minoritate, practic nu este deloc pusă în valoare. Consumul: se urmăreşte reducerea lor la postura exclusivă de consumatori docili care, în plus, sunt şi frustraţi din cauza unei puteri de cumpărare reduse.

„Destinul care ne bate la uşă se numeşte mondializare. Ţările cum este ţara noastră, subdezvoltate şi lăsate pradă conflictelor şi ezitării politicienilor, prea ocupaţi să-şi dispute puterea şi privilegiile pe care le conferă puterea, mereu gata să schimbe direcţia, vor fi primele victime sigure[1]". Pentru Abdessalam Yassine, fondator al mişcării marocane Al Adl Wal Ihssane (Dreptate şi Credinţă), mondializarea reprezintă un pericol pentru popoarele musulmane. Citând doi autori germani care critică neajunsurile globalizării economice pentru muncitorii germani, liderul islamist marocan se întreabă în cartea sa, *Islamizarea modernităţii*, care sunt şansele societăţilor islamice de a rezista. „Acest lucru ne permite să anticipăm ce ne aşteaptă pe noi, cei care trăim în ţările sub- dezvoltate: apocalipsa, fără îndoială! Care va fi soarta noastră, într-o societate ce trăieşte după două viteze, una a clasei avute, aparţinând unei burghezii care învaţă să lupte pe cont propriu împotriva invaziei mondializării şi aceea a unui tineret în şomaj, care trăieşte din solidaritatea familiilor, ele însele aflate într-o situaţie foarte precară[2]?" In acest caz ar fi necesară adaptarea islamului la modernitate? Nici vorbă, explică autorul, care preconizează, dimpotrivă, ieşirea din dezastrul economic prin islamizarea modernităţii. „Mobilizarea islamică a tuturor forţelor noastre este ultima noastră şansă,.. ultima redută de unde ne-am putea reorganiza apărarea şi şansa de a ieşi din capcana căreia internaţionala banului, condusă de America cea arogantă, îi strânge în permanenţă laţul. Cursa economică în care am căzut deja şi darwinismul social care este fructul său amar, atentează şi vor atenta şi mai mult la viaţa

noastră, fiind o ameninţare nu numai pentru o pace socială şi aşa precară, ci la însăşi supravieţuirea noastră ca naţiune[3]".

Se poate vedea, astfel, că religia reprezintă un ultim refugiu al identităţii. Pentru fundamentalişti, ea constituie ultima redută împotriva unei invazii economice care le clatină funcţiile socio-culturale. O reacţie radicală, pe care cititorii cărţii lui Lévi-Strauss, *Rasă şi Cultură* o înţeleg dar „ evident, fără să o şi aprobe. În această carte, antropologul spune că singura modalitate de păstrare a propriei culturi atunci când aceasta este grav ameninţată, este de a refuza contactul şi dialogul cu ceilalţi. „Orice creaţie veritabilă presupune o anumită insensibilitate faţă de celelalte valori, putându-se ajunge până la refuzarea acestora, dacă nu chiar negarea […] Chiar dacă se reuşeşte acest lucru, o comunicare integrală cu ceilalţi înseamnă o condamnare, mai devreme sau mai târziu, a originalităţii creaţiei, atât a sa cât şi a mea […][4]"

De curând, un jurnalist saudit îmi împărtăşea îngrijorarea sa cu privire la aderarea ţării sale la OMC, din iarna trecută. El se temea ca nu cumva acest cadru juridico-economic să oblige autorităţile saudite să permite accesul, pe teritoriul lor, unor produse de consum considerate ilicite. De exemplu, alcoolul şi carnea de porc sunt interzise de islam. În ceea ce priveşte publicaţiile având caracter erotic, ele aduc atingere pudorii care se manifestă în cultura saudită în special şi în cea musulmană în general. Într-o ţară care îşi deschide cu greu zona politicului şi pentru femei, apariţia brutală şi masivă a unor forme de comunicare ce ar propovădui o sexualitate liberă şi fără nici un fel de tabu riscă să destabilizeze echilibrul social al societăţii.

Dialog la genul feminin

Condiţia femeii musulmane este unul dintre principalele subiecte ale dialogului inter-cultural dintre islam şi Occident. În nord, se fac presiuni pentru îmbunătăţirea condiţiei şi a depturilor acesteia. Soarta femeii este reperul după care se măsoară progresele înregistrate în sud, în materie de drepturile omului. Dintr-o dată, observatorul occidental are tendinţa de a simplifica situaţia: dacă poartă hidjabul, femeia este persecutată, iar fără el, este liberă. Evident, realitatea este mult mai complexă. Pentru militanţii arabi, un lucru este cert: anumite tipuri de comportament occidentale nu le uşurează bătălia. "Cum ar putea o femeie arabă să ridice, cu insistenţă, problema pe care o are, respective, hidjabul […] în faţa propriului grup şi să ceară renegocierea unor noi frontiere pentru cele două sexe, când grupul

respectiv se simte expus şi fragil, într-o lume în care bombele, cu furia patimii, ar putea alege Bagdadul[5]"?

Imaginea femeii occidentale vehiculate în serialele de televiziune, cinematografie şi reviste nu se potriveşte cu reperele sociale ale societăţilor musulmane. Vă puteţi imagina ce impact poate avea asupra telespectatorilor arabi o scenă, atât de banală în serialele noastre de televiziune, în care o femeie conduce maşina, fumează şi bea în public, îl contrazice pe bărbat în prezenţa altora, sau chiar îi dă o palmă, dintr-un motiv oarecare? La wahhabiţii saudiţi, de exemplu, rareori astfel de imagini reflectă o situaţie existentă în societatea lor. De unde şi decalajul cultural dintre ficţiunea occidentală şi realitatea din ţările arabo-musulmane. Decalaj care se manifestă şi în domeniul publicităţii. Modul de prezentare a femeii în reclame este uneori subiect de polemică în occident (a se vedea dezbaterile pe tema porno şic). În societăţile musulmane, problema este şi mai aprinsă. Hamas, care a câştigat alegerile legislative palestiniene, vrea să "împiedice folosirea trupului [femeii] de o manieră care aduce atingere demnităţii sale, mai ales în domeniul publicităţii[6]". Şeicul Abdessalam Yassine al Marocului, a nu se confunda cu defunctul fondatorul Hamas, deplânge condiţia femeii occidentale: "Vocaţia firească a femeii în societăţile avansate nu este doar frustrată, ci distrusă în mod sistematic, din motive sordid de economice şi licenţios de sordide[7]". Un punct de vedere pe care îl împărtăşesc, cu siguranţă, unele ligi feministe.

Deosebirea este încă şi mai mare când vine vorba despre relaţiile amoroase. Toţi francezii de origine maghrebiană îşi amintesc de faptul că, în copilărie, tatăl sau mama lor schimbau sistematic postul de televiziune la cel mai nevinovat sărut schimbat de actori. Este o chestiune ce ţine de sensibilitate şi de pudoare. În spectacolul său "Djurdjurassique Bled", umoristul Algerian Fellag vorbeşte despre blestemul naţional al ţărilor musulmane: separarea bărbaţilor de femei. "În Algeria pentru problemele sexuale nu există soluţie.. nici măcar în.. apă". În sketch-ul "Mohammed îndrăgostit", el povesteşte despre necazurile prietenului său, care nu cunoaşte dragostea decât citind cele două mii de cărţi ale colecţiei "Arlequin". Rezultatul este că, atunci când, în sfârşit, o femeie îl întreabă dacă o iubeşte, el răspunde: "Da, îi şopti el"! Deşi burlescă privirea lui Fellag nu este mai puţin o mărturie antropologică a obiceiurilor arabe în materie de sexualitate. Obiceiuri adesea înăbuşite de societate şi date peste cap de libertinajul occidental afişat de programele care se revarsă, via satelit, în căminele orientalilor.

Este din cauza religiei? Nu, ci a interpretării deformate, de către paznicii templului, deoarece sexualitatea nu este ceva tabu pentru islam ci,

dimpotrivă, pentru creştinism. “In această lume sordidă, Profetului Mahomet i-au plăcut trei lucruri: parfumurile, femeile şi rugăciunea…” Pentru islam, sexualitatea este o chestiune de rafinament. Există peste o sută de termeni pentru a evoca sentimentele şi emoţiile unui îndrăgostit, semn al unei mari bogăţii de gândire şi de practică a iubirii în această civilizaţie. Musulmanii nu sunt duşmanii plăcerilor carnale, dimpotrivă. Totuşi, notează Malek Chebel, “în cele paisprezece secole de existenţă a islamului, obiceiurile nu au evoluat deloc, nici într-un sens, nici în celălalt. A trebuit să vină secolul XX cu bulversările sale succesive pentru ca lumea arabă şi islamul să înceapă să-şi pună câteva întrebări esenţiale privind adaptarea lor la lumea modernă”[8].

Un modernism promovat de Occident şi preluat de tineretul musulman, care se află în căutarea unui cadru sexual endogen, care să le respecte în acelaşi timp cultura şi setea firească de iubire. Mondializarea bulversează vechiul model islamic, incapabil să facă faţă ieşirii în public a sexualităţii. În islamul tradiţional, sexualitatea este o problemă privată. În cultura noastră, sexul se etalează peste tot şi a devenit chiar o marfă. Extinderea câmpului de bătălie, spune Michel Houellebecq va îngloba de acum înainte şi sexul. Astfel de valori exogene nu fac decât să şocheze mentalitatea arabilor, care nu sunt pregătiţi să le asimileze, dat fiind faptul că nu au existat dezbateri prealabile pe acest subiect.

Decalajul cultural

Fără să aibă libertate de exprimare, maselor arabo-musulmane le este greu să descifreze cultura străină care le invadează ecranul televizoarelor şi al cinematografelor. Ele nu înţeleg decalajul dintre programele realizate în Occident şi conţinutul emisiunilor religioase încă foarte prezente în peisajul audio-vizual arab. În 1999, emisiunile religioase pakistaneze reprezentau 8,5% din totalul anual al programelor de televiziune. Aceste cifre sunt de 7,9% pentru Kuweit, 13,5% pentru Oman, 10,1% pentru Qatar, 13,9% pentru Yemen…faţă de numai 0,9% în Irlanda[9]. Şi atunci, cum să nu se ajungă la o formă de schizofrenie culturală? Şi ce să credem despre spectatorii din cinematografele arabe care văd defilând *american way of life* în filmele de la Hollywood? În Egipt, cinematografia americană reprezenta, în 1970, 48% din filmele difuzate. În 1994, această cifră ajunsese la peste 70%. La fel în Iordania, unde americanii monopolizează mai bine de 65% din piaţă. In Maroc, procentul cinematografiei *made in USA* s-a dublat, ajungând la 47%. În Pakistan, în Liban, în Siria cifrele sunt, respectiv, 58%, 83/ şi 86%. Numai în Iran cota de piaţă a filmelor americane s-a diminuat,

coborând de la aproape 40% în 1971, la 6,8% în 1995[10*]. Ce impact poate avea asupra popoarelor musulmane această avalanşă de cultură europeană ? Mai ales literatura ştiinţifică este foarte puţină. Ar fi fost interesant să existe antropologi, etnologi şi sociologi care să studieze neliniştea socio-culturală, atât de evidentă, care zdruncină atât aceste regiuni cât şi Occidentul. Este suficient să ne uităm la familiile de musulmani emigranţi: le este imposibil să se izoleze ca mod de viaţă, pentru a evita „contaminarea" cu valorile occidentale. În special copiii sunt sfâşiaţi între coconul familial destabilizat de modul de viaţă occidental şi o viaţă publică, plină de exigenţe, dintre care unele sunt considerate ilicite în cultura lor de origine.

La fel ca pentru mitsvôt (poruncile) evreieşti, islamul le impune credincioşilor anumite interdicţii: să nu ucidă, politeismul, să nu fure, banditismul…dar şi homosexualitatea, care este condamnată şi de biserica creştină. Ceea ce nu este cazul în majoritatea societăţilor laice occidentale, unde homosexualii sunt recunoscuţi, uneori la nivelul instituţiilor: Pacs (pact civil de solidaritate, N.T.), căsătoriile între homosexuali… O recunoaştere pe care masele arabo-musulmane o privesc uimite, ca să nu spunem cu o anumită incapacitate de înţelegere. La fel şi în ceea ce priveşte adulterul, cămătăria – pe care le asimilează cu decadenţa – alcoolul şi alte droguri (toxicomanies), chiar şi jocurile de noroc. Loto, Goal, Euro milionul, Morpion…îi şochează pe fundamentaliştii care nu cred decât în puterea lui Dumnezeu asupra destinului omenirii. In salafism, ramura cea mai extremistă a islamului, anumiţi predicatori susţin chiar că nici maşina nu trebuie asigurată şi că nu e nevoie să se meargă la medic, pentru că viaţa trebuie lăsată în mâinile lui Dumnezeu. Decalajul faţă de societăţile occidentale este atât de uriaş în opinia acestor radicali, încât ei le recomandă cu insistenţă credincioşilor lor să se exileze pe un pământ musulman (*dâr al-islâm*). Din fericire, această opinie este minoritară în rândul comunităţilor musulmane din Occident.

* De reţinut: Riyad, capitala Arabiei Saudite a deschis primul cinematograf în toamna lui 2005 Acesta va difuza numai desene animate pentru copii (*Courrier international* no. 783, 3-9 noiembrie 2005).

Conatus♣ *islamist*

Unii intelectuali musulmani consideră că, dimpotrivă, practicarea islamului care se confruntă cu modernismul şi cu laicitatea din Europa şi din Statele Unite le permite să facă să progreseze tradiţiile islamice. Este cazul lui Tariq Ramadan, care promovează o nouă abordare cu privire la „fundamentele religioase şi etice şi la înrădăcinarea lor în societăţile secularizate" ale noilor generaţii de musulmani instalaţi în Occident[11]. Tariq Ramadan, adesea blamat în Franţa dar chemat în ajutor de Tony Blair (după atentatele din iulie 2005), în calitate de consilier al guvernului englez pe probleme de islam, nu crede că trebuie să se renunţe la „binefacerile societăţilor industrializate". Principala problemă din punctul lui de vedere este de a şti cum să le gestionăm, pentru a nu lăsa să se nască în noi, în momentul în care devenim conştienţi de cât de mult *avem*, sentimentul că nu *existăm* cu adevărat şi, în esenţă, să nu trăim nici în pace, nici în armonie şi nici să nu fim, pur şi simplu fericiţi[12]".

De aici şi opoziţia tinerilor islamişti, în special a salafiştilor, care vor să trăiască precum în vremea Profetului. Îmbrăcaţi în djellaba şi încălţaţi în basketi, ei refuză modernismul. Cu toate acestea, se simt foarte vexaţi dacă li se atrage atenţia că poartă încălţăminte de marcă, distribuită de multinaţionalele europene şi americane (cel mai frecvent Adidas sau Nike), pulovere Lacoste sau Marlboro, că pantalonii lor sunt fabricaţi de Levi's sau Kalvin Klein…Nu văd nici un paradox nici în faptul că vor să adopte modul de viaţă al Profetului şi al primilor succesori ai acestuia (*salaf* înseamnă vechi, bătrân), dar îşi petrec timpul pe internet, vin la moschee cu scuterele şi sunt la curent cu tot ce se întâmplă în materie de televiziune şi cinematografie. Confuzia este totală. Ea se manifestă de asemenea (la o scară mai mică) şi la nivelul elitei economice arabe.

♣ *Conatus este un concept fundamental al Eticii lui Spinoza. Termenul latinesc semnifică „efort*". (*N.T.*)

Un sondaj realizat în octombrie 2005 de către Arab Business Council (ABC) în rândul liderilor din domeniul economic din şase ţări arabe arată că majoritatea ar dori ca charia (legea islamică) să fie aplicată şi în mediile de afaceri*.

Aceste popoare se tem. Se tem de uriaşa gaură neagră a mondializării. Teama de a se pierde pentru totdeauna într-o istorie care nu mai este a lor şi care le ameninţă propria identitate. Pentru a califica reacţia lor, Spinoza ar fi evocat conceptul său de *conatus*: acea forţă pe care o posedă fiecare individ, fiecare naţiune, de a-şi salva propria fiinţă. În cazul teroriştilor, acest *conatus* se traduce printr-o violenţă extremă. Pentru imensa majoritate arabo-musulmană, *conatus* se manifestă prin susţinerea anumitor revendicări ale mişcărilor islamiste, în special cele politice**, dar niciodată a metodelor folosite de acestea. Aceste popoare, speriate de cursul evenimentelor mondiale, vor să regăsească sentimentul că soarta le este în propriile lor mâini. Ele doresc, de asemenea, să simtă că sunt şi actori în această lume aflată în permanentă mişcare, că aparţin, din nou, Istoriei. Din 1492 încoace, arabii au trăit cu sentimentul că au fost daţi deoparte. Numai o soluţie politică ce le-ar face loc acestor popoare ignorate până acum ar putea pune capăt terorismului. Este unica soluţie pentru a-i reduce la tăcere pe cei mai radicali, izolându-i de restul populaţiei. Aşa au fost eradicate şi mişcările teroriste de stânga din Europa, din anii şaptezeci. Desigur, la vremea respectivă se punea problema stopării a câteva sute de tineri activişti. Dar bătălia împotriva terorii nu-i vizează doar pe terorişti, ea li se adresează şi maselor, care trebuie sensibilizate cu alte mijloace decât prin represiune. Numai nişte acţiuni preventive de luptă împotriva terorismului vor putea duce la secarea surselor din care acesta îşi recrutează partizanii.

Această acţiune laborioasă presupune un veritabil dialog între popoare şi, mai ales, voinţa declarată şi asumată a Occidentului, de a respecta diferenţele socio-culturale.

* ABC este varianta regională a Forumului de la Davos. Cele şase ţări solicitate de Institutul Zogby International sunt: Arabia Saudită, Egipt, Emiratele Arabe Unite, Iordania, Libanul şi Maroc. Sondajul este o componentă a solicitării venite din partea unora dintre cei chestionaţi de a adapta charia la realităţile economice.

** Plecarea trupelor străine prezente în unele ţări din Golf, crearea unui stat palestinian, împiedicarea unei influenţe occidentale excesive în Orient…

Occidentul, cel care a conceput această mondializare, este cel care trebuie să-şi limiteze influenţa, pentru a respecta şi proteja diversitatea culturală a Umanităţii. Timpul presează. Este, oare, prea târziu? George Ballandier consideră că omul nu mai este stăpân pe destinul său de la apariţia acestei mondializări. Dar asta nu înseamnă că nu trebuie să credem în ea. Occidentalii încă mai pot interveni asupra cursului Istoriei. Dar responsabilitatea lor nu scuteşte guvernele şi popoarele arabo-musulmane să depună şi ele eforturi: elitele Marelui Orient Mijlociu poartă o mare răspundere pentru lamentabilul eşec economic şi social al regiunii lor. În prezent, nu mai au de ales: trebuie să relanseze economia în favoarea celor mulţi şi să permită accesul oponenţilor lor pe scena politică, cu condiţia ca aceştia să respecte regulile democratice, asupra cărora să se fi pronunţat şi popoarele arabe. Fără aceste eforturi de redresare, elitele respective vor continua să ofere pe tavă argumente care să le folosească adversarilor democraţiei.

Alter-islamişti ???

Se conturează o speranţă. Unii tineri islamişti au început să se plictisească de discursul exclusiv politic al vârstnicilor care, în opinia lor, nu poate duce decât la un impas. Aceşti noi militanţi contestă marile organizaţii, aşa cum este cea a Fraţilor musulmani. Atitudinea lor critică îi determină să experimenteze alte soluţii, în altă parte, de exemplu, să investească în domeniul economic. Aceşti islamişti vor, de asemenea, să dea un caracter mai „profan" problemelor, fără să renege, totuşi, valorile islamului. Ei sunt Amr Khaled sau Abdullah Gymnastiar. Primul mobilizează tineretul musulman din Orientul Mijlociu, cel de-al doilea, pe tinerii musulmani din sud-estul Asiei. Ambii se folosesc de cele mai noi tehnici anglo-saxone de management şi marketing pentru a-şi atinge ţinta. Ei prezintă „o nouă formă de religiozitate, neutralizată din punct de vedere politic, îmburghezită din punct de vedere social[13]". Aflaţi pe urmele protestatarilor, aceşti lupi tineri ai islamului vor să revalorifice ideea de reuşită şi „grija de sine" în rândul maselor arabo-musulmane. Adepţi ai unui islam „*cool and competitive*[14]" ei vor să reconcilieze bunăstarea economică şi credinţa. Mesajul lor este clar: musulmanii trebuie să fie actori de prim rang ai acestei mondializări. Pentru aceasta, Khaled şi Gymnastiar nu au nici o reţinere în a utiliza armele comerciale ale Occidentului, atâta vreme cât obiectivul este de a le combate pe teren propriu. Trebuie să fii printre „cei care creează evenimentele, nu

printre cei care suportă consecinţele[15]!". Această nouă generaţie, care nu se mai lasă fermecată de promisiunile antecesorilor, se vrea a fi proactivă. În ţările musulmane ori în Occident, s-a implicat în toate sectoarele economice aflate la îndemână: îmbrăcăminte de stradă (Vetik, Dawahwear, Muslim by nature), băuturi nealcoolice (Arab-Cola, Qibla-Cola, Mecca-Cola, Muslim-up), muzică (Din Records, Kerry James, Sami Youssef…). Ceea ce contează este evoluţia individuală şi profitul. Nu este ruşinos să fii bogat, dacă musulmanul respectiv investeşte o parte din averea sa în activităţi care corespund valorilor musulmane. Aceşti apostoli ai unui islam *light* şi „protestatar", propun o abordare subversivă a *dawa* (predică), care câştigă tot mai mulţi adepţi în rândul păturilor sociale educate. In 2003, *Cairo Times* îl considera pe Amr Khaled ca fiind „cel mai important fenomen religios din ţară, din ultimii zece ani„. Rămâne de văzut dacă acest *muslim corp* va avea un impact favorabil asupra lumii arabo-musulmane în ansamblul său. Patrick Haenni se teme ca aceasta să nu se întâmple în detrimentul Europei: „Convertiţi la virtuţile sectorului privat şi ale pieţei, precum şi la cele ale unui stat minimal, islamul de piaţă apare deja ca fiind partenerul ideal al americanilor nu numai în ceea ce priveşte politica lor din Orientul Mijlociu, dar şi în conflictul de modernitate care îl opune unei Europe Luminate, a raţiunii laice şi etatiste[16]". Ar însemna să ne cam grăbim şi să uităm că pasivul între Statele Unite şi lumea arabo-musulmană nu se limitează la problemele economice. Obstacolele politice nu lipsesc şi nu înseamnă că, devenind mai puternic din punct de vedere economic, acest „islam aer condiţionat*" nu va continua să îmbolnăvească America. Jihadul politic ar putea să se transforme, atunci, în jihad economic.

*Aşa este calificat de către Fraţii Musulmani. Cuvinte care apar în *Le Monde diplomatique* din septmbrie 2003.

Capitolul II

RANA NARCISIACĂ

Puterea arabă nu există. Din punct de vedere politic şi economic, această regiune nu are nici un fel de greutate în relaţiile internaţionale. Popoarele respective o ştiu şi aceasta este drama lor: lumea arabă este neputincioasă pe scena mondială. În pofida atuurilor evidente (materii prime energetice), eşecul este evident. Oare de ce? Cele douăzeci şi două de ţări arabe aveau, totuşi, mijloacele necesare pentru a reuşi să avanseze din punct de vedere politic şi economic. Această regiune care, de secole visează la măreţia sa apusă, nu a reuşit niciodată să găsească drumul spre progres. Din a cui vină? Din cauza unei interpretări retrograde a islamului? A unei clase politice incompetente şi înapoiate? A elitelor corupte? Fără îndoială, câte puţin din toate acestea.

Un indice de dezvoltare umană lamentabil

Înainte de a căuta a cui este responsabilitatea acestui faliment de civilizaţie, trebuie să vorbim puţin despre situaţia din zonă. Şi nu este una strălucită, dacă este să dăm crezare celor trei rapoarte publicate în ultimii ani de Programul Naţiunilor Unite pentru dezvoltare (PNUD). „Rapoarte pentru arabi, elaborate de arabi", subliniază PNUD, care a apelat la treizeci de cercetători arabi în sociologie, filozofie, economie, politică…Această echipă şi-a îndreptat atenţia asupra copilului bolnav al Africii şi al Orientului. Rezultatul este fără drept de apel: este un dezastru politic şi socio-economic unic în istoria noastră contemporană. În comparaţie cu alte regiuni, lumea arabă nu a înregistrat, de mai bine de douăzeci de ani, vreun progres notabil. Chiar şi Africa sub-sahariană, care a cunoscut numeroase drame şi flageluri, face progrese în domeniul democraţiei, în vreme ce în Marele Orient Mijlociu nu există nici un guvern cu adevărat democratic.

În primul raport, publicat în 2002, autorii pun accentul pe trei obstacole majore care împiedică dezvoltarea acestei regiuni: libertăţile, autonomia femeii şi ştiinţa. Concluziile referitoare la responsabilităţile conducătorilor arabi sunt fără drept de apel: nu au făcut nimic. Publicarea acestui prim raport a avut un impact uriaş în lumea arabă. Documentul a fost copiat în peste un milion de exemplare, demonstrând existenţa unui mare interes popular faţă de această chestiune. S-au înmulţit

întrunirile, colocviile, seminarele în care se analizau toate relele ce macină această regiune. În 2002, revista *Time* consideră raportul ca fiind cea mai importantă lucrare publicată în anul respectiv. „Este ultima şansă pentru această regiune, spune jurnalistul egiptean Mohammad Hassainain, de a lua parte la călătoria spre viitor". Raportul descrie o lume arabă rămasă în urmă în toate domeniile. Decalajul este catastrofal în materie de libertăţi dar şi, mai ales, în domeniul educaţiei.

De aceea, cel de-al doilea studiu al PNUD, publicat în 2003, se concentrează asupra cunoaşterii, a comunicării şi a educaţiei. Statistici ce încep să curgă în acel moment sunt dintre cele mai deprimante pentru cele două sute optzeci şi patru de milioane de persoane care trăiesc în acest spaţiu. Raportul aduce în discuţie şi unele idei preconcepute. De exemplu, cum ar fi aceea că, datorită veniturilor obţinute din petrol, cele douăzeci şi două de ţări arabe ar fi enorm de bogate. La începutul sec. XXI, PIB-ul lor global era de 604 miliarde de dolari. Cel al Spaniei era de 559 miliarde de dolari, la o populaţie de mai puţin de 15% din populaţia arabă. În vreme ce PIB-ul pe cap de locuitor (în procentaj din cel al ţărilor OCDE) creşte pentru dragonii din Asia de Est (de la 18 la 52%), cel din ţările arabe a scăzut între 1970 şi 2001 (de la 9 la 7%). Mai mult, între 1980 şi 1990, creşterea PIB-ului pe cap de locuitor a fost negativă în Orientul Mijlociu şi în Africa de Nord. Chiar şi ţările cu venituri mici şi medii au reuşit să menţină o creştere anuală de 1,5%. Avalanşa de eşecuri care se abate asupra acestei regiuni nu se opreşte aici.

În domeniul educaţiei, criza este totală. Iată câteva cifre, la întâmplare: mai puţin de un student din douăzeci urmează studii ştiinţifice în universităţile arabe, faţă de unul din cinci în Coreea de Sud. Rezultatul: zona este printre cele mai slabe în materie de brevete înregistrate.
Din 1980 până în 2000, ţările din Orientul Mijlociu au depus aproape 360 de brevete în Statele Unite, faţă de 147 pentru Chile, 7.652 pentru Israel şi 16.328 pentru Republica Coreea. A cui este vina? În parte, din cauza numărului mare de creiere care părăsesc regiunea pentru o viaţă mai bună în străinătate. Ceea ce „constituie o piedică serioasă în dezvoltarea economică a regiunii". Între 1998 şi 2000, se menţionează în raportul din 2003, peste cincisprezece mii de medici arabi au emigrat în străinătate. Printre motivele invocate, lipsa unei perspective profesionale şi o atmosferă politică sufocantă. „Migraţia profesioniştilor arabi cu înaltă calificare spre ţările occidentale a constituit unul dintre principalii factori care au frânat ridicarea nivelului de cunoştinţe în lumea arabă", se precizează în raportul din 2003. Ţările arabe îşi vând petrolul în Occident, împreună cu un bonus, constând din oameni de ştiinţă şi tehnicieni, pregătiţi în ţările lor de origine!

Nu numai resursele umane părăsesc regiunea în favoarea Occidentului. Ţările arabe îşi exportă şi capitalul (concentrat în mâinile câtorva) în detrimentul propriei lor dezvoltări. „Importantul capital arab investit în ţările industrializate şi de care nu beneficiază, prin urmare, lumea arabă, arată clar că, în materie de dezvoltare umană, nu este suficient să posezi bogăţii, ci contează mai mult modul în care aceste bogăţii sunt investite în mod productiv[1]".

Din punct de vedere al productivităţii, arabii se situează tot la coada listei. Ei stagnează, nebeneficiind de un sector dinamic în materie de informare. Din acest punct de vedere, regiunea a rămas la nivelul Evului Mediu. Gândiţi-vă că în limba greacă se traduc de cinci ori mai multe lucrări decât în limba arabă! Iar limba greacă este utilizată de numai unsprezece milioane de persoane… Popoarele arabe cumpără cincizeci şi trei de ziare la mia de locuitori, faţă de o medie de două sute optzeci şi cinci în ţările industrializate. Arabii reprezintă 5% din populaţia lumii, dar nu publică decât 1% din numărul de cărţi publicate în lume.

În ceea ce priveşte noile tehnologii, tabloul este la fel de sumbru: numai optsprezece computere la mia de locuitori, faţă de media mondială de şaptezeci şi opt. Iar pentru internet, diferenţa este copleşitoare. Arabii conectaţi la internet reprezintă numai 1,6% din populaţia globului, „unul dintre cele mai scăzute niveluri din lume". Autorii raportului arată fără ocolişuri cine sunt responsabilii acestei adevărate „Hiroşime" în materie de informare: cenzura. Oprimarea, aplicarea arbitrară a legilor, precum şi alte restricţii motivate de preocupările politice se manifestă la scară foarte largă […]. Ele capătă adesea forma unor constrângeri legale impuse diverselor publicaţii, asociaţii, adunări şi mijloacelor de informare electronice, împiedicându-le pe acestea din urmă să-şi exercite atât rolul de mijloc de informare, cât şi pe cel cultural. Aceste restricţii împiedică, totodată, răspândirea cunoştinţelor şi educarea opiniei publice"[2]. Cu ocazia summit-ului mondial în domeniul informaţiei, organizat de ONU la Tunis, la jumătatea lunii noiembrie 2005, ONG-ul francez Reporteri fără frontiere a publicat lista celor cincisprezece „inamici ai internetului". O treime dintre aceşti „duşmani de moarte ai net-ului[3]" provin din Marele Orient Mijlociu: Arabia Saudită, Iran, Libia, Siria şi Tunisia.

Absenţa democraţiei este una dintre tarele acestor societăţi. Şi nu Coranul este principalul responsabil. Există o gândire democratică în sânul islamului, dar vocea intelectualilor musulmani liberi[4] a fost întotdeauna înăbuşită. Din vina cui? A acelora care manipulează religia pentru propriile lor interese: islamiştii, desigur, dar şi liderii naţionalişti. După ce au venit la

putere, odată cu obţinerea independenţei, aceştia din urmă s-au folosit adesea de Coran pentru a-şi supune popoarele. În ceea ce-i priveşte pe islamişti, ei au contestat puterea laicilor în numele cărţii sfinte şi pentru a-şi servi mai bine propriul interes. Astfel, în 2003, liderul de la Bagdad a putut să facă un apel la solidaritatea musulmanilor împotriva invadatorilor americani, iar în 2006 regimul laic sirian a organizat manifestaţii împotriva caricaturilor Profetului, publicate în septembrie 2005 într-un ziar danez, *Jyllands-Posten*. Câtă ipocrizie! Iar victimele acestor manipulări sunt mereu aceleaşi: poporul, democraţia şi…progresul, în calea căruia se acumulează tot mai multe piedici.

Cenzură, deficit de libertate publică, dar şi incompetenţa conducătorilor şi a elitelor, incapabile să asigure un viitor liniştit şi confortabil pentru popoarele lor…eşecul este evident. Aşa cum portughezii şi spaniolii au fost subjugaţi, în secolele XV şi XVI, de aurul adus din Americi, arabii au mizat totul pe petrol. Un dar otrăvit al naturii. Petrolul face să curgă petrodolarii, dar nu şi ideile şi nici proiectele. „Una dintre principalele caracteristici ale modelului de producţie dominant în ţările arabe, care afectează dobândirea de noi cunoştinţe, este puternica dependenţă de posibilitatea epuizării materiilor prime, în special a petrolului[5]". Dependenţă de hidrocarburi, dar şi de tehnologiile de extracţie, pe care arabii nu prea le stăpânesc. „Aproape toate ţările arabe au cedat unor societăţi străine punctele cheie ale producţiei petroliere, pentru care este nevoie de cunoştinţe de un înalt nivel […] Consecinţele acestei renunţări sunt grave[6]". Rezultatul: industria din ţările arabe este inexistentă. Ea se limitează la producţia de produse tradiţionale, pentru a căror fabricaţie nu este nevoie de tehnologie de vârf. Restul se importă sau se produce sub licenţă străină. Ceea ce „favorizează dezvoltarea cunoştinţelor în străinătate şi o frânează pe plan local[7]".

Resurse irosite

Totuşi, cu această mană cerească - petrolul, ţările arabe ar fi avut mijloacele necesare pentru a investi în înnoire şi în crearea de întreprinderi. Aveţi idee câte miliarde de dolari s-au strâns de-a lungul anilor? Cifrele sunt astronomice.

Între 1970 şi 2001, ţările arabo-musulmane ale OPEP* au încasat peste 3 115 miliarde de dolari ca venituri din petrol. Numai Arabia Saudită a primit mai bine de o treime din această sumă (1 236 miliarde de dolari). Urmează Iranul (420), Emiratele Arabe Unite (348), Kuweitul (277), Libia (274), Irak (251), Algeria (218) şi Qatar (89). La un preţ al barilului variind între 60 şi 70 de dolari, Arabia Saudită a încasat peste 150 miliarde de dolari în 2005, adică de două ori mai mult decât în 2002. Veniturile din petrol ale Algeriei se ridică la 36 miliarde de dolari, ale Kuweitului la 39, ale Emiratelor Arabe Unite la 45,6, ale Iranului la 46,6…

Cum au fost folosite aceste incredibile venituri financiare? Cu siguranţă, nu la dezvoltarea ţării. Este suficient să ne uităm la clasamentul celor mai mari companii multinaţionale, publicat de revista *Fortune*, pentru a ne convinge de acest lucru. Nu există printre ele nici o societate multinaţională arabă! Şi dacă te gândeşti câte Microsoft, câte Intel, Google, Airbus, Bouygues, Areva, General Motors, Nestle, Pfizer ar fi putut crea aceşti petrodolari! Din păcate pentru popoarele din această regiune, petrolul nu a dus la crearea mai multor societăţi. „Capacităţile noastre economice sunt neglijate, se lamentează Yusuf Al-Qaradawî, figură aparţinând Fraţilor musulmani, cunoscut pe plan mondial. Trăim în cea mai importantă parte a lumii, din punct de vedere strategic, cea mai binecuvântată, cea mai fertilă şi cea mai bogată în resurse, dar nu am ştiut să profităm de pe urma bogăţiilor noastre, să ne cultivăm pământurile şi să dezvoltăm industria, care să ne permită exploatarea metalelor şi a materiilor prime extrase din subsolul nostru[8]”. Şi atunci, unde au ajuns aceste averi dobândite din petrol? Greu de ştiut. Banca de Reglementări Internaţionale (BRI), cu sediul la Basel, spune că 70% din aceste sume dispar în natură. În anii şaptezeci, se putea lua urma a 50% din petrodolari. În prezent, arabii îşi tezaurizează sau îşi plasează banii în certificate de trezorerie americane şi europene. Ei finanţează, astfel, deficitele bugetare cronice ale Occidentului.

* Algeria, Arabia Saudită, Emiratele Arabe Unite, Irak, Iran, Kuweit, Libia, Qatar.

De asemenea, aurul negru a dus la supra-înarmarea unei regiuni care s-a lansat, de mai mulţi ani, într-un consum frenetic de material militar, spre

marea fericire a ţărilor producătoare, care au văzut cum le vin banii înapoi sub formă de comenzi: Statele Unite, Marea Britanie, Rusia… În 2004, Arabia Saudită consacră domeniului apărării 7,8% din PIB, Kuweitul 7,7%, Omanul 10,6% şi Qatarul 7,4%, faţă de 2,6% în Franţa, 2,4% Coreea de Sud, 0,9% în Indonezia…

În domeniul industrial? Este deşertul din Arabia. Ţările din Orientul Mijlociu au plasat peste 1 000 de miliarde de dolari la bursele occidentale. Care este rezultatul? Firimituri în capitalizarea bursieră a marilor întreprinderi: 5% Ferrari, 2% Daimler…Arabii au preferat să cumpere imobile frumoase şi palate în capitalele din vest. Singura marcă arabă recunoscută pe plan mondial: Al-Jazira[9], televiziunea de ştiri din Qatar, care agasează în asemenea măsură Casa Albă, încât aceasta s-a gândit chiar la posibilitatea de a o bombarda. O reuşită în domeniul informaţiei, care ar fi meritat să fie copiată şi în alte sectoare economice. Această *succes story* demonstrează cel puţin că, dacă există voinţă, arabii sunt capabili să înfrunte concurenţa internaţională*. Şi atunci, unde este problema?

„Banul public, nota un raport al Forumului Economic Mondial de la Davos din 2003, este deturnat spre scopuri mai puţin bune". Prea multe palate, o infrastructură inutilă şi cheltuieli pentru lucruri somptuoase, care nu contribuie la dezvoltarea economică, ci le profită doar câtorva. În raportul său din 2005 pe tema corupţiei internaţionale, ONG-ul Transparency International[10] situează ţările arabe pe cele mai proaste poziţii. În palmaresul său anual, prima ţară arabă se află abia pe locul 29 (din 145), cu o notă de 6,1 din zece. Arabia Saudită şi Siria se află pe aceeaşi poziţie ca şi China: locul 71, cu nota 3,4. Banii obţinuţi aşa de uşor din petrol au dus la necrozarea inteligenţei arabe. O inteligenţă care a avut perioada sa de glorie, cea mai cunoscută fiind între sec. VIII şi XIV, în vremea splendorii civilizaţiei arabe**.

* Trebuie să menţionăm câteva cifre încurajatoare pentru regiunea respectivă. Veniturile din petrol i-au permis Arabiei Saudite să-şi reducă la jumătate datoria publică dintre anii 2002 şi 2005. La fel şi pentru Kuweit.
** Înainte de instaurarea islamului, regiunea prospera sub tutela romană.

Un sistem de gândire în bernă

Ce s-a ales de moştenirea califilor abasizi, când au fost traduse în arabă toate lucrările savante scrise în greacă, în siriană şi chiar în sanskrită? Pe când un premiu Nobel* sau o medalie Fields pentru matematică, atribuită unui cercetător musulman, pentru a onora amintirea unui Ibn Sina (Avicenna), medic filosof din sec. XI, care a confruntat gândirea lui Aristotel cu tradiţia islamică, a unui Ibn Rushd (Averroes), şi el un mare analist al lui Aristotel, în sec. XII, a unui Al-Khwarizmi, fondatorul algebrei, în 820, a lui Ibn Khalaf, inventatorul astrolabului universal, la finele sec. XI, ori un Ibn Al-Haythman, autorul unui *Tratat de optică*, în sec. XI, care a fost o carte de referinţă pentru Europa până în sec. XVII? Vârsta de aur a ştiinţelor arabe din sec. VIII până în sec. XIV s-a pierdut într-atât în negura vremii încât a fost complet uitată, sau respinsă de populaţie ori de elitele arabe, cu toate că acestea au nostalgia acelor vremuri apuse? În acea epocă glorioasă, islamul nu exista decât de câteva secole, iar civilizaţia europeană se cufunda în ignoranţă. Cu o vechime de o mie trei sute optzeci şi patru de ani**, civilizaţia arabo-musulmană este pe care să se trezească, ori se afundă într-un declin tot mai pronunţat?

Orice speranţă este permisă. Trebuie să ne amintim de o perioadă plină de dinamism a civilizaţiei arabe, mai aproape de noi: Nahda, renaşterea din sex. XIX. În această perioadă fertilă pentru arte, literatură, gândire politică şi juridică[11], arabii au cunoscut o perioadă de dezvoltare culturală excepţională, care a făcut din ei actori ai propriei lor istorii şi creatori ai propriei identităţi. Echivalent al Secolului Luminilor european, această Nahda nu s-a finalizat. Departe de a vedea în asta o imposibilitate congenitală de a face legătura între islam şi modernitate, eşecul s-a datorat, în parte, radicalizării militanţilor arabi în faţa puterii imperialiste şi coloniale ale Marii Britanii şi Franţei.

* Iraniana Sherin Ebadi a primit premiul Nobel pentru pace în 2003, iar Mohamed El-Baradei a fost distins, în numele Agenţiei Internaţionale pentru Energie Atomică (AEIA) în 2005. Anouar El-Sadate a primit premiul Nobel pentru pace în 1978, Yasser Arafat în 1994.
** Anul 622, hegira (Profetul părăseşte Mecca pentru Medina), este considerat a fi începutul erei musulmane.

O gaură neagră din punct de vedere economic, zona arabo-musulmană vegetează într-o stare de neputinţă politică. Cu excepţia petrolului folosit ca armă în 1973, 1979 şi 1980, ţările arabe nu dispun de nici un fel de mijloc de presiune asupra lumii. Ele nu sunt decât spectatori – nici măcar angajaţi – la afacerile ce se fac pe această planetă. Vocea lor abia dacă se face auzită, dar niciodată ascultată. Considerate odinioară ca fiind mari strategi, ele nu mai sunt decât umbra lui Saladin. Incapabile să facă faţă dificultăţilor altfel decât înfruntând direct obstacolele, acumulează dezamăgiri şi înfrângeri. De la problema palestiniană şi până la recentele evenimente din Irak, arabii nu au reuşit să elaboreze o strategie inteligentă care să le permită să ocolească obstacolele. Replica este aproape întotdeauna aceeaşi: directă şi războinică. Rezultatul: o acumulare de înfrângeri. În 1947 în faţa israelienilor, în 1956 în faţa trupelor franco-britanice şi Tsahal, în 1967 în războiul de Şase Zile, în 1973 în războiul de Kippur, în 1982 în Liban, în faţa Tsahal (operaţiunea Pace în Galileea), în 1991 în faţa unei coaliţii internaţionale conduse de americani, începând cu 2003 în faţa Statelor Unite, ca să nu mai vorbim despre numeroasele incidente militare între Siria, Egipt, Iordania şi Israel…Nici măcar o singură victorie arabă în toate aceste războaie! Totuşi, în anii şaptezeci, Nasser şi Boumediene se adresau lumii şi apăreau chiar ca modele pentru o parte din ţările în curs de dezvoltare. Un capital irosit prin lipsa unei strategii şi a solidarităţii inter-arabe. Marele Ibn Khaldou nu spunea el mereu că arabii erau de acord cu privire la un singur lucru: că niciodată nu puteau cădea de acord?

O strategie pe termen scurt

Chiar când răspunsul lor la diverse încercări este unul armat, arabii îşi neglijează tradiţiile, deşi ele sunt extrem de bogate în acest domeniu. I-au uitat complet pe marii lor strategi din trecut. Acei generali* care i-au condus spre numeroase victorii, datorită unei strategii indirecte, în aşa măsură renumită pentru rezultatele sale excepţionale, încât este studiată în şcolile militare occidentale. O lucrare precum *Nestematele sufletului* (1362) a lui Ibn Hodeïl El-Andalusy, sugerează, în stilul marelui strateg chinez Sun Tzu, cunoaşterea inamicului şi a terenului de desfăşurare, precum şi folosirea şireteniei, înainte de angajarea în lupta propriu-zisă.

* Khalid Ibn Al-Walid în 636, împotriva bizantinilor, Saad Ibn Abu Waqqas împotriva perşilor, în 637 şi Amr Ibn Al-As, care a cucerit Egiptul în 640…

Cine din elitele arabe mai citeşte astăzi aşa ceva? Cine se mai inspiră dintr-o altă lucrare, la fel de importantă, în aceeaşi tradiţie: *Cartea şiretlicurilor*, o serie de anecdote, de precepte şi de fapte vitejeşti, redactată de un autor arab anonim, între sec. XIII şi XIV? În nici un caz conducătorii arabi, care ar fi putut să pună în practică unele dintre regulile acestui mixtum oriental: „Încrede-te mai mult în şiretenia decât în bravura ta şi acordă mai multă importanţă circumstanţelor decât curajului tău în luptă, întrucât războiul este o suită de acţiuni menite să-l înşele pe duşman. Este cu adevărat un război pentru acela care se aruncă orbeşte în acţiune şi este doar un nor trecător pentru cel care rămâne circumspect[12]".

Să-l înşeli pe duşman? Ce am putea spune despre strategia arabă decât că este atât limpede cât şi rudimentară aşadar, uşor de contracarat. Odinioară, sultani şi şefi de clanuri arabi analizau teoriile, de la Aristotel până la Alexandru: „O, rege, să nu porneşti niciodată un război cu nerăbdare, oricât de mari ar fi puterea ta şi slăbiciunea duşmanului. Foloseşte-te de stratageme pentru a-ţi atinge scopul, pentru că prin ele vei cuceri mai uşor şi mai deplin". În zilele noastre, nici un şef arab nu mai este în măsură să propună o astfel de strategie, subtilă şi subversivă, care ar fi atât de binevenită în raporturile de la slab la puternic..

Rezolvare pacifistă a problemei israeliano-palestiniană, o împărţire mai echitabilă a bogăţiei petroliere, îmbunătăţirea sistemului educaţional, deschidere democratică. Diminuarea tensiunilor religioase, dezvoltare economică şi culturală…provocările nu lipsesc. Oare conducătorii arabi sunt ei în stare să le facă faţă? Fără o conştientizare clară asupra lumii, aşa cum este şi cum evoluează ea şi fără hotărârea fermă de a opera schimbările care se impun, nu vor reuşi să înlăture relele ce apasă asupra popoarelor lor. Or, lipsa unor rezultate concrete va continua să le ofere argumente teroriştilor pentru recrutarea de bombe omeneşti. Iată cum au fost revendicate atentatele de la Londra, din iulie 2005: „Atacurile îndreptate asupra oraşelor europene sunt unele de auto apărare şi constituie un răspuns la umilinţele şi ruşinea îndurate de naţiunea islamică, din Golf până în Maghreb[13]". Pentru a scăpa de aceste sentimente de ruşine şi umilinţă, arabii nu au de ales. În această lume în care confruntarea dintre puterile economice este din ce în ce mai dură, ei sunt nevoiţi să elaboreze o adevărată strategie internaţională, care să le permită să intervină în acest proces al mondializării, nu doar să îl suporte. Dar nu este suficient să îşi păstreze tradiţiile, au nevoie să meargă ceva mai departe, pentru a putea câştiga bătăliile acestui război economic. Ceea ce înseamnă o schimbare radicală de mentalitate. „În faţa tăvălugului mondializării, lumea arabo-musulmană nu pare să fie motivată decât de speranţa unei eliberări politice şi culturale, care ar trebui să-şi protejeze, pe

plan local, particularităţile: exprimarea acestei speranţe relevă, prin ea însăşi, amploarea deficitului în ceea ce înseamnă înţelegerea mizelor contemporane[14]”.

* Aşa este el calificat de către Fraţii musulmani. Expresie preluată în *Le Monde diplomatique* din septembrie 2003.

Capitolul III

STATELE UNITE: TRECEREA ÎN FORŢĂ

Americanii au înţeles totul. Totuşi, nu au tras cele mai bune concluzii. Ei ştiu care sunt adevăratele cauze care i-au motivat pe autorii atacurilor teroriste împotriva ţării lor. Au scris acest lucru negru pe alb în raportul parlamentar referitor la atacurile din „9/11". Problema, scriu ei, nu este una religioasă, ci politică: „Confiscând simbolurile trecutului glorios al islamului, Ben Laden promite să redea mândria unor oameni care se consideră victime ale unor stăpâni străini. Pentru a-şi argumenta susţinerile religioase şi culturale, el se foloseşte de Coran şi de unii dintre exegeţii acestuia. El cere arbitrajul unor oameni dezorientaţi de ciclonul schimbărilor determinate de modernitate şi de globalizare. Retorica sa se inspiră cu abilitate din mai multe izvoare - islamul, istoria şi situaţia politică şi economică precară din regiune. Bate monedă pe reproşurile pe care o mare parte a lumii musulmane le formulează împotriva Statelor Unite. Tună şi fulgeră împotriva prezenţei trupelor americane în Arabia Saudită, unde se află locurile sfinte ale islamului. Vorbeşte despre suferinţele poporului irakian, afirmând că ele sunt provocate de sancţiunile impuse după războiul din Golf şi protestează împotriva sprijinul acordat de americani Israelului[1]". Şi atât.

Numai că reacţia actualei administraţii americane nu ia deloc în seamă analiza făcută de prestigioasele sale instituţii politice. In locul unei abordări politice a conflictului, răspunsul său s-a limitat la o represiune pe toate fronturile. Desigur, guvernul lui George W. Bush cu greu ar fi putut evita invadarea Afganistanului. Scopul acestui război a fost şi este legitim: trebuia să distrugă bazele teroriştilor şi să alunge un regim care adăpostea cartierul general al Al-Qaïda pe teritoriul său. Aşadar, talibanii au fost primii care au suportat consecinţele atacurilor din „9/11", şi asta având consimţământul comunităţii internaţionale. In schimb, după ce au rezolvat, doar în parte, problema afgană, americanii s-au înşelat atât cu privire la bătălie cât şi la duşman. Doar dacă nu cumva războiul împotriva Irakului are drept scop să impună lumii arabe, prin forţă, ceea ce americanii nu reuşesc să realizeze în mod paşnic: o mondializare care să răspundă propriilor lor interese. Acest demers nu este tocmai nou. Încă de la începutul sec. XX, Thomas Woodrow Wilson, care avea să devină preşedinte al Statelor Unite, voia să „civilizeze" cu forţa Orientul: „Orientul trebuie deschis şi transformat, trebuie să li se

impună standardele occidentale; popoarele şi naţiunile care au stagnat timp de secole, trebuie determinate cu forţa să facă parte din această lume universală de comerţ şi de idei, care evoluează de la o epocă la alta, datorită progreselor puterii europene[2]". La vremea respectivă, Statele Unite urmăreau cucerirea şi chiar anexarea Philippinelor. Să ne reamintim că cei trei piloni ai politicii wilsoniene au fost controlul armamentului, triumful mondial al democraţiei şi liberalizarea planetară a pieţelor Trei axe majore pe care le regăsim astăzi în strategia americană din Irak.

Irak: un război inutil

Expediţia militară irakiană este, oare, o greşeală? Pentru unii, este chiar o eroare politică! Deschizând un nou front, americanii au creat un nou câmp de bătălie, care i-a mobilizat pe jihadiştii din întreaga lume, dar nu au reuşit să pună mâna nici pe Ben Laden, nici pe Al-Zawahiri şi nici pe Molahul Omar. Cu alte cuvinte, la mai bine de cinci ani de la 11 Septembrie, adevăraţii vonovaţi pentru atentatele de la New York şi Washington, care au făcut peste trei mii de morţi, sunt în continuare liberi. De aici şi unele critici, în Statele Unite, care reproşează administraţiei Bush junior faptul de a fi deschis un al doilea front, înainte de a-l încheia pe primul. Candidatul democrat, John Kerry, s-a exprimat în mai multe rânduri în timpul campaniei prezidenţiale din 2004 cu privire la acest aspect al politicii externe americane. El a calificat drept greşeală de strategie faptul de a fi plecat din Afganistan în momentul cel mai critic (încercarea de arestare a lui Ben Laden), ca să pregătească trupele americane pentru invadarea Irakului. Kerry i-a mai reproşat lui Bush de a fi lăsat urmărirea lui Ben Laden în seama soldaţilor afgani în loc să concentreze forţele speciale americane pentru acest obiectiv.

Prin invadarea Irakului, americanii, susţinuţi de englezi, italieni, spanioli, nu au făcut decât să determine agravarea problemei terorismului internaţional. Ei le-au oferit grupurilor radicale un argument ideal prin care să-şi justifice reacţia violentă. Să ne reamintim faptul că suveranitatea Irakului a fost violată fără acordul comunităţii internaţionale, ONU neautorizând intervenţia militară. Fapt ce l-a determinat pe Richard Perle, unul dintre liderii neoconservatorilor americani, să spună: „Mulţumim lui Dumnezeu, Naţiunile Unite nu mai există[3]". Problema irakiană le oferă teroriştilor prilejul de a sublinia din nou nedreptatea a cărei victimă pretind a fi.

Pe lista argumentelor: neutralizarea lui Saddam Hussein? După neadevărurile privind legăturile Irakului cu Al Qaïda şi existenţa, în această ţară, a armelor de distrugere în masă, partizanii războiului au adus în discuţie un pretext umanitar: alungarea tiranului de la Bagdad. Nimeni nu ia apărarea fostului regim irakian. Saddam Hussein a fost un dictator sângeros, unul dintre cei mai răi din epoca noastră. El îşi are un binemeritat loc în panteonul negru al celor mai funeste figuri din istoria omenirii, aşadar, trebuie să ne bucurăm că a pierdut puterea. Dar era, oare, momentul cel mai potrivit? Modul cel mai potrivit? Istoria va decide. Pentru moment, suntem nevoiţi să constatăm că invadarea Irakului mai degrabă a creat probleme decât să le rezolve. Pentru terorişti, noul teritoriu al jihadului poartă un nume: Bagdad, oraşul celor *O mie şi una de nopţi*. Nu ne rămâne decât să sperăm că procesul electoral impus de Statele Unite va putea genera puţină democraţie, stabilitate şi prosperitate economică pentru un popor aflat în suferinţă de mai bine de douăzeci de ani. Dar, spre deosebire de ceea ce crede Daniel Fried, adjunctul secretarului de stat american pentru Afaceri europene, democraţia nu poate fi instalată la fel de uşor ca o piaţă.[4]

Suveranitatea Irakului: noua cauză a jihadului

Degeaba tot insistă Bush, Aznar apoi Blair spunând că Irakul nu are nimic de-a face cu atentatele care au însângerat Madridul şi Londra*, pentru că tot nu au reuşit să convingă opinia publică din ţările lor. Este adevărat că terorismul islamist nu a apărut odată cu invadarea Irakului; dar este la fel de adevărat şi faptul că aceasta nu a rezolvat în nici un fel lucrurile, chiar dimpotrivă. Este suficient să analizăm textele redactate de teroriştii care lovesc în Irak, în Europa şi în alte locuri. La Madrid ca şi la Londra, în revendicări se stipulează că aceste atacuri vizează ţările care fac parte din coaliţia din Irak. Într-o înregistrare video difuzată la 4 august 2005 de televiziunea arabă Al-Jazira, numărul 2 Al Qaïda, Ayman Al-Zawahiri, insistă: „Pierderile din Afganistan şi din Irak nu sunt decât începutul; dacă vă încăpăţânaţi în această politică de agresiune împotriva musulmanilor, veţi vedea nenorociri mult mai mari decât cele pe care le-aţi trăit în Vietnam […]

* Nu aceasta este şi părerea cercetătorilor de la Institutul Chattam House din Londra, care consideră că invadarea Irakului este, în mare parte, cauza atentatelor împotriva Europei.

În ceea ce-i priveşte pe britanici, vreau să le spun: Blair este cel care a provocat distrugerile din chiar centrul Londrei […]."

New York, Kaboul, Bali, Bagdad, Madrid, Londra…toate aceste oraşe mortificate sunt legate prin acelaşi fir al istoriei. A nega acest lucru înseamnă riscul de a nu eradica niciodată răul care le-a lovit. Americanii ştiu bine acest lucru şi totuşi, de cinci ani încoace, nu şi-au schimbat deloc politica sau numai foarte puţin. Cu toate acestea, după ce au tunat şi au fulgerat împotriva Franţei* pentru refuzul acesteia de a fi de acord cu războiul din Irak, America pare să recunoască asăzi că ar fi fost mai bine să asculte de Franţa. La un an de la căderea Bagdadului (noiembrie 2003), *National Journal*, foarte influent la Washington, scria: "Franţa a avut dreptate". Acest cotidian conservator, dar mai degrabă moderat, consideră că "experienţa americană din Irak sugerează că avertismentele francezilor de dinainte de război nu fuseseră deplasate. Unul dintre motive este acela că francezii abordau problema cu prudenţă şi pragmatism, pe baza propriei lor experienţe în materie de terorism". Francezii mai pragmatici decât anglo-saxonii! Iată un fapt cu adevărat istoric!

Atitudinea de forţă are limitele sale

În opinia lui Robert Kagan, un geopolitician apreciat la Casa Albă (cel puţin, până la impasul irakian) America trebuie să se impună prin forţă. Autor al unui eseu de mare răsunet, în care americanii sunt prezentaţi ca venind de pe Marte (cei puternici) iar europenii – de pe Venus (cei slabi), Kagan consideră că poliţia americană trebuie să facă ordine pe întreaga planetă[5]. Nu i se poate reproşa lui Kagan că foloseşte limba de lemn, el îşi asumă responsabilitatea pentru afirmaţiile sale: "Diplomaţia este pentru a trata cu ţările civilizate[6]". Nu este singurul care nu se sfieşte să-i califice pe europeni drept fricoşi. Cine credeţi că avea, la "tribuna[7]" neoconservatorului James Woosley, rolul de şerif solitar în noua versiune a filmului *Trenul va şuiera de trei ori?* Evident, America. În ceea ce-i priveşte pe europeni, acest fost director al CIA le atribuie mentalitatea unor săteni ce se ascund prin casele lor, de teama răufăcătorilor care devastează oraşul. Ce subtilă analiză a situaţiei internaţionale…

* Poziţia adoptată de Franţa a dat naştere la o întreagă campanie, foarte dură, împotriva Parisului şi la ameninţarea de boicotare a produselor franţuzeşti.

Abordarea aceasta grosieră a raporturilor transatlantice a lui James Woosley omite să precizeze faptul că şeriful a refuzat ajutorul europenilor pentru rezolvarea problemei talibane, după 11 septembrie*.

Aşadar, nici vorbă de a lucra cu mănuşi cu *rogue states*, acele state fără scrupule, pe care le menţionează Bush în a sa "axă a răului": Irak, Iran, Coreea de Nord…Kagan, Woosley şi mulţi alţii (Charles Krauthammer, Ben Wattenberg, Irving şi William Kristol…) i-au inspirat administraţiei americane această viziune asupra lumii. Făcând parte din tabăra neoconservatoare, ei au dus Statele Unite într-un impas. Uitându-i pe clasici, aceşti intelectuali de înaltă clasă şi-au incitat guvernul să pornească războiul împotriva Irakului, fără enunţarea clară a vreunui proiect politic real. Un război de dragul războiului! Or, dacă războiul înseamnă continuarea unei politici cu alte mijloace, războiul din Irak a fost declanşat fără să existe vreo astfel de viziune. Nici neadevărurile cu privire la existenţa în Irak a armelor de distrugere în masă, nici încercările administraţiei Bush de a face o legătură între Saddam Hussein şi Ben Laden nu pot fi considerate drept proiecte politice. De altfel, nici idea creării unui mare Orient Mijlociu liber şi democratic. Dacă democraţia în acea regiune constituie, într-adevăr, prioritatea Washingtonului, ar trebui să ne aşteptăm la o ruptură în relaţiile dintre Statele Unite şi multe dintre guvernele arabe, începând cu partenerii lor saudiţi. Evident, nu este cazul. Altruismul Americii se dovedeşte a fi foarte selectiv. După ce criterii ? Aurul negru, poate.

Atunci, de ce acest război împotriva unui stat care nu reprezenta o ameninţare directă pentru securitatea Statelor Unite? Este un avertisment, sub forma unei demonstraţii de forţă. Statele Unite consideră că o manieră blândă, *soft power*, nu mai este de ajuns pentru a-şi impune, în acest Mare Orient Mijlociu, propria viziune asupra lumii. La urma urmei, Europa de Est, America latină şi Asia au acceptat întru totul noul cadru geoeconomic mondial al liberalismului.

Şi atunci, de ce naiba popoarele acestea arabo-musulmane refuză să urmeze singura cale corectă, aceea a mondializării liberale? Prin urmare, Casa Albă - inspirată de neoconservatorii pentru care "9/11" a fost "o mană cerească[8]", după cum spune Robert Baer, fost agent CIA – afirmă că s-a terminat cu vorbăria şi că trebuie să lase să se manifeste forţa militară americană, adică *hard power*.

* Statele Unite au acceptat numai întăriri din partea unităţilor de elită, cum ar fi forţele speciale franceze.

Şi ce exemplu mai bun decât Irakul, pentru a le arăta celorlalte naţiuni arabe ce soartă le aşteaptă dacă nu se grăbesc să intre în formaţie?

Pe hârtie, strategia americană părea să aibă logică. Dar pe teren, nu avea cum să funcţioneze. De ce? Pentru că porneşte de la o analiză incorectă. Nu teroriştii sunt cei care resping planurile americanilor, ci popoarele. "Decât să tot vorbim, la nesfârşit, despre intoleranţa specifică integrismului Islamic faţă de societăţile noastre liberale şi despre şocul civilizaţiilor – avertizează filosoful şi psihanalistul Slavoj Zizek – ar trebui să ne reorientăm atenţia spre fondul economic al conflictului[9]".
Economicul şi politicul rămân principalele cause ale unui conflict în care se confruntă nu religiile între ele, ci nişte concepţii diferite despre lume. În ceea ce îi priveşte pe credincioşii musulmani, ei îşi găsesc în islam forţa şi mijloacele de luptă împotriva unei lumi care nu se potriveşte cu propriile lor valori, ca de altfel nici cu cele ale unui mare număr de occidentali. "În faţa unei economii neoliberale, mesajul islamic nu permite, în ceea ce-l priveşte, nici o altă soluţie decât rezistenţa[10]". Imensa majoritate a militanţilor musulmani a ales să opună rezistenţă în mod paşnic şi numai o infimă minoritate preferă calea violenţei.

CONCLUZII

Pentru a combate terorismul este necesar în primul rând să înţelegem care sunt rădăcinile răului. O diagnosticare corectă asigură o mai bună vindecare. În cazul unei erori de judecată, boala se agravează. Mai trebuie găsit tratamentul cel mai adecvat care să asigure o vindecare completă. Numeroasele atentate care au urmat după 11 septembrie 2001 demonstrează faptul că represiunea nu este de ajuns. Aşadar, neutralizarea metastazelor nu este suficientă pentru a învinge definitiv cancerul terorismului. Degeaba se laudă americanii că au capturat sau ucis două treimi din reţeaua Al-Qaïda - aproximativ patru mii de membri, printre care Mohammed Atef (mort), Ramzi Bel Al-Shibh (capturat), Abou Zubaida (capturat), Khaled Cheikh Mohammed (capturat) – întrucât ei ştiu foarte bine că acest bilanţ este departe de a fi perfect. Chiar şi numai pentru simplul fapt că Ben Laden şi numărul 2 din reţea, Azman Al-Zawahiri sunt încă în libertate. Mai mult decât atât, cele mai recente statistici demonstrează că violenţa nu s-a redus. Dimpotrivă, conform Centrului naţional de luptă împotriva terorismului (din Statele Unite), numărul atentatelor din întreaga lume s-a triplat în 2004, ajungând de la o sută şaptezeci şi cinci (2003) la şase sute cincizeci şi cinci. Mai rău: celulele teroriste se refac în permanenţă. Într-un studiu al Global Research in International Affairs (centru de cercetări israelian), publicat în martie 2005, se afirmă că, din o sută cincizeci şi patru de arabi ne-irakieni care au murit în Irak, marea majoritate erau novici în ale terorismului…

Suntem în faţa unui zid. Discursul războinic şi-a atins limitele. Dar nu a reuşit să închidă sursele de recrutare ale jihadului mondial. Dimpotrivă, americanii au ajuns la limita logicii lor în ceea ce priveşte comunicarea internaţională. Relaţiile lor publice, mai ales în direcţia lumii arabe, nu mai au suflu şi sunt incapabile să răspundă criticilor privind modul în care gestionează dosarul terorist (pentru a nu-l evoca pe cel referitor la Irak): prizonieri ilegali la Guantanamo, nerespectarea Coranului de către soldaţii americani, tortură în închisoarea Abou Ghraïb, centre de detenţie secrete în Europa, ascultări ilegale de pe teritoriul lor…Nici chiar cu ajutorul Profetului Mahomet, spun cu ironie arabii, Washingtonul nu va reuşi să-şi îmbunătăţească imaginea în faţa opiniei publice arabe.

Aşadar, trebuie să elaboreze o altă strategie, care să ţină seama de resorturile politice ale acestei violenţe. Să fie acesta semnul unei schimbări? În prezent, la Casa Albă se vorbeşte mai degrabă despre „*global struggle against violent extremism”*, adică „lupta la nivel mondial împotriva

extremismului violent” decât despre „războiul împotriva terorii”. O evoluţie semantică ce arată că Washingtonul este în căutarea altor soluţii, poate ceva mai politice. Iar în ţară se aud tot mai multe voci care propun o alternativă la represiune. Cercetători precum Noah Feldman consideră că trebuie să se stabilească un dialog cu părţile islamiste şi uneori acestea să fie chiar susţinute în ambiţiile lor politice, dar aceasta, cu o condiţie: aceea ca drepturile omului să fie respectate. În opinia lui, trecutul islamului demonstrează că această religie este deschisă spre democraţie şi spre progresul tehnologic al societăţii. În cartea sa *After Jihad*, Feldman regretă că unele regimuri totalitare arabe au fost susţinute de către puterile occidentale, dar nu li s-a dat nici o şansă mişcărilor islamice a căror reprimare, adesea oarbă, i-a încurajat pe cei mai fanatici. Cu alte cuvinte, Feldman cheamă la dialog, deoarece el ştie că o pace se încheie întotdeauna cu duşmanul, niciodată cu prietenii.

Dar nu se va putea înregistra vreun progres în găsirea unor soluţii solide şi durabile, fără o analiză corectă a situaţiei internaţionale. A persista într-o interpretare binară a lumii, despărţită în două tabere, cea a libertăţii şi o alta a urii şi a violenţei, nu ne va ajuta să avansăm nici cu un pas. Dimpotrivă, o vom lua în cea mai greşită direcţie. Nu există două tabere, ci una singură. Terorismul este faţa întunecată a mondializării noastre. O lume globală, caracterizată prin revenirea ciocnirilor între marile puteri, care se vor confrunta, înainte de toate, în domeniul economic. Războiul economic şi impactul acestuia asupra identităţii naţiunilor – acesta este motorul istoriei noastre contemporane. Puterea economică a Chinei ne afectează mult mai mult viaţa cotidiană decât atentatele Al-Qaïda. Creştere economică, locuri de muncă, şomaj, excludere socială, noile tehnologii…toate acestea ne influenţează viaţa şi societatea mult mai profund decât teama de terorismul internaţional. Desigur, în numele securităţii, aceasta ne poate atrage în direcţii mai întunecate şi mai ameninţătoare la adresa modelului nostru democratic. Riscul există, iar popoarele sunt vigilente. În toamna şi iarna lui 2005, opinia publică occidentală şi-a exprimat, de altfel, o anumită neîncredere faţă de înăsprirea legislaţiei antiteroriste*.

* În Statele Unite, la 21 decembrie 2005, Senatul a prelungit numai cu şase luni acel *Patriot Act*. În Marea Britanie, Tony Blair nu a reuşit să obţină prelungirea duratei de arest preventiv de la paisprezece, la nouăzeci de zile. În Franţa, opoziţia PS din Senat a votat împotriva celei de a opta legi antiterorism din ultimii zece ani.

Toate acestea, arată că populaţia s-a cam săturat de acest flagel pe care guvernele par incapabile să-l anihileze fără a aduce atingere libertăţilor individuale. Opinia publică ştie că terorismul ucide şi rănește sute de persoane în întreaga lume. Totuşi, este mult mai preocupată de mondializare şi de avatarurile acesteia, războiul economic, ale cărui consecinţe miliarde de oameni trebuie să le suportate în viaţa de zi cu zi.

Economia globalizată, pe care unii o consideră o mare şansă, este percepută de alţii ca fiind un adevărat flagel, ceea ce dă naştere la un sentiment de frustrare şi de nedreptate. Când dorinţele nu pot fi satisfăcute, se declanşează violenţa. Ea este modul de exprimare al celor care nu pot obţine ceea ce au alţii. Această rivalitate mimetică descrisă de Rene Girard[1], reiese clar din deosebirea dintre opulenţa materialistă occidentală şi sărăcia celor din sud. Occidentul, care a intrat în era societăţii dorinţelor fabricate artificial de liberalism, este în opoziţie cu societăţile africane, arabe, sud-americane…care stagnează încă la nivelul de „nevoie". Nevoi materiale dar şi nevoi politice, visare la democraţia şi libertatea ce curg în valuri în occident, dar care abia dacă mijesc în celelalte regiuni ale globului.

Totuşi, toate popoarele îşi doresc fericirea în aceeaşi măsură. De altfel, a auzit cineva, vreodată, un arab sau un musulman care să spună că vrea să fie nefericit? Niciodată. Toţi doresc pacea şi vor o parte din bogăţiile existente în lume. Toţi vor să beneficieze, în felul lor, de binefacerile acestui pământ. În felul lor, adică să trăiască şi să consume în funcţie de propria lor cultură. De aici şi necesitatea imperioasă de a pune alături universalitate şi particularitate.

Toată problema constă în a şti dacă Occidentul, motorul şi pilotul mondializării (dar oare pentru cât timp încă de acum încolo?), doreşte cu adevărat ca şi celelalte popoare să beneficieze de acelaşi nivel de viaţă. La urma urmei, acest dezechilibru în ceea ce priveşte nivelul de dezvoltare îi convine de minune celui mai puternic, ce ar avea mai degrabă de pierdut decât de câştigat dintr-o mai corectă repartizare a bogăţiilor. Oare mondializarea occidentală nu se contrazice, în mod inconştient, atunci când îi invită pe perdanţi să copieze legislaţia şi să urmeze ritmul economiei liberale a învingătorilor, somându-i, totodată, să nu le treacă prin cap să se clintească de pe locul lor?. Este principiul *double bind* (sau dubla injoncţiune contradictorie) descrisă de psihiatrul american Bateson. Două ordine contradictorii ale învingătorilor pentru populaţiile defavorizate:

imitaţi-ne, dar nu încercaţi să ne luaţi locul. Ceea ce înseamnă, în termeni economici: rămâneţi consumatori, nu producători. Aceste două direcţii antinomice, împreună cu frustrările populaţiilor respective au drept efect violenţa dezlănţuită a grupurilor teroriste.

În ceea ce priveşte religia, nu-i putem nega rolul în această supărare transformată în furie dezlănţuită. Dar lucrurile trebuie delimitate. Există un „naţionalism islamic", ce-şi găseşte un evident ecou în rândul populaţiei arabo-musulmane, care vrea să fie recunoscut. Dar trebuie separat de salafismul jihadesc, care reprezintă o minoritate de credincioşi şi care are la bază o viziune asupra lumii totalmente sterilă pentru viitorul celor pe care pretind că-i apără. Popoarele arabe ştiu cine nu aderă la soluţiile avansate de ei, dar sunt de acord cu problematica ridicată de ei. A menţine starea de confuzie între cele două tendinţe înseamnă a o permeabiliza pe prima în faţa tezelor celeilalte. Şi a agrava răul, în loc de a-l vindeca.

NOTE BIBLIOGRAFICE

INTRODUCERE

1. Prefaţa primei părţi din *Les Origines du totalitarisme,* Paris, Quarto Gallimard, 2002.
2. Paul Kennedy, *Préparer le XXIè siècle*, Paris, Odile Jacob, 1994.

Prima parte
NEBUNII LUI ALLAH NU EXISTĂ

1. Yasmina Khadra, *L'Attentat*, Paris, Julliard, 2005.

I. Terorişti raţionali

1. Marc Sageman, *Le Vrai Visage des terroristes: psychologie et sociologie des acteurs du jihad*, Paris, Denoel, 2005. Autorul precizează că a studiat dosare din procesele teroriştilor, documente oficiale, articole din presă, studii universitare şi alte surse, găsite pe internet.
2. *Ibid.*
3. *Ibid.*
4. Claude Lévi-Strauss, *Tristes tropiques*, Paris, Plon, 1955, 2002.
5. Christophe Bertram, „Notre guerre contre le terrorisme", *in* Gilles Andreani şi Pierre Hassner (dir.), *Justifier la guerre?* , Paris, Presses des Sciences-Po, 2005.
6. Hans Jonas, *Le Concept de Dieu après Auschwitz*, Paris, Rivages Poche, 1994.
7. Olivier Roy, „Fondamentalisme, intégrisme, islamisme", în revista *Esprit*, aprilie 2005.
8. Karen Armstrong, *Le Combat pour Dieu: une histoire du fondamentalisme juif, chrétien et musulman (1492-2001)*, Paris, Seuil, 2005.
9. Olivier Roy, *în* revista *Esprit*, *op. Cit.*
10. *Le Monde*, 7 octombrie 2005.
11. Afirmaţiile lui Christophe Gallaz, în *Libération*, 27 iulie 2005.
12. Sursa: http://stabel.fgov.be/studies/ac424_en.pdf
13. George Orwell, *1984*, Paris, Gallimard, „Folio", 1972.
14. Corey Robin, *La Peur: histoire d'une idée politique*, Paris, Armand Colin, 2006.

15. *Ibid.*
16. Pascal Bruckner în *Le Monde*, 26 septembrie 2001.
17. Alain Bauer, Xavier Raufer, *L'Enigme Al-Qaïda*, Paris, Lattès, 2005.
18. Andre Glucksmann şi Romain Goupil, în *Le Monde*, 27 septembrie 2001.
19. Alain Finkielkraut, în *Le Monde*, 9 octombrie 2001.
20. Robert Fisk, *La Grande Guerre pour la civilisation: l'Occident à la conquête du Moyen Orient (1979-2005),* Paris, La découverte, 2005.
21. Michael Walzer, *De la guerre et du terrorisme*, Paris, Bayard, 2004.
22. *Ibid.*
23. *Ibid.*
24. Jűrgen Habermas, *De l'usage public des idées: écrits politiques (1990-2000)*, Paris, Payard, 2005.
25. Paris, Hachette Littératures, 2000.
26. Paris, Plon, 2002.
27. Lucrările lui Gilles Kepel sunt publicate de editurile Seuil şi Gallimard.
28. Olivier Roy, *în* revista *Esprit, op. Cit.*
29. *Ibid.*
30. Colocviu organizat de Universitatea Lyon-II, la 2 şi 3 ianuarie 1985.
31. Samuel P. Huntington, *Le Choc des civilisations*, Paris, Odile Jacob Poche, 2000.

II.Cum se explică şi cum trebuie înţeles momentul 11 septembrie 2001

1. Ali Laïdi, *Le Jihad en Europe*, Paris, Seuil, 2002.
2. Michael Howard, „What's in a name? How to fight terrorism", *Foreign Affairs,* ianuarie-februarie 2002.
3. Christophe Bertram, „Notre guerre contre le terrorisme", în *Justifier la guerre?, op. cit.*
4. Mesaj adresat poporului american, difuzat de televiziunea Al-Jazira la 20 octombrie 2004.

III. Al-Qaïda: un fenomen fără precedent?

1. Ali Laïdi, *Le Jihad en Europe, op. cit.*
2. Cuvântul profesorului David C. Rapoport de la Universitatea din California, în cadrul unui colocviu din noiembrie 2003. Autorul este profesor de ştiinţe politice şi fondatorul revistei T*errorism and Political Violence*. Textul respectivului colocviu poate fi găsit la următoarea adresă: www.terrorisme.net/pdf/2005-rapoport.pdf.
3. Serge Stepniak, *La Russie souterraine*, Jules Levy, 1885.

4. În opinia lui Netchaiev, autor, împreună cu Michel Bakunin, al *Catehismului revoluţionar*, scris în 1868.
5. *Ibid.*
6. *L'Express*, 12 decembrie 2002.
7. Carlos Marighella, *Manuel du guérillero urbain*, 1969
8. Cuvântul profesorului David C. Rapoport la Universitatea din California (cf. nota 46).
9. *Ibid.*
10. William Blum, *L'Etat voyou*, Paris,Parangon, 2002.
11. Peter Scowen, *Le Livre noir des Etats-Unis*, Paris, Mango Document, 2003.
12. „Fear and Trembling: Terrorism in Three Religious Traditions", *American Political Science Review,* vol. 78, no. 3, septembrie 1984.

IV. Al Qaïda: deriva ultra violentă a unei bătălii declanşate la începutul sec XX

1. Mustapha A. Diop, „Structuration d'un réseau: la Jamaat Tabligh", *Revue européenne des migrations internationales,* 14 martie 2005.
2. Paris, Seuil, 2002.
3. Citat atribuit lui Al-Afghani, extras dintr-o notă biografică publicată în enciclopedia Wikipedia (internet).
4. Ernest Renan, *L'Islam et la science. Avec la réponse d'al-Afghâni*, Apt (Vaucluse), L'Archange Minotaure, 2005.
5. *Ibid.*
6. Olivier Carré şi Gérard Michaud, *Les Frères musulmans,* Paris, Gallimard, coll. „Archives", 1983.
7. Interviu acordat în *Religioscope*, la 6 mai 2005. http: //religion.info/french/entretiens/article_169.shtml.
8. *Ibid.*
9. *Le Point*, 9 septembrie 2004.
10. Sayyed Qutb, *L'Amérique que j'ai vue.*
11.*Ibid.*

V. Al Qaïda: copilul teribil al geopoliticii

1. Olivier Roy, *Généalogie de l'islame*, Paris, Hachette Littératures, 2001.
2. Declaraţia Frontului islamic mondial pentru jihad împotriva evreilor şi a cruciaţilor, text al Al Qaïda din 1998.
3. Olivier Roy, în *Le Monde diplomatique*, aprilie 2002.

4. Milton Bearden şi James Risen, *CIA-KGB: le dernier combat*, Paris, Albin Michel, 2004.
5. Nu există biografie de referinţă în ceea ce priveşte viaţa lui Azzam. Există câteva dintre textele sale traduse în lucrarea coordonată de Gilles Kepel, *Al-Qaïda dans le texte*, Paris, PUF, 2005.
6. „La défense des territoires musulmans constitue le principal devoir individuel", 1984.
7. „La défense des territoires musulmans constitue le principal devoir individuel", *op.cit*.
8. Thomas Hegghammer, în *Al-Qaïda dans le texte*, *op. cit.*
9. „Al-qaïda al-sulba", *Al-jihad*, no. 41, aprilie 1988.
10. Milton Bearden şi James Risen, *CIA-KGB:Le dernier combat, op. cit.*
11. A se vedea numeroasele fatwas în acest sens, în Charles Kurzman, „Pro US Fatwas", *Middle East Policy*, vol. X, no. 3, toamna lui 2003.
12. Jonathan Randal, *Oussama: la fabrication d'un terroriste*, Paris, Albin Michel, 2004.
13. „Recommandations tactiques", text ce datează din 2002.
14. „Cavaliers sous l'étendard du Prophète", text al lui Al-Zawahiri, publicat în 2001.
15. *Ibid.*
16. Olivier Roy, *Généalogie de l'islamisme, op. cit.*
17. Olivier Roy, *L'Islam mondialisé*, Paris, Seuil, 2002.
18. Olivier Roy, *Généalogie de l'islamisme, op. cit.*

Partea a doua
UNILATERALISMUL AMERICAN AGITĂ LUMEA

I. Statele-Unite nu admit să fie contrazise

1. Urmare a dezbaterii lansate de Paul Kennedy la apariţia lucrării sale intitulate *Naissance et déclin des grandes puissances*, Paris, Payot, 1987, 2004.
2. Discursul lui George W. Bush cu privire la starea naţiunii, din 29 ianuarie 2002.
3. Richard Hass, mâna dreaptă a lui Colin Powell, în *New York Times*, 31 iulie 2001.
4. « *A National Security Strategy of Engagement and Enlargement* », februarie 1995.

5. « Ecrits sur l'abbé de Saint-Pierre », în Jean-Jacques Rousseau, *Oeuvres complètes*, Paris, Gallimard, La Pleiade, 1975, t.III.
6. George Orwell, *1984, op.cit.*
7. « *A National Security Strategy of Engagement and Enlargement* »,, *op.cit.*
8. *Ibid.*
9. Citat de către Eric Leser în *Le Monde*, 4 august 2005.
10. Bertrand Badie, *L'impuissance de la puissance :essais sur les incertitudes et les espoirs des nouvelles relations internationales*, Paris, Fayard, 2004.
11. Benjamin R. Barber, *L'Empire de la peur : terrorisme, guerre, démocratie*, Paris, Fayard, 2003.

II. Patru teorii: patru lumi !

1. Francis Fukuyama, *La Fin de l'Histoire et le dernier homme*, Paris, Flammarion, 1992.
2. *Ibid.*
3. *Ibid.*
4. *Ibid.*
5. *Commentaire,* vol. 13, no. 50, vara lui 1990.
6. *Commentaire*, vol. 12, no. 47, toamna lui 1989.
7. Samuel Huntington, *Le Choc des civilisations*, *op.cit.*
8. *Ibid.*
9. *Ibid.*
10. Claude Lévi-Strauss, *Tristes tropiques*, *op. cit.*
11. Carl Schmitt, *La Notion du politique*, Paris, Calmann-Lévy, 1988.
12. Simon Serfaty, « One West or two », *défense,* no. 108, noiembrie-decembrie 2003.
13. John Mearsheimer, « Back to the future », revista *International Security*, vol. 15, no. 1, vara lui 1990.
14. Norton, 2001.
15. John Mearsheimer, « Why we will soon miss the cold war », *Atlantic Monthly*, vol. 266, no. 2, august 1990.
16. *Ibid.*
17. *Ibid.*
18. *Ibid.*
19. Paris, Saint-Simon, 2004.
20. *Ibid.*
21. *Ibid.*
22. *Ibid.*

23. *Ibid.*
24. *Ibid.*

Partea a treia
« 11/9 » CONTRA « 9/11 » : CÂND LUMEA S-A ZGUDUIT

I. Şoc al puterilor şi nu şoc al civilizaţiilor

1. Milton Bearden şi James Risen, *CIA-KGB*, *Le dernier combat, op.cit.*
2. *Le Rapport de la CIA : comment sera le monde en 2020 ?,* prezentat de Alexander Adler, Paris, Robert Laffont, 2005.
3. Discursul lui George W. Bush în faţa National Endowment for Democracy, un grup de reflecţie american, în octombrie 2005.
4. Dominique Wolton, *L'Autre Mondialisation*, Paris, Flammarion, coll. « Champs », 2004.
5. Tariq Ramadan, *Les Musulmans face à la mondialisation libérale,* Lyon, Tawhid, 2004.
6. *Ibid.*
7. *Ibid.*
8. « La Guerre économique n'est pas une fatalité », în Serge Cordellier (sub conducerea), *La Mondialisation au-delà des mythes*, Paris, La découverte, 2000.
9. Raymond Aron, *Paix et Guerre entre les nations*, Paris, Calmann-Lévy, 1984.
10. Dicţionarul Le Robert, ediţia 2004.
11. Jean-Daniel Gardere, « Intelligence stratégique et stratégie d'influence : les leçons de l'étranger », *Accomex*, noiembrie-decembrie 2003.
12. Joseph S. Nye şi amiral Owens, *A National Strategy of Engagement and Enlargement*, Casa Albă, februarie 1995.
13. « America's Information Edge » , *Foreign Affairs*, vol. 75, 1996.
14. Alvin şi Heidi Toffler, *Guerre et contre-guerre : survivre à l'aube du XXIe siècle*, Paris, Fayard, 1994.
15. Ali Laïdi, *Les Secrets de la guerre économique*, Paris, Seuil, 2004.
16. Jean Gabszewicz, *La Concurrence imparfaite*, Paris, La découverte, 1994.
17. Pierre Cahuc, *La Nouvelle Micro-Economie*, Paris, La découverte, 1998.
18. Adam Smith, *Recherches sur la nature et les causes de la richesse des nations*, Paris, Economica, 2000.

II. Războiul economic : eterna dramă a marilor puteri

1. Reiau aici o parte dintr-un articol publicat în *Le Monde diplomatique*, în martie 2005.
2. Raport de informare, Adunarea naţională, 9 iunie 2004.
3. *Ibid.*
4. *Ibid.*
5. Herve Gaymard, în *Paris-Match*, 27 februarie 2003.
6. Thierry Puch, « Y a-t-il une fatalité de la guerre économique ? Une analyse à partir de l'agriculture », revista *Géoéconomie*, no. 32, iarna 2004-2005.
7. Ali Laï, *Les secrets de la guerre économique*, *op.cit.*
8. Emmanuelle Raoult, în revista *Agir*, no. 16, decembrie 2003.
9. *Influence internationale du droit français*, La Documentation française.
10. *Doing Business 2004.*
11. Jean Gabszewicz, *La Concurrence imparfaite, op.cit.*
12. *Le Monde,* 31 octombrie 2003.
13. Christian de Boissieu şi Jean-Herve Lorenzi, în revista *Agir*, no. 16, decembrie 2003.
14. 27 ianuarie 2000, www.whitehouse.gov/WH/SOTUOO/sotu-text.html.
15. Qiao Liang, Wang Xiangsui, *La Guerre hors limites*, Paris, Rivages, 2003.
16. Centru de cercetare pe marginea teoriei Deng Xiaoping, provincia Sichuan. Extrase citate în Jean-Pierre Cabestan, Benoît Vermander, *La Chine en quête de ses frontières*, Paris, Les Presses de Sciences-Po, 2005.
17. *Le Quotidien du peuple*, 12 iulie 2001.
18. *Le Rapport de la CIA : COMMENT SERA LE MONDE EN 2020 ?*, prezentat de Alexander Adler, *op. cit.*
19. Où *est la faille ?* Ennour, 2004.
20. *Ibid.*
21. *Ibid.*
22. *Ibid.*
23. *Ibid.*
24. *Ibid.*
25. Mortimer J. Adler, *How to think about war and peace*, New York, Simon and Schuster, 1944.
26. Jacques Maritain, *L'Homme et l'Etat*, Paris, PUF, 1953.

III. Războiul mondial al valorilor

1. Edward Luttwak, în *Fortune*, 26 iulie 1993.
2. Claude Lévi-Strauss, *Tristes tropiques, op.cit.*
3. Michael Hardt şi Antonio Negri, *Empire*, Paris, Exils, 2000.
4. *Ibid.*
5. Daniel Cohen, *La Mondialisation et ses ennemis*, Paris, Grasset, 2004.
6. Sursă : Observatorul european al audiovizualului.
7. Jean Drucker, La télévision est un enjeu économique et culturel", în Th. de Montbrial (dir.), *La France du nouveau siècle,* Paris, PUF, 2002.
8. Jean Musitelli, în *Le Monde,* 21 octombrie 2005.
9. Jeremy Rifkin, *Le Rêve européen*, Paris, Fayard, 2005.

Partea a patra

ARABII, MARII PERDANŢI IN BĂTĂLIA DINTRE PUTERI

I. Islamiştii împotriva mondializării

1. Abdessalam Yassine, *Islamiser la modernité*, Dar Al-Afak, 1998.
2. *Ibid.*
3. *Ibid.*
4. Claude Lévy-Strauss, *Race et histoire, race et culture*, Paris, Albin Michel, 2002.
5. Fatima Mernissi, *La Peur-Modernité : conflit islam-démocratie*, Paris, Albin Michel, 1992.
6. « Les dix-neuf points de la doctrine du Hamas », *Le Monde,* 20 şi 30 ianuarie 2006.
7. Abdessalam Yassine, *Islamiser la modernité*, *op.cit.*
8. Malek Chebel, *Encyclopedie de l'Amour en Islam*, Paris, Payot, 1995.
9. Statistici extrase din anuarul 1995 al Unesco. În ceea ce priveşte radioul, apar aceleaşi cifre : 11,6% pentru Oman ; 13% pentru Pakistan ; 11% pentru Emiratele arabe unite.
10. Statistici preluate din anuarul UNESCO 1999.
11. Tariq Ramadan, *Les Musulmans d'Occident et l'avenir de l'islam*, Paris, Sinbad, 2003.
12. *Ibid.*
13. Patrick Haenni, *L'Islam de marché*, Paris, Seuil, 2005.
14. Amel Boubekeur, *ISIM Newsletter,* no. 16, toamna lui 2005.

15. Ahmed Mohamed, *Islamonline*, 14 martie 2001, citat de Patrik Haenni în *L'Islam de marché, op.cit.*
16. Patrik Haenni în *L'Islam de marché, op.cit.*

II. Rana narcisiacă

1. Raport PNUD 2003.
2. *Ibid.*
3. *Libération,* 17 noiembrie 2005.
4. A se vedea Dominique Urvoy, *Les Penseurs libres dans l'islam classique*, Paris, Albin Michel, 1996. Referitor la contemporani, Rachid Benzine, *Les Nouveaux Penseurs de l'islam*, Paris, Albin Michel, 2004.
5. Raport PNUD 2003.
6. *Ibid.*
7. *Ibid.*
8. *Ou est la faille ?, op.cit.*
9. A se vedea Hugh Miles, *Al-Jazira*, Paris, Buchet-Chastel, 2006.
10. « Global corruption report 20052, la www.globalcorruptionreport.org.
11. A se vedea operele unor reformatori cum sunt Afghani, Abdou, Tahtâwi, Al-Bustâni, Al-Yâzigi şi, mai târziu, cele ale lui Taha Hussein, Tawfiq Al-Hakim…
12. Rene R. Khawan, *Le Livre des ruses. Stratégie politique des Arabes*, Paris, Phebus, 1976.
13. Text semnat de Brigăzile Abou Hafs Al-Masri, fost şef militar Al-Qaïda.
14. Tariq Ramadan, *Les Musulmans face à la mondialisation libérale, op.cit.*

III. Statele Unite : trecerea în forţă

1. *11 septembrie. Raport al comisiei de anchetă*, Paris, Editions des Equateurs, 2004.
2. John Judis, « Imperial amnesia », *Foreign Policy*, iulie-august 2004.
3. *The Guardian*, 21 martie 2003.
4. Alocuţiunea din 1 septembrie 2005 la ambasada Statelor Unite de la Paris.
5. Robert Kagan, *La Puissance et la faiblesse*, Paris, Plon, 2003.
6. Interviu în *Express* din 6 martie 2003.
7. James Woosley, în *Le Monde*, 5 martie 2002.
8. Citat extras din *Le Monde selon Bush*, un film de William Karel, pe DVD la editura Montparnasse, 2004.
9. Slavoj Zizek, *Bienvenue dans le désert du réel*, Paris, Flammarion, 2005.
10. Tariq Ramadan, *Les Musulmans face à la mondialisation libérale, op.cit.*

CONCLUZII

1. « Rien n’est plus banal, en un sens, que cette primauté de la violence dans le désir », Rene Girard, *La Violence et le sacré*, Paris, Grasset, 1972.

MULŢUMIRI

Lista celor care m-au ajutat să analizez problema terorismului şi a războiului economic ar fi prea lungă pentru a putea fi publicată în această lucrare. Cercetători, jurnalişti, membri ai serviciilor secrete, consultanţi, experţi în spionaj economic, înalţi funcţionari, jurişti…dar şi toţi musulmanii care şi-au plecat urechea la întrebările mele şi au acceptat să îmi răspundă, cu multă răbdare. Ştiu că toţi se vor recunoaşte/regăsi. Şi le mulţumesc din toată inima. Totuşi, există o persoană care a contat în mod deosebit pentru mine. Cea care, cu fidelitate, a fost primul meu cititor, tovarăşa mea, Anne-Claude, care a ştiut întotdeauna să corecteze manuscrisele cu multă inteligenţă şi să pună întrebări care au dus la îmbogăţirea conţinutului. Dragostea şi gratitudinea mea fără margini.

CUPRINS

Introducere……..

Partea întâi
NEBUNII LUI ALLAH NU EXISTĂ

I. Terorişti raţionali……..
O violenţă tragic de umană……
Unde este religia în toate acestea ?.....
Limitele unei condamnări sterile……

II. Cum se explică şi cum trebuie înţeles momentul 11 septembrie 2001……
« 9/11 »,primele atentate ale sec. XXI……
« 9/11 », a fost programat încă din…1982……

III. Al-Qaïda : un fenomen fără precedent ?.....
Al-Qaïda : o organizaţie clasică şi inedită în acelaşi timp…… ……
Al patrulea val de terorism……

IV. Al-Qaïda : deriva ultra-violentă a unei bătălii declanşate la începutul sec. XX……..
Originile politice ale Fraţilor musulmani……

V. Al-Qaïda : copilul teribil al geopoliticii……
1989 : căderea Zidului Berlinului şi apariţia Al-Qaïda ……
1991 : se optează pentru terorism……
Un război pentru suveranitate……

Partea a doua

UNILATERALISMUL AMERICAN AGITĂ LUMEA

I. Statele Unite nu admit să fie contrazise…….
Dumnezeu să binecuvânteze America……
Securitate prin forţa armelor……
Securitate prin afaceri……
O viziune asupra lumii care irită …….

II. Patru teorii: patru lumi !.....
Francis Fukuyama şi sfârşitul Istoriei……
Samuel Huntington şi şocul civilizaţiilor……
John Mearsheimer şi războiul marilor puteri……
Charles A. Kupchan şi divorţul transatlantic…….

Partea a treia

« 11/9 » CONTRA « 9/11 » : CÂND LUMEA S-A ZGUDUIT

I. Şoc al puterilor şi nu şoc al civilizaţiilor……
Sfârşitul războaielor ideologice…….
Locul este ocupat de războiul economic……
Informaţia, armă în războiul economic…….
Sfârşitul mitului concurenţei pure şi perfecte.....

II. Războiul economic : eterna dramă a marilor puteri……..
Aliaţi pe plan politic – adversari în domeniul economic…….
Războiul informaţional……
Doctrinele naţionale privind războiul economic……
Lumea arabă.....
Competiţia belicoasă…….

III. Războiul mondial al valorilor……..
Valorile Imperiului……
« Fitna » internaţională……

Partea a patra

ARABII, MARII PERDANŢI IN BĂTĂLIA DINTRE PUTERI

I. Islamiştii împotriva mondializării…….
Dialog la genul feminin…….
Decalajul cultural…….
Conatus islamist…….
Alter-islamişti…….

II. Rana narcisiacă……
Un indice de dezvoltare umană lamentabil…….
Resurse irosite…….
Un sistem de gândire în bernă…….
O strategie pe termen scurt…….

III. Statele Unite : trecerea în forţă……..
Irak : un război inutil ?.....
Suveranitatea Irakului : noua cauză a jihadului……
Atitudinea de forţă are limitele sale……

Concluzii……

Note bibliografice…….

Mulţumiri……..

Coperta IV

La 11 septembrie 2001, atentatele de la World Trade Center şi Pentagon au aruncat lumea într-o asemenea stupoare, încât unii au fost tentaţi să vadă în asta chiar o schimbare de paradigmă, momentul în care « lumea veche a murit ». După cinci ani, e timpul să deschidem ochii : lumea aceasta împărţită în două blocuri nu a murit în 2001, ne spune Ali Laïdi, ci în 1989, în momentul căderii Zidului. Odată cu constituirea unei hiperputeri unice, războiul rece, de natură ideologică, s-a transformat într-un război economic dus de Occident şi numit, în mod eufemistic, mondializare.

Efectele acestei invazii non violente sunt devastatoare pentru civilizaţiile tradiţionale, ale căror mod de viaţă şi valori sunt copleşite de valurile de imagini, sunete şi cuvinte venite de aiurea, purtătoare de modernitate şi de promisiunea unui trai mai bun, pe care nimic şi nimeni nu îl poate asigura.

În cazul populaţiilor musulmane, religia devine, pentru cei mai exaltaţi, singurul refugiu pentru identitatea care le este ameninţată, ultimul sanctuar al suveranităţii lor individuale şi colective. Departe de a le alimenta ura, după cum susţine un anumit curent destul de răspândit în Occident, aceasta constituie un vector, un mod de manifestare.

În faţa pericolului unui « război fără sfârşit », în care terorismul – arma celor slabi – ar presupune o replică la fel de belicoasă din partea celor puternici, Ali Laïdi pledează în favoarea ideii că Occidentul trebuie să-şi dea seama, în sfârşit, de pagubele colaterale provocate de mondializare, iar în ceea ce priveşte elitele arabe, că acestea ar trebui să desfiinţeze zăvoarele care le ţin popoarele închise în cercul vicios al eşecului şi al resentimentelor.

Ali Laïdi este cercetător la Institutul de relaţii internaţionale şi strategii (IRIS). Este autorul lucrărilor Jihadul în Europa (*Seuil, 2002*) *şi* Secretele războiului economic (*Seuil, 2004*).